

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

**ТДУ 29+1
ТКБ 83.38+87
Д – 14**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ДАВЛАТЗОДА АҲМАД ШИРИНХУҶА

**ХАТАРИ ИФРОТГАРОИИ ДИНӢ БА ФАРҶАНГИ
МИЛӢ**

**Диссертатсия
барои дарёфти дараҷаи илмӣ
доктори фалсафа-PhD, доктор аз рӯи ихтисоси
6D.02.06.00. – диншиносӣ**

**Роҳбари илмӣ:
Худойдодзода Фаррух –
доктори илмҳои фалсафа**

ДУШАНБЕ - 2023

МУҚАДДИМА.....	3
БОБИ 1. ОМИЛҲОИ ПАЙДОИШИ РАВИЯҲОИ ИФРОТГАРОИИ МУОСИРИ ДИНӢ ВА ТАЪЛИМОТИ ЗИДДИМИЛЛИИ ОНҲО.....	13
§1.1. Истилоҳ, моҳият ва сабабу омилҳои пайдоиши ифротгароии динӣ.....	13
§1.2. Вусъати равияҳои динӣ – ифротӣ дар Осиёи Марказӣ.....	37
§1.3. Муносибати дину фарҳанг аз назари равияҳои динӣ – ифротӣ ва хусусияти иртиҷоии онҳо.....	69
БОБИ 2. ХАТАРИ РАВИЯҲОИ ДИНӢ – ИФРОТӢ БА ФАРҲАНГИ МИЛЛӢ.....	91
§2.1. Хатари равияҳои динӣ – ифротӣ ба фарҳанги миллӣ.....	91
§2.2. Шаклҳои таъсиррасонии ифротгароии динӣ ба фарҳанги миллӣ.....	108
§2.3 Роҳҳои пешгирии хатари равияҳои динӣ – ифротӣ ба фарҳанги миллӣ.....	128
ХУЛОСА	156
РӢҲАТИ АДАБИЁТ	163

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзӯи таҳқиқшаванда. Дар шароити ҷаҳонишавии муосир, ҳангоме, ки таҳдиду хатарҳои гуногун ҷомеаи ҷаҳониро фаро гирифтааст, омӯзиш ва таҳқиқи хатари ифротгароии динӣ-мазҳабӣ ба фарҳанги миллий, ҳамчун падидаи номатлуби иҷтимоии фарогир аҳаммияти ҷиддии назариявӣ ва амалӣ дорад. Омӯзишу баррасии масъалаи хатари ифротгароии динӣ-мазҳабӣ ба фарҳанги миллий аз он ҷиҳат аҳаммияти ҷиддии назариявӣ ва амалӣ дорад, ки равияҳои гуногуни ифротгарои мазҳабӣ бо дастгоҳҳои иттилоотии бисёр қавӣ ва барномаҳои бисёр хатарнок тарҳрезӣшудаи худ ба шуури мардум, ба хусус ба ҷаҳонбинии ҷавонони муосири тоҷик таъсиру нуфузи зиёд пайдо кардаанд ва арзишҳои фарҳангӣ ва ҳувияти миллии миллатро дар шуури онҳо зерӣ суол бурдаанд. Ифротгароёни динӣ-мазҳабӣ ба тамоми гӯшаи олам ва ба ҳар як ҷавони ноозмудаву камтаҷриба дастрасӣ ва таъсир дошта, мағзҳои поки онҳоро заҳролуд карда метавонанд.

Аҳаммияти омӯзиш ва баррасии мавзӯи таҳқиқ боз бештар дар он ошкор мегардад, ки ифротгароии динӣ дар Тоҷикистон ҳамчун омилҳои бесуботсозии ҷомеа на танҳо барои имрӯзи кишварамон хатари ҷиддӣ ба амнияти миллий дорад, балки барои садсолаҳои оянда низ бисёр хатарнок буда, арҷгузориҳои арзишҳои фарҳангиву миллиро дар дилу шуури наслҳои имрӯзу оянда аз байн мебарад ва бо табиати ҳувиятзудои худ ҷавононро ба манқурти бидуни ҳувияти миллий табдил медиҳад; ифротгароии динӣ дар кучое, ки сар назанад аҳли ҷомеаро аз бунёдкориву созандагӣ ва инкишофу тараққӣ дур медорад ва баръакс ба низоъу ҷангу ҷидолҳои бепоёни мазҳабиву сиёсӣ ва иҷтимоӣ гирифтор месозад, ки оқибати марғбори онро тасаввур кардан ғайриимкон аст. Бино бар ин, дар таҳқиқоти мазкур кӯшиш ба ҳарч дода шудааст, ки омилҳои пайдоишу густариши ифротгароии динӣ ва таъсиру хатари

даҳшатноки он ба фарҳанги миллӣ ошкор ва роҳҳои пешгирии адовату хусумати мазҳабӣ-сиёсӣ дар ҷомеа бо далелҳои илмӣ баён карда шавад.

Мубрамияти мавзӯи иҷроӣ вазифаҳои зерро талаб дорад:

- ба таври кулӣ хатари ифротгароии динӣ ба фарҳанг ва худшиносии миллӣ ошкор карда шавад;
- муайян кардани таъсири ифротгароии динӣ ба сохтори иҷтимоии ҷомеа;
- ошкор кардани зухуроти шуми ифротгароии динӣ дар соҳаҳои гуногуни воқеияти фарҳангӣ-иҷтимоии ҷомеаи тоҷик;
- муайян кардани ифротгароии динӣ ҳамчун дорандаи сохтори бисёрзинаи мураккаб;
- ошкор кардани ҳадафи фаъолияти равияву ҷараёнҳои ифротгароии динӣ.

Дараҷаи илмӣ коркарди мавзӯи. Дар робита бо мавзӯи ифротгароии динӣ таҳқиқоти зиёде дар Тоҷикистон ва берун аз он анҷом пазируфтааст, аммо дар робита бо мавзӯи таҳқиқотии мо, ки ба хатару таҳдидҳои ифротгароии динӣ ба фарҳанги миллӣ таъсир дорад, корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, ки ин мавзӯро амиқу ҳамаҷониба баррасӣ намоянд, ба назар намерасанд. Дар таҳқиқоти мавҷуда дар робита бо мавзӯи мо таҳлилу баррасии алоҳидае, ки сатҳу дараҷаи хатари ифротгароии динии муосир ба фарҳанги миллии тоҷикро нишон диҳад, то ҳол анҷом пазируфтааст.

Таҳқиқоте, ки ба бахшҳои гуногуни масъалаи мазкур бахшида шуда бошад, аз ҷониби мутахассисони соҳаҳои гуногун (таърих, сиёсатшиносӣ, ҷомеашиносӣ, равоншиносӣ ва ғ.) анҷом гирифтаанд. Баъзе бахшҳои алоҳидаи мавзӯи мавриди тадқиқ дар сатҳу дараҷаҳои мухталиф аз ҷониби муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ баррасӣ шудаанд: баъзе дар ҳадди кофӣ ва бархеи дигар фақат дар шакли пароканда ва

чӯзъиву номукамал, аммо мавзӯ ба таври алоҳида ва амиқ мавриди тадқиқи комили фалсафӣ-иҷтимоӣ қарор нагирифтааст.

Илова бар ин бояд қайд кард, ки таҳлилу баррасии ифротгарии динӣ таърихи хеле ҷавон дорад, дар сурате, ки ҳуди ифротгарӣ таърихи дуру дароз дорад ва дорои решаҳои бисёр амиқ мебошад ва зухуроти бисёрҷанбаи пуртазодро дар бар мегирад. Доир ба сабабҳои пайдоии он ақидаҳои гуногун вучуд доранд ва онҳо аз мавҷеи ғоявию андешаҳои фалсафии муҳаққиқон сарчашма мегирад. Аз ҷумла дар бораи он ки чаро ифротгарии динӣ дар ҷаҳони муосир (бахусус дар Тоҷикистон) густариши васеъ ёфтааст, андешаҳои гуногун вучуд доранд. Сабабҳои зухур ва густариши ифротгарии диниро муҳаққиқон дар соҳоти мухталифи иқтисод,¹ сиёсат,² фарҳанг ва ҳатто бархӯрди тамаддунҳо³ дидаанд. Таҳлилу баррасии назариявии ифротгарӣ, анвои гуногун ва муқаррароти он дар осори муҳаққиқони рус назири А. Коровиков, И. Л. Морозов, И. П. Добаев, В. И. Красиков, И. А. Сазонова, В. Н. Паластуна, В. Н. Томалинцев, А. А. Харовинников, Е. А. Суздалев⁴ ва ғ. ифода ёфтаанд.

¹ Олимова, С. Социальный контекст. Отчуждения [Текст] / С. Олимова // Религиозный экстремизм в Центральной Азии. – Душанбе, 2002.; Фридман, Л.А. Очерки экономического и социального развития стран Центральной Азии после распада СССР [Текст] / Л.А. Фридман. – М.: Гуманитарий, 2001. – 212 с.

² Звягельская, И.Д. Становление государства Центральной Азии: Политические процессы [Текст] / И.Д. Звягельская. – М.: Аспект Пресс, 2009. – 208 с.

³ Хантингтон, С. Столкновение цивилизации [Текст] / С. Хантингтон. – М., 2006.; Вагабов, Н.М. Ислам и глобализация в современном мире [Текст]: дисс... д-ра. филос. наук / Вагабов Нариман Михайлович. – Махачкала, 2005. – 433 с.

⁴ Добаев, И.П. Исламский радикализм: социально – философский анализ [Текст] / И.П. Добаев. – Ростов-н/Д: Изд-во СКНЦ ВШ, 2002. – 120 с.; Красиков, В.И. Экстремизм: паттерны и формы [Текст] / В.И. Красиков. – М.: Водолей, 2009. – 496 с.; Коровиков, А.В. Исламский экстремизм в арабских странах [Текст] / А.В. Коровиков. – М.: Наука, 1990. – 170 с.; Харовинников, А.А. Экстремизм как социальное явление: философский анализ [Текст]: дисс... канд. филос. наук / Харовинников Александр Александрович. – 2007. – 201 с.; Томалинцев, В.Н. Человек в XXI веке: поиск на грани творчества и экстремизма [Текст] / В.Н. Томалинцев. – СПб., 2001.; Морозов, И.Л. Политический экстремизм: особенности эволюции при переходе от индустриального общества к информационному [Текст]: монография / И.Л. Морозов. – Волгоград: ВГПУ «перемена», 2007. – 458 с.; Сазонов, И.А. Политический экстремизм и проблема его категориального осмысления [Текст] / И.А. Сазонов // Вестн. Моск. унта. Сер. 12, Полит. науки. – 2000. – №2. – С.107-116; Суздалев, Е.А. Актуальные проблемы борьбы с терроризмом и экстремизмом на современном этапе [Текст]: сб. науч. тр. / Е.А. Суздалев. – Екатеринбург: Урал. юрид. Ин-т МВД России, 2007. – 89 с.; Пластун, В.Н. Эволюция идеология и тактика экстремистских движений в странах Востока [Текст] / Н.В. Пластун. – Новосибирск; Сиб. Хронограф, 2002. – 712 с.

Гуруҳе аз муҳаққиқон дар омӯзишу баррасии ифротгароии диниву сиёсӣ саҳми шоёни таҳсин доранд, ба мисли Н. Д. Маҳмадизода, Д.М.Саидов, С.Н. Сатторзода, А. А. Нуруллаев, Т. С. Саидбаев, Г. Н. Зокиров, А. Муминов, Р. Абдулатипов, З. С. Арухов, А. Игнатенко, А.С. Журавский, А. Малашенко ва дигарон.¹ Дар осори онҳо байни дини мубини ислом ва равияву ҷараёнҳои ифротгароии диниву фирқаҳои тундгарои мазҳабӣ, ҳамчун таҳрифгаронии ифротии асосҳои дини ислом фарқи ҷиддӣ гузошта шудааст.²

Бояд гуфт, ки дар робита бо таърифи ифротгароӣ ва таркиби динии он, дар миёни муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ ақидаи ягона вучуд надорад. Он аксаран вобаста ба он аст, ки манфиату мавқеъгириҳои онҳо иҷоза намедиҳад, ки пайравони таълимоти мухталиф истидлоли тарафи муҳолифро қабул намоянд. Фаъолияти таҳрибкоронаи гуруҳҳо ва ташкилоти ифротгароии динӣ дар Осиёи Марказӣ (бахусус дар Тоҷикистон) дар осори донишмандоне мисли С. Мухаббатов, Г. В. Милославский, В. В. Наумкин, Э. Рахматуллаев, Б. Бободжонов, Е. В. Тукумов, А. К. Нанаев, С. Н. Эсанаменова, В. Н. Ушаков, А. Рашид, А. Халида ва дигарон таҳлилу баррасӣ шудаанд.³ Масоили сиёсӣ ва

¹ Маҳмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Нозим Давлатмурод Маҳмадизода. – Душанбе, 2020; Саидов, Д.М. Таъсири ҷараёнҳои муносири динӣ-ифротӣ ба беҳатарии маънавии ҷомеаи Тоҷикистон [Матн] / Д.М. Саидов. – Душанбе, 2021. – 168 с.; Сатторзода, С.Н. “Низоҳои динӣ - мазҳабӣ ҳамчун зухуроти муносибатҳои зиддиятноки иҷтимоӣ дар ҷомеаи тоҷикистон [Матн]: таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ” / С.Н. Сатторзода. – Душанбе, 2022.

² Абдулатипов, Р.Г. Судба исламу дар историю Россию [Текст] / Р.Г. Абдулатипов. – М., 2002. – 280 с.; Арухов, С.З. Ваххабизм и духовенство в политической структуре саудовского общества. Проблемы взаимоотношений власти и оппозиции [Текст] / С.З. Арухов. – Махачкала: Новый день, 2002. – 280 с.; Игнатенко, А.А. Ислам и политика [Текст] / А.А. Игнатенко. – М., 2004. – 254 с.; Журавский, А.С. Диалогос религия и общество [Текст] / А.С. Журавский. – М., 1997.; Малашенко, А.В. Исламские ориентиры Северного Кавказа [Текст] / А.В. Малашенко. – М.: Гедальф, 2001. – 180 с.; Нуруллаев, А.А. Ислам и национализм в современной России [Текст] / А.А. Нуруллаев // Религия и национализм. – М., 2000.; Саидбаев, Т.С. Государства Центральной Азии: поиск места в мировой политике [Текст] / Т.С. Саидбаев. – М., 1995.; Зокиров, Г. Терроризм: мохият ва хусусиятҳои зухурот [Матн] / Г. Зокиров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе: Сино, 2004. – С.19-26.; Мусулманские лидеры: социальная роль и авторитет» материалы круглого стола научно-исследовательский центр шарк «Шарк» [Текст]. – Душанбе, 2003. – 124 с.; Муминов, А. Религиозный экстремизм как угроза современному обществу: социально-философский анализ [Текст]: дисс... канд. филос. наук / Муминов А. – М., 2007.; Ахмадов, С. Сароб [Матн]: муборизаи идеологӣ дар исломи муосир / С. Ахмадов. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 144 с.

³ Мухаббатов, С. Социально - политические факторы образования религиозно политической организации Хизб-ут-таҳрир и её реакционная сущность [Текст]: автореф. дисс... канд. полит. наук / Мухаббатов С. – Душанбе, 2004.; Милославский, Г.В. Ваххабизм в идеологии и политике мусулманских стран [Текст] / Г.В. Милославский // Ислам и политика. – М., 2001. – С.70-85.; Наумкин, В.В. Центральная Азия в мировой

конфессионалии ифротгароии динӣ дар Тоҷикистон, ангезаҳои ғоявии ғайбӣ ва ифротгароёни динӣ, таносуби омилҳои диниву миллӣ дар таҳқиқоти донишмандоне чун И. Асадуллоев, Д. Назиров, Г. Д. Мирзоев, М. Олимов, С. Олимова, С. Шарипов, А. Рахнамо, И. Усмонов, М. Давлатов¹ ва дигарон таҷассум ёфтаанд. Ба андешаи А. В. Резникова, омӯзиши коркардҳои гуногуни таҳқиқотӣ дар ошкорсозии ифротгароии динӣ имкон медиҳад, ки ду таълимот ё назария: теологӣ ва илмӣ ҷудо карда шавад.² Назарияи теологӣ бар он така дорад, ки мафҳуми «ифротгароии динӣ» устурае беш набуда, аз ҷониби муҳаққиқони ғарбӣ сохта шудааст ва таълифоти онҳо аксаран ба хадамоти махсуси ин кишварҳо хидмат кардааст.

Таҳлилу баррасии адабиёти мавҷуда нишон медиҳад, ки дар ҷомеаи муосири ҷаҳонӣ, бахусус дар Тоҷикистон, ифротгароии динӣ пеш аз ҳама бештар ба соҳаи сиёсӣ низоми иҷтимоӣ таъсиргузор будааст ва аз

политике: конспект лекций [Текст] / В.В. Наумкин. – М.: МАКС Пресс, 2005. – 136 с.; Рахматуллоев, Э. Превентивная дипломатия: панацея или мираж? [Текст] / Э. Рахматуллоев. – М.: КДУ, 2007. – 407 с.; Тукумов, Е.В. Религиозно-политический экстремизм как угроза региональной и национальной безопасности стран Центральной Азии [Текст]: дисс... канд. полит. наук. – Алматы, 2004.; Нанаева, А.К. Движение исламских фундаменталистов в южном регионе Центральной Азии (Тадж, Узб) [Текст]: автореф. дисс... канд. полит. наук. – М., 2009.; Эсенаманова, Н.С. Ислам в Центральной Азии в условиях глобализации [Текст]: дисс... канд. полит. наук / Эсенаманова Нургуль Сатындиевна. – Бишкек, 2004. – 176 с.; Ушаков, В.Н. Политический ислам в Центральной Азии: основные факторы и перспективы [Текст]: дисс... канд. полит. наук / В.Н. Ушаков. – М.: Бишкек, 2005. – 207 с.; Халид, А. Ислам после коммунизма: религия и политика в Центральной Азии [Текст] / А. Халид. – М., 2010.; Рашид, А. Талибан, Ислам нефть и новая Большая игра в Центральной Азии [Текст] / А. Рашид; пер. с англ. М. Поваляева. – М.: Библион-русская книга, 2003. – 368 с.

¹ Асадуллоев, И. Политический ислам в Таджикистане заметки и наблюдения [Текст] / И. Асадуллоев. – Душанбе, 2009. – 46 с.; Назиров, Д.Н. Религиозно-политический экстремизм и терроризм в Центральной Азии [Текст] / Д.Н. Назиров. – Душанбе, 2004. – 160 с.; Мирзоев, Г.Д. Ислам в контексте общественного сознания таджиков (история и современность) [Текст]: дисс... канд. филос. наук / Г.Д. Мирзоев. – Душанбе, 2009. – 140 с.; Местное самоуправление многоэтничным сообществами в странах СНГ [Текст] / под ред. В. Тишкова, Е. Филипповой. – М.: ОАО «Авиаиздат», 2001. – 400 с.; Шарипов, С. Регулирование отношений политической системой и исламом в таджикском национальном государстве [Текст] / С. Шарипов // Построение доверия между исламистами и секуляристами-таджикский эксперимент. – Душанбе, 2004. – С.122-139.; Рахнамо, А. Ислому ва амниятӣ миллӣ дар Тоҷикистон [Матн] / А. Рахнамо. – Душанбе: Ирфон, 2001. – 298 с.; Усмон, Д. Исламский фактор в политических процессах России и стран Центральной Азии [Текст] / Д. Усмон. – М.: Издатель Воробьев А.В., 2009. – 180 с.; Усмонов, И. Применения принципа отделения религии от государства в условиях таджикского государства [Текст] / И. Усмонов // Построение доверия между исламистами и секуляристами-таджикский эксперимент. – Душанбе, 2004. – С.54-64.; Давлатов, М. деидеологизация светского и религиозного начал в политических противоречиях Таджикистана [Текст] / М. Давлатов // Построение доверия между исламистами и секуляристами-таджикский эксперимент. – Душанбе, 2004. – С.139-161.

² Резникова, А.В. Структурные и динамические характеристики современного религиозного экстремизма (роль исламского фактора в северокавказском регионе) [Текст]: дисс...канд. соц. наук / Резникова Анна Викторовна. – Ростов-н/Д, 2005. – С.5.

ҳамин нигоҳ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст ва асосан бо даргириҳои сиёсӣ мазҳабӣ алоқаманданд. Ҷиҳатҳои идеологӣ, таълимотӣ ва назарияҳои динию сиёсии онҳо чандон мавриди таҳлил қарор нагирифтаанд. Рисолаи мазкур маҳз ба таҳқиқи ҳалли масъалаҳои то ба ҳол баррасӣ нашуда, бахшида шудаанд.

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти мо шиноخت ва ошкорсозии хусусиятҳои ифротгароии динӣ дар Тоҷикистон, бахусус таъсири хатарноки он ба фарҳанги миллии мо мебошад. Барои ба ин ҳадаф ноил шудан, вазифаҳои зерини таҳқиқотӣ гузошта шуда, баррасӣ гардидаанд:

- таҳлилу ташреҳи илмӣ-фалсафии мафҳумҳои «ифротгароӣ», «ифротгароии динӣ», «тундгароӣ», «бунёдгароӣ», «терроризм»;
- таснифи анвоъ ва шаклҳои ифротгароӣ, нишон додани сабабҳои иҷтимоии пайдоиш ва ташаккули онҳо;
- нишон додани шароитҳои зухур ва вучуди ифротгароии динӣ дар воқеияти Тоҷикистон ва ошкорсозии воситаҳои ташаккули ҷаҳонбинии ифротгароӣ дар байни ақшори ҳошиянишини аҳоли;
- нишон додани хатари ифротгароии динӣ ба шуури ҷавонон ва ошкорсозии хусусияти зухури иҷтимоии онҳо;
- ошкорсозии робитаи мутақобилаи ифротгароёни диниву сиёсии дохилӣ бо ифротгароёну фирқаҳои тундрави динии хориҷӣ ва нақшаҳои хатарноки онҳо;
- муайянсозии роҳҳои пешгирӣ ва бартарафсозии ифротгароии динӣ дар Тоҷикистон.

Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқот. Маҷмӯи методҳои илмие, ки барои иҷрои ҳадафҳои дар рисола баёншуда зарур мебошанд, истифода шудаанд. Аз ҷумла методҳое, ки барои равшан сохтани моҳияти таълимоти гурӯҳҳои ифротгароии динӣ имкон медиҳанд. Онҳо пеш аз ҳама методҳои умумиилмӣ: таҳлил, таҷзия, таҷрид, хулосабарорӣ

ва дигар методҳои мантиқӣ мебошанд. Илова бар инҳо, методҳое, ки асосҳои назариявии рисоларо ташкил медиҳанд, мисли таҳлили муқоисавӣ, таърихияту мантиқият, усули гипотетикӣ – аксиоматикӣ, гузариш аз дониши абстрактӣ ба конкретӣ ва ғайра, методҳои назариявие мебошанд, ки асосҳои методологии рисолаи мазкурро ташкил мекунанд. Ҳамчунин асарҳои муҳимми муҳаққиқони шинохтаи масъалаи мазкур, чи хориҷӣ ва чи ватанӣ барои таҳқиқи дурусти мавзӯи рисола мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Навгониҳои илмӣ рисола ба муайян кардан ва таҳлили масъалаҳое, ки бори нахуст дар илм ва дар рисола таҳқиқ мешаванд ва хатари мудҳиши онро ба фарҳангу арзишҳои баланди миллӣ дар Тоҷикистон нишон медиҳанд, алоқаманд буда, паҳлуҳои тозаи масъалаи мазкурро равшан месозанд ва онҳо иборатанд аз:

- асосҳои иҷтимоию сиёсӣ, динӣ-ғоявии ифротгароии динӣ, инчунин нишонаҳои бурузи он дар Тоҷикистон ошкор ва ҳамаҷониба мавриди омӯзишу баррасӣ қарор гирифт;

- бори нахуст хатарҳои тарғиботи ифротгароёни динӣ нисбати фарҳанги миллӣ дар рисола баён шудааст;

- заминаҳое аз қабилӣ камбизоатии шадиди аҳоли, бахусус бекорӣ ва ноогоҳиву бетачрибагии ҷавонон, ки ба зуҳури ифротгароии динӣ ва сиёсӣ мусоидат мекунанд, таҳлили васеи худро пайдо кардаанд;

- таснифи намудҳо ва шаклҳои ифротгароӣ дар қаринаи нав бо назардошти шаклҳои асосии фаъолияти ифротгароӣ анҷом дода шудааст;

- нишон дода шудааст, ки имкони табдили ифротгароии исломӣ ба терроризми динию сиёсӣ вучуд дорад. Ин амал ба чандин омилу сабабҳо алоқаманд аст ва онҳо дар рисола таҳлили васеи худро пайдо кардаанд;

- муносибату алоқамандии ифротгароии динӣ-сиёсӣ ба терроризм ошкор карда шуда, механизми робитаҳои онҳо кушода шудааст;

- нишон дода шудааст, ки раванди ҷаҳонишавӣ ва ифротгароии байналмиллалӣ ба авҷгирии ифротгароии сиёсӣ дар Осиёи Марказӣ дар сурати пайгирии давлатҳои абарқудрат аз манфиатҳои метавонад мусоидат кунад.

Нуктаҳои асосие, ки барои дифоъ пешниҳод шудаанд:

1. Сабабҳои асосии зуҳури ифротгароии динӣ-сиёсӣ коҳиш ёфтани шароити иқтисодӣ-иҷтимоӣ, сиёсӣ ва равонии ҳаёти ҷомеа буда, аз ин шароити ҷомеа гурӯҳҳои ифротгароии динӣ-сиёсӣ, ки аз ҷониби кишварҳои абарқудрат дастгирӣ меёбанд, истифода мебаранд.

2. Ифротгароии динӣ-сиёсӣ дар солҳои 1980-1990 дар Тоҷикистон маҳз бо сабабҳои дар боло зикршуда васеъ паҳн шуда, боиси сар задани ҷанги шаҳрвандӣ гардид ва пас аз он ҳам фаъолияти худро қатъ накард, балки ба фаъолиятҳои ғайриошкорои ифротӣ гузашта, дар шароити бӯҳрони иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсӣ ошкоро таъсири худро дар ҷомеа таъвият бахшид. Ифротгароии динӣ-сиёсӣ як шакли хосси бегонапарастӣ мебошад, ки ба нобуд сохтани ҳувиати миллии ва фарҳанги миллии нигаронида шудааст.

3. Ифротгароии динӣ падидаест, ки дар шаклу намудҳои гуногун метавонад вучуд дошта бошад: ифротгароии, сиёсӣ, иқтисодӣ, миллии, фарҳангӣ, экологӣ ва ғайра. Ҳар яке аз ин намудҳои ифротгароӣ сабабҳои хосси пайдоиши худро дошта, вобаста ба масоили гуногуни динӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоӣ мавқеъгирии муайяни хешро зоҳир менамоянд ва дар зерпардаи таълимоти динӣ ва авзои сиёсӣ фарҳангии кишварамон паноҳ гирифтаанд.

4. Ифротгароӣ, тундгароӣ, бунёдгароӣ ва терроризм бо ҳам пайванди ногузастанӣ доранд: аввалӣ як навъ заминаи идеологии амалҳои террористиро ташкил медиҳад ва боқӣ бо маҷмӯи муносиботи тунду шадид (асосноккунии истифодаи зӯроварӣ) барои ноил шудан ба

ҳадафҳои сиёсии худ роҳу воситаҳои ғайриқонуниву хатарнокро пеш мегиранд.

Объекти тадқиқот – ифротгароии динӣ-сиёсӣ ҳамчун падидаи хатарноки иҷтимоӣ ба арзишҳои фарҳангӣ ва ҳувиёти миллии дар Тоҷикистон.

Предмети тадқиқот – таҳлили моҳияту мундариҷа, вижагии зуҳури ифротгароии динӣ-сиёсӣ ҳамчун хатару таҳдидҳои бузург барои ҳаёти фарҳангии ҷомеаи муосири тоҷик ва роҳҳои бартарафсозии он.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии рисола. Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ имкон медиҳад, ки низоми мубориза бо паҳншавии таҳдидҳо ва холишҳои ифротгароии динӣ дар Тоҷикистон такмил ёбад ва ба қабули қарорҳои асосноки илмӣ ва амалӣ дар сатҳҳои гуногуни идоракунӣ ва барои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти мақомоти гуногуни давлатӣ ва ҷамъиятӣ мусоидат кунад. Мавод ва хулосаҳои тадқиқоти рисола барои донишҷӯёну донишмандон, муҳаққиқони соҳа, мақомоти давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва илмӣ, гурӯҳҳои омӯзгорӣ, ки вобаста ба мавзӯи мазкур тадқиқот мегузаронанд, метавонанд аҳаммияти илмӣ ва амалӣ дошта бошанд.

Тасвиби натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ. Маводи асосии рисола дар 4 мақолаи ҷопшуда, ки 3-тои он дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷопшудааст. Ҳамчунин дар як қатор маърузаҳо, конфронсҳои назариявии кафедраи онтология ва назарияи маърифати Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ДМТ), конфронсҳои ҳарсоли илмӣ-амалии ДМТ «Дар бораи мафҳуми ифротгароии динӣ» («Рӯзи илм» апрели соли 2019) ва дар конфронсҳои илмӣ зерин: «Ифротгароии динӣ-сиёсӣ дар байни ҷавонони Тоҷикистон» («Рӯзи илм» апрели 2020) ва «Исломи сиёсӣ: таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ» конфронси ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ (ДМТ Душанбе, 30 декабри 2020) баён шудааст.

Рисола дар ҷаласаи кафедраи онтология ва назарияи маърифати Донишгоҳи миллии Тоҷикистон муҳокима ва барои дифоъ тавсия шудааст.

Сохтори рисола. Рисола аз муқаддима, ду боб, шаш фасл, хулоса ва феҳристи адабиёт иборат аст.

БОБИ 1. ОМИЛҲОИ ПАЙДОИШИ РАВИЯҲОИ ИФРОТГАРОИИ МУОСИРИ ДИНӢ ВА ТАЪЛИМОТИ ЗИДДИМИЛЛИИ ОНҲО

1.1. Истилоҳ, моҳият ва сабабу омилҳои пайдоиши ифротгароии динӣ.

Барои таҳлилу баррасии омилҳои пайдоиши равияҳои ифротгароии динӣ дар олам, бахусус дар Тоҷикистон, нахуст бояд моҳияти ифротгароӣ ва сабабҳои пайдоиши онро шарҳу тафсир кард, зеро бидуни ин наметавонем ба дурустӣ маънӣ ва тамоми он сабабҳоеро, ки боиси пайдоиш ва ташаккули ифротгароӣ, махсусан ифротгароии динӣ шудаанд, ба кулӣ муайян намоем.

«Дар даврони ҷаҳонишавии муосир, тағйирёбии ҳамаи низоми муносибатҳои ҷамъиятӣ, ба шиддат тақвият ёфтани равандҳои ҷаҳонишавӣ, ба рӯи сахнаи таърих омадани иштирокчиёни нави равандҳои сиёсӣ, мураккабтар гардидани тафриқаи иҷтимоӣ-иқтисодӣ сабаби зуҳури силсилаи масъалаҳое гардидаанд, ки дарки илмиву назариявии онҳо ҳатмӣ пиндошта мешавад. Масъалаҳои мазкур ба амният ва рушду инкишофи ҷомеа таъсири ҷиддӣ ворид сохта, низом ва сохтори онро вайрон меkunанд ва ба назар нагирифтани ин масъалаҳо ҷомеаро ба бунбаст мекашонанд».¹

Пеш аз ҳама бояд гуфт, ки ифротгароӣ (ё экстремизм, шакли лотинии он *extremus* – канора, аз андоза берун) падидаест, ки дар ҷомеаҳо, шароитҳо, замонҳо ва арсаҳои мухталиф дар шаклҳои гуногун вучуд дорад ва густариши он низ ба шароит, вазъият, боварҳо, ақидаҳо ва дигар вижагиҳои сохтории ҷомеа вобаста мебошад. Ин падидаи иҷтимоӣю сиёсӣ, динӣ ва хушунатзои муосир бештар ҳамчун пайравӣ ба ғоя, андеша ва мақсадҳои аз эътидоли солим берун рафтан дар сиёсат, иқтисод, фарҳанг, иҷтимоъ, ҳолатҳои равонӣ ва ғ. доништа шудааст ва ба суботи сиёсӣ, амният ва истиқлолияти давлатҳо, татбиқи асосҳои ҳуқуқу озодиҳои инсон таҳдиди ҷиддӣ эҷод мекунад. Ифротгароӣ идеологияе

¹ Саидов, Д.М. Таъсири ҷараёнҳои муосири динӣ-ифротӣ ба бехатарии маънавии ҷомеаи Тоҷикистон [Матн] / Д.М. Саидов. – Душанбе, 2021. – С.12.

мебошад, ки истифодабарии ҳама гуна чораҳоро дар ҳома барои ба даст овардани ғоидаи дилхоҳи худ ҷоиз мешуморад. Омилу сабабҳои таҷаккул ва таҷсеаи иғротгароӣ инҳоянд: бӯҳронҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ва сиёсӣ, равонӣ, коҳиш ёфтани сатҳи зиндагии аксарияти аҳоли, таъқиби дигарандешон, сатҳи пасти ғаёлияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва ҳифзи ҳуқуқ, мавҷуд набудани механизми муассири ҳифзи ҳуқуқи шаҳрвандон ва ғ. Дар чунин ҳолатҳо фардҳо ва гурӯҳҳо пайдо мешаванд, ки вазъи бавуҷудомадаро бо роҳи зурӣ ҳал кардан мехоҳанд.¹

Пешвои миллат ва Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар гузориши худ вазъияти сиёсӣ-доҳилии кишварро баҳо дода, гуфта буд: «Иғротгароии динӣ дар даҳсолаҳои охир шиддат гирифтааст. Равандҳои ҷаҳонишавӣ боиси зуҳури падидаҳои назари терроризм, иғротгароӣ, тундгароӣ ва дигар ҷиноъти сатҳи фароғири ҷаҳонӣ шудааст. Тоҷикистон наметавонад, ки дар мубориза бар зидди ин падидаи номатлуби ҷаҳонӣ бетараф бошад».²

Иғрот ва тағрит (яъне, аз ҳадди эътидол гузаштан дар ҷизе ё коре ва баръакс, то ба дараҷаи даркорӣ нарасидани ҷизе ё коре), маъмулан, бо эътидол ё миёнаравӣ дар тазод буда, дар ахлоқ, сиёсат ва дин барои ғояҳои ба кор меравад, ки дур аз ғароишҳои ҷараёнҳои аслии мавриди қабули ҳома мебошанд. Он имкон дорад, ки огоҳона ё ногоҳона анҷом дода шавад, вале натиҷаи он метавонад барои зиндагии як фард ё тамоми ҳома бисёр ғарон ба поён расад. Масалан, иғрот ва тағрит дар масориғи иқтисодии давлатӣ (ё фардӣ, оилавӣ, гурӯҳӣ ва ғ.) бисёр зиёновар буда, ҳамаи ҷанбаҳои дигари ҳаёти ҷамъиятиро харобу ғалаҷ мегардонад; иғрот ва тағрит дар дину сиёсат барои давлату миллат метавонанд марғбор ба анҷом расанд. Аз ин рӯ, ҳамвора аз зиёдаравӣ

¹ Маҳмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Нозим Давлатмурод Маҳмадизода. – Душанбе, 2020. – С.57.

² Ҷумҳурият. – 2001. – №56. – 21 апрел. – С.4.

дар ҳар коре бояд парҳез шавад ва ба ҳамин ҷиҳат роҳи эътидол пеш гирифта шавад. Ифрот ва тафрит дар ахлоқ низ оқибатҳои бисёр нохуш ба бор меоранд: таваҷҷуҳи аз ҳад зиёд (ифрот) дар тарбияи кӯдак сабаби дилгирию хастагии равонии вай ва камтаваҷҷуҳии бидуни меъёр (тафрит) низ боиси дилсарду бемеҳр ба воя расидани тифл мешавад. Зеро ифроту тафрит ҳамчун зиёдаравӣ ва кӯтоҳӣ дар иҷрои корҳо нишонаи як навъ маризии инсон мебошад. Аз ин рӯ, ифроту тафрит дар назария ва амалияи кору фаъолияти инсонӣ амри нописанду зишт аст. Ифрот ва тафрит хориҷ шудан аз ҳадди эътидол ва миёна дар коре ва паймудани яке аз каронаҳои он бо тундравӣ ва аз ҳад гузаштан дар он ё бо бетафовутӣ ва аҳаммият надодан дар он аст, ки аз назари мафҳум фарогири тамоми корҳо ва чизҳо мешавад. Ифротӣ, ифротгаро ва ифроткор (мансуб ба ифротгарой) касест, ки дар корҳо зиёдаравӣ мекунад ё дар дилбастагӣ ба ақида ё назаре таассуб меварзад ва аз ҳадди эътидол мегузарад.

Омили асосии зуҳури ифрот аз назари ҳукамо ва равоншиносон дилбастагии аз ҳад зиёд ба чизе ва канор гузоштани роҳнамоиҳои ақл аст ва омили бурузи тафрит беиродатӣ, сард шудани ҳисси мурувват ва бузургӣ дар инсон ва номутаодилии шахсияти вай мебошад. Масалан, ифрот ва тафрит дар хӯрдан ё ба фарбеҳии аз ҳад зиёд ба бемориҳо меанҷомад ва ё ҷисмро лоғар карда, аз коромадии ҷисмиаш мекоҳонад, пас ифрот ба хӯрдани ғизо танро сард менамояд; ифрот ва тафрит дар хобидан ё ба касалию танбалӣ, ё ба бехобӣ ва ё ба афсурдани асабҳо меанҷомад. Ифрот ва тафрит дар бадбинӣ, ҳасаду адоват низ зарарнок анҷом ёфта, дар муҳаббату эътимоди аз ҳад зиёд низ зиёновар ба охир мерасад.¹

فرهنگ بزرگ سخن. جلد ۱. تهران، ۱۳۸۱ ش.¹

Адибони ориф ифрот ва тафритро дар ҳавасбозӣ ва ҳатто дар завқу вачд низ нарасидида, риояи эътидолро тавсия кардаанд. Масалан, Бедил мегӯяд:

Зи ифроти ҳавас тарсам бизоат гум кунӣ, Бедил,

Табассум вақфи лаб кун, гӯ маоши ханда танг афтад.¹

Ифротгарой хоси шахсони алоҳида, гурӯҳҳо, ҳаракатҳо, ҳизбҳо ва ҳатто давлатҳое мебошад, ки дар фаъолияти худ гузариш, гуфтушунид ва созишро инкор карда, фишоровари роҳи ягонаи расидан ба ҳадафҳои худ мешуморанд. Шаклҳои асосии ифротгарой инҳоянд: равонӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, иқтисодӣ, этникӣ, миллӣ, наҷодӣ, динӣ, сиёсӣ, ва ғ. Терроризм хатарноктарин шакли зоҳиршавии ифротгарой мебошад.² Ин шаклҳо бо ҳам алоқаманданд, хусусан ифротгароии динӣ ба чунин намудҳои ифротгарой робитаи зич дорад. Яке аз онҳо ифротгароии **равонӣ ва иҷтимоиро** мебошад. Бояд зикр кард, ки ҳамаи анвои ифротгарой сарчашмаи равониву иҷтимоӣ доранд ва маҳз дар ташаккули ифротгарой омилҳои равонӣ ва иҷтимоӣ нақши хеле бузург бозида, аз инҳо сар мезананд. Омилҳои пайдоиш ва вучуди ифротгарой ба шаклҳои ифротгарой алоқаманданд. Ҳарчанд ба таври умумӣ омилҳои ҳастанд, ки ифротгароиро ба таври кулӣ ба вучуд меоранд, яъне маҷмӯи омилҳои иқтисодӣ, ғоявӣ, иҷтимоӣ сиёсӣ, вале дар айни замон барои намудҳо ва шаклҳои ифротгарой омилҳои хоси онҳо низ вучуд доранд, масалан, барои ифротгароии равонӣ, сиёсӣ, динӣ омилҳои хоси онҳо ҳастанд, ки бо ин шаклҳои ифротгарой махсусан таъсир доранд ва боиси пайдоиши онҳо мешаванд. Бино бар ин, ҳангоми таҳлили ҳар намуди ифротгарой ба омилҳои таъсирбахши махсуси онҳо эътибор додан лозим меояд. Яке аз намудҳои ифротгарой, ифротгароии равонӣ мебошад.

¹ Бедил Мирзо Абдулқодир. Девон [Матн] / Бедил Мирзо Абдулқодир. – Техрон, 1324. – С.127.

² Витюк, В.В., Эфиров, С.А. «Левый» терроризм на Западе: история и современность [Текст] / В.В. Витюк, С.А. Эфиров. – М., 1987. – С.76.

Ифротгароии равонӣ як навъ бемориест дар вучуди инсон ва ҷомеа, ки шахс ва ё гурӯҳеро барои содир кардани амалу ғайриқонунон зарарнок барои худ ва дигарон водор менамояд ва албатта чун бемории ҷисмонии инсон омилҳои пайдоиш ва сабабҳои ривочу густариш, инчунин роҳҳои пешгирӣ (пеш аз зуҳури он) ва бартараф кардани оқибатҳои онро дорад. Ифротгароии равонӣ, пеш аз ҳама, аз эҳсосот, кайфият ва ҳолати рафтору кирдори шахси ифротгаро вобаста аст, ки дар шароитҳои муайян бевосита ин ҳолатҳо ба амалҳои ифротгароӣ мусоидат мекунанд. Албатта, вазъи бӯҳрони тӯлонии иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва амсоли ин ба зуҳури ифротгароии равонӣ алангаи бештаре мебахшад ва аксари гурӯҳҳои иҷтимоиро ба ҳолати ногувори рӯҳию равонӣ дучор месозад. Омилҳо ва заминаҳои амалҳои ифротгароии равонӣ сараввал дар ҷисми шахси ифротгаро зуҳур меёбанд. Ин зуҳурот бештар аз рӯи хусусиятҳои равонии инсон муайян мегардад. Ифротгароии равонӣ ҳамчун маризӣ дар вучуди инсон мубталло он огоҳона ва ғайриогоҳона метавонад бошад. Шахсе, ки огоҳона ифрот меварзад, ҳатман далеле барои он дорад (ҳарчанд далелҳояш нодурусту ғайриинсонӣ ҳам бошанд); ин шахс ё зарҳариди касе шудааст ё барои ин кораш меҳодад ҳиссиёти худхоҳияро ором созад, шуҳрате дар назди дӯстону ҳаммиллатони худ касб кунад ва ҳатто ба худқурбонӣ роҳ диҳад. Яъне, чунин шахс мубталло ё гирифтори бемории худхоҳӣ, шуҳратталабӣ ва сарвату давлат аст.

Ҳамин тариқ ба мафҳуми “ифротгароӣ” аз ҷониби муҳаққиқону донишмандон таърифҳои гуогуно дода шудааст. Ба андешаи муҳаққиқи тоҷик Маҳмадизода Н.Д. «таърифи дақиқ додан ба мафҳумҳои мазкур, бахусус ба мафҳуми «ифротгароӣ», на фақат барои таҳияи меъёрҳои ба ҳам монанди ҳуқуқӣ, балки барои вусъат додан ба корҳои маърифатӣ тарғиботӣ дар миёни мардум ниҳоят зарур доништа мешавад. Чунки на ҳамаи шаҳрвандони кишварамон, дар бораи ин зуҳуроти нангини ҷомеа

тасаввуроти дақиқ доранд. Дар осори фалсафӣ ва сиёсӣ таърифи ягонаи эътирофгардидаи ифротгарой вучуд надорад. Тибқи тадқиқотҳои илмӣ зери ниқоби ифротгарой аксаран зухуроти мухталиф фаҳмида мешаванд: шаклҳои гуногуни муборизаҳои синфӣ ва озодихоҳона, ки истифодаи зӯроварии сиёсиро роҳандозӣ мекунанд, ҳамчунин ҷинойткорӣҳои аз ҷониби гурӯҳҳои ҷинойтпеша содиршаванда».¹

Барои таҳлили илмии зуҳури омилҳои ифротгарой бояд ба нишонаҳои падидаи ифротгароии равонӣ ва иҷтимоӣ назар андозем. Ифротгароии равонӣ ва иҷтимоӣ сарчашмаи худро доранд, ки онро ба омилҳои дохилӣ ва берунӣ тақсим кардаанд. Ба омилҳои дохилӣ пеш аз ҳама омили табиӣю зотӣ мансуб аст. Яъне, ба ифротгароии равонӣ бештар шахсоне майл мекунанд, ки табиатан ё зотан дар вучуди хеш ба чунин майлҳое аз қабилӣ зӯроварӣ, тамаъҷӯӣ, эҳсосоти баланд, тарс, ҳолатҳои махсуси равонӣ гирифтаанд. Масалан, зӯроварии оилавӣ ё худ ҷангу ҷидолҳои оилавӣ боиси он мешаванд, ки кӯдаки дар ин оила ба камолрасидаистода ба бемориҳои гуногуни равониву рӯҳӣ гирифта мешавад. Зина ба зина кӯдаке, ки дар оилаи носолим аз зӯроварӣ таълим гирифта ва ба хоҳару додарони хеш таҳмили иродаи хешро омӯхта, дар наврасӣ ба дӯстон ва ҳамсинфони хеш ин корро дубора таҷриба кард, дар ҷавонӣ ба шахсияти даҳчанд носолим (дар муқоиса бо оилаи худ) табдил хоҳад ёфт. Ё дар ҷавонӣ ва бузургсолӣ бо ҳамфикрону ҳамкешони хеш ба таъсиси ташкилоте мепардозад ва дар садаи иҷроӣ нақшаву корҳои ношоистаи бузургтаре хоҳад шуд. Масалан, бо роҳҳои ҳавасмандкунии дӯстонаш дар ибтидо даст ба кирдорҳои ғайриахлоқӣ ва ғайриинтизомӣ мезанад (арақнӯшиву тамоқӯкашӣ ва ҷалби дигарон ба ин корҳо, беҳудава баҳуда озордиҳии одамон ва ғ.). Баъдтар ба содир

¹ Маҳмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Нозим Давлатмурод Маҳмадизода. – Душанбе, 2020; Саидов, Д.М. Таъсири ҷараёнҳои муносири динӣ-ифротӣ ба беҳатарии маънавии ҷомеаи Тоҷикистон [Матн] / Д.М. Саидов. – Душанбе, 2021. – 168 с.; Сатторзода, С.Н. “Низоҳои динӣ - мазҳабӣ ҳамчун зухуроти муносибатҳои зиддиятноки иҷтимоӣ дар ҷомеаи тоҷикистон [Матн]: таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ” / С.Н. Сатторзода. – Душанбе, 2022.

кардани чинойтҳои хурду бузург (авбошӣ, қаллобӣ, дуздӣ ва ғ.) шуруъ мекунад. Зеро дигар кору нақшаҳои хурду кӯчак ҳиссиёти худхоҳӣ ва ҳангоматалабии ўро қонеъ карда наметавонанд ва ў меҳодад шахсияти хешро марҳила ба марҳила дар сатҳи деҳа, якчанд деҳа, ноҳия, якчанд ноҳияҳои гирду атроф, дар ҷумхури ва ҳатто берун аз он ва ҷаҳон нишон диҳад ва агар илоҷаш бошад меҳодад, ки шоҳи ҷаҳон бошад ва ҷаҳон ба коми ў гардад. Ин тамоюлоти рӯҳиву равонии ҷунин инсон агар ба дӯстону рафиқони дигараш сироят кунад, оҳиста-оҳиста ба гиреҳҳои гарони иҷтимоӣ табдил мегарданд, ки оқибатҳои он барои давлату миллат бисёр гарон хоҳад буд.

Барои давои ҷунин навъи беморӣ волидон, ҷомеа ва давлату ҳукумат бояд дар якҷоягӣ ҳанӯз дар тифлии бемори оянда ба поксозию давои ин беморӣ шуруъ кунанд (ҷуноне ки дар тифлӣ кӯдакро аз касалиҳои фалач ва амсоли он эм мекунанд). Падару модар ҳанӯз дар кӯдакии фарзанди худ бояд барои адами худхоҳӣ дар вучудаш саъю талош варзанд ва баркашидаву санҷидани ҳар як корро дар мизони ақлу хиради тифли худ ёд бидиҳанд, эҳтироми дигарон, баҳусус калонсолон, ватандӯстӣ, хирадгарӣ дар умури корҳо, дӯстдории донишу фарҳангро омӯзонанд ва амсоли инҳо; ҷомеа ва давлату ҳукумат (бо дастури донишмандон) низ дар ҳамкории бисёр зич бо падарону модарон роҳу равияи тарбияи инсони комил ва ватандори асили ояндаро бо барномаҳои мушаххаси таъсирнок ба онҳо ёд бидиҳанд.

Ҷомеашиносӣ фаронсавӣ Э. Морен ба ин назар аст, ки «ифротагроию таассубварзӣ дар шароити кунунӣ аз душвории иҷтимоӣ дида, ба душвории равонӣ зиёдтар табдил ёфтааст».¹

Ҷуноне ки ишора рафт, ифротгарии равонӣ ва иҷтимоӣ реша ва асоси ҳама гуна ифротгарӣ буда, тамоми дигар анвои ифротагарӣ бар бунёди он рушд меёбанд. Яъне, бешубҳа, тамоми анвои ифротгарӣ,

¹ Грачев, А.С. Политический терроризм: Корни проблемы [Текст] / А.С. Грачев. – М., 1982. – С.8.

тундгарой ва ҳатто терроризм сарчашмаи бемориҳои равонӣ дар худ дошта, аз ифротгароии равонӣ маншаъ мегиранд. Ифротгароии равонӣ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ на яку якбора, балки пайдоиши дуру дароз дорад ва дар тамоми тӯли зиндагии инсон ва ҷомеа зуҳури худро мунтазам ошкор мекунад, агар дар оила, дар гурӯҳ ва дар маҷмӯъ дар ҷомеа заминаҳои зуҳури он вучуд дошта бошад. Агар мо ба решаи бунёди ифротгароии равонӣ ва ба омилҳои дуру дарози зуҳур кардани он назар карда натавонем ва ё нахоҷем, ки ба ҷомеа ҳамчун низом таъсири манфии худро мерасонад, ҳангоми давои ин бемории иҷтимоӣ фақат ба оқибатҳои он сару кор хоҷем дошт. Яъне, ҷисман нобуд кардани ифротгароён, тундгароён ва ё террористон ҳаргиз маънии онро нахоҳад дошт, ки мо аз ин падидаи манфур раҳо ёфтаем. Ҳамчунин масъалаи ифротгарой, тундгарой ва терроризм бо роҳи зиндонӣ кардани тарафдорони ин падидаҳо низ пурра ҳалли худро нахоҳад ёфт, зеро дар ҳар ду ҳолат мо на бо сарчашмаи бурузи онҳо, балки бо оқибатҳои ин падидаҳо мубориза дорем; ба ҷои ифротгароён, тундгароён ва террористони маҳкумшуда ва ё нобудшуда, ҳатман даҳҳо ва садҳо шогирдону пайравони онҳо буруз хоҳанд кард, зеро ҳанӯз ҳам мо ба манбаи зуҳури онҳоро аз байн набурдаем. Ҳангоме ки ҷомеа бо ба кор гирифтани беҳтарин ва муассиртарин усулу механизмҳои илмӣ бартараф кардани ин падидаҳои манфии ҷомеа дар нутфаи он – оила, кӯдакистон, макотиби миёна ва олӣ шурӯъ кунад, маҳз ҳамон дам метавон умед кард, ки пеши роҳи ифротгарой бо тамоми анвои он гирифта хоҳад шуд. Аммо ин ҳам поёни кор нахоҳад буд. Зеро ифротгарой ва душвориҳои ҷомеа ҳаргиз поён ёфтани ва ба охир расидани нест, вале ғоизи он ва шиддати онро паст кардан мумкин аст, то ин ки барои афрод, оила ва ҷомеа дар кулл хатарзо набошад.

Мусаллам аст, ки равандҳои иҷтимоикунонӣ ва фардикунонии инсон дар зери таъсири омилҳои берунӣ ва таъсири хусусиятҳои хосси

равонию ҷисмонии $\bar{y}$ ба амал меоянд. Бояд донист, ки кадоме аз ин равандҳо нақши муассиртаре дар ташаккули шахсияти инсон доранд ва чи гуна равандҳои иҷтимоикунии ва фардикунонии афроди ҷомеаро ба роҳ монд, то ин ки аз зухури ифротгароии равонӣ-иҷтимоӣ ва амсоли он парҳез шавад.

Раванди равонӣ-иҷтимоии омӯзиши мақсадҳо ва дастуроти ифротгароӣ аз ҷониби шахс бисёр мураккаб аст. Нахуст, дарки қаноатбахш набудани шахс аз муҳити атроф – ҷомеа ва камбудиҳои он рух медиҳад ва $\bar{y}$ меҳаҳад, ки ин камбудиҳоро ба зудӣ ислоҳ кунад. Сипас, дар вучуди шахс хоҳишу талаботи муттаҳид шудан бо шахсоне, ки бо $\bar{y}$ ҳамфикранд, пайдо мешавад ва ҳамин тавр ташаккули аввалин нишонаҳои ифротгароии равонӣ зухур мекунад. Сониян, аъзоёни ташкилоти навтаъсисёфта барои ба зудӣ ба ҳадафи худ расидан аз миёни гузинаҳои вучуддошта танҳо гузинаи бо роҳи зӯроварӣ ҳал кардани душвории вучуддоштаро ягона роҳи таъсирнок интихоб мекунанд.

Бояд фаҳмид, ки чӣ гуна заминаҳои равонӣ, ғоявӣ ва механизмҳои ҷалби аъзои нави ҷомеа ба сафи ифротгароёно ва террористҳо мавҷуданд. Он гоҳ муқовимат ба ин падидаҳоро метавон ба сушт шудани ҷунин заминаҳо ва хароб кардани механизмҳои, ки дар сатҳи гурӯҳҳои калони иҷтимоӣ ва тамоми ҷомеа ба вучуд омадаанд, равона кард.

Ифротгароии иҷтимоӣ бештар дар шакли ифротии инкори меъёрҳо ва қоидаҳои мавҷуда ва умумиэтирофшудаи ҷамъиятӣ аз ҷониби шахс ва гурӯҳҳои алоҳида зоҳир гардида, як навъи кӯшиши ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ низ ба шумор меравад. Омилҳои гуногуне вучуд доранд, ки заминасоз ва боиси сар задани хушунат, нооромӣ ва ифротгароӣ дар сатҳи иҷтимоӣ мегарданд, аз ҷумла ғақру бенавой, бекорӣ, бесаводӣ, сустиродагӣ, нобаробарии иҷтимоӣ, адами адолати иҷтимоӣ, қонён нашудани талаботи инсон, табъйиз, зулму ситам, истибдод ва анъанаҳои нописанд ва ғ. Инсоне, ки гирифтори ифротгароии равонӣ мебошад,

ҳатман омилҳои мазкур ӯро дучанд ба таҳрик меорад ва қатъияти ӯро дар интиҳоби роҳи интиҳобкардааш устувортар месозад. Яъне, ӯ дигар шубҳа намекунад, ки барои ҳал кардани душвориҳои иҷтимоӣ бояд чораҳои қатъӣ андешид, то ин ки ин душвориҳои иҷтимоӣ ба зудӣ ва яку якбора ҳалли худро ёбанд. Тавассути чунин чораҳо (бо роҳи таҳдиду зӯроварӣ, аз кор гирифтани мансабдоре ва ҳатто бо аз байн бурдани касе ва ғ.), дар назари вай, масъалаҳои иҷтимоӣ ба зудӣ ҳалли худро меёбанд. Ӯ худро барои ҳал кардани ин душвориҳо ҳамчун Робин Гуд, фидокор, ҷоннисор ва қаҳрамони миллат тасаввур мекунад, ки қодир ба худқурбонкунӣ ҳаст, вале бисёр мехоҳад, ки пас аз ҷоннисориҳояш ӯро ҳамчун қаҳрамон ба некӣ ёд кунанд, ба номаш кӯчаву хиёбонҳо ва пайкараҳо гузоранд. Ҳарчанд дарк намекунад, ки роҳи интиҳобкардааш роҳи хатову ифротист ва худӣ ӯ аллакай ба ифротгаро табдил ёфтааст. Ӯ дарк намекунад, ки душвориҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, динӣ ва фарҳангии ҷомеа роҳи яку якбора ва ба кулӣ ҳал кардан имкон надорад. Ифротгароеӣ ҳаргиз намехоҳанд бифаҳманд, ки барои ҳал кардани душвориҳои ҷомеа ҳама талоши тамоми мардуми кишвар, бо ба кор андохтани беҳтарин чораҳои илмӣ муосир ва ҷалби олимону мутахассисони ҳирфӣ дар тамоми умури ҳаёти давлат ва ҷомеа ниҳоят зарур аст ва ин раванди дуру дарози инкишофи тараққиёти давлату миллат мебошад.

Албатта, ҳастанд шахсоне, ки аз ҷиҳати рӯҳиву равонӣ ва ҷисмонӣ солиманд, вале онҳо дар интиҳоби роҳҳои нодуруст ва зарарноки ҷомеа ба роҳи нодуруст мераванд. Дар ҳама давраи замонҳо, новобаста ба шароитҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, динӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии даврон шахсону шахсиятҳои алоҳида, гурӯҳҳо ва ҳизбҳои ёфт мешаванд, ки бо ҳар гуна сабабу омилҳо аз фаъолияти давлату ҳукумат норозиянд. Давлату ҳукумати ормонӣ ё идеалие, ки дар он ҳеҷ гуна душвориҳо вуҷуд надошта бошад, дарёфт кардан душвор аст, аммо сатҳи душвориҳои

мазкурро хеле паст кардан ва ба ҳадди хеле ночиз расонидан имкон дорад. Барои ин боз ҳам талоши тамоми аъзоёни ҷомеае, ки дар он илму хирад зафарманд аст, ҳаётан муҳим мебошад. Бино бар ин, то замоне, ки душвориҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, динӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеа вуҷуд доранд, шахсон, гурӯҳҳо ва ҳизбҳои норозӣ аз ин шароитҳо вуҷуд хоҳанд дошт. Сатҳи душвориҳои мазкур ҳар чи болотар бошад, шумораи норозиҳо низ зиёдтар хоҳанд шуд ва баръакс, сатҳи масоили номбаршуда камтар бошад, норозиҳо камтар ва саодати мардум бештар таъмин мегардад. Таҷрибаи таърихии инсоният гувоҳи он мебошад, ки афзоиши сатҳи душвориҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, динӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеа дар тӯли таърих боиси сар задани ҳазорҳо ҷангу ҷидолҳои қавмию мазҳабӣ ва шахрвандӣ гардида, мардумони бешумори бегуноҳ қурбон шудаанд. Маҳз ҳамин душвориҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, динӣ, иҷтимоӣ фарҳангии ҷомеа ба аланга задани оташи анвои гуногуни ифротгароӣ, аз ҷумлаи ифротгароии иҷтимоӣ, динӣ ва сиёсӣ муҷиб мегарданд.

Ифротгароии сиёсӣ ва динӣ маъмултарин навъи ифротгароӣ дар таҷрибаи равандҳои сиёсии муосир ба ҳисоб мераванд. Мафҳуми ифротгароии сиёсӣ ифротгароииро дар назар дорад, ки дар соҳаи ҳаёти сиёсӣ, давлатӣ ва ҷомеа ба амалҳои нодурусти ошӯбгарӣ даст мезанад. Он ба ифротгароии динӣ бисёр вақт пайваст аст, зеро ифротгароии динӣ ҳам ба ҷуз ифроту тафрит ва таассуб дар дин ба амалҳои сиёсӣ низ машғул мешавад ва роҳҳои ғайриосоиштаи муборизаро пеш мегирад. Дар моддаи 3-ми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бо экстремизм» мафҳуми «ифротгароӣ» чунин таъриф шудааст: «Ифротгароӣ зухуроте аз ҷониби ашхоси ҳуқуқӣ ва воқеӣ дар шакли амалҳои воқеан ҷапгаро инъикосёфтае мебошад, ки ба бенизомӣ, тағйири сохти конститусионӣ дар мамлакат, ғасби ҳокимият ва аз он худ кардани ваколатҳои он, барангехтани низои наҷодӣ, миллӣ,

ичтимоӣ ва динӣ даъват мекунад». Ифротгароии сиёсӣ асосан аз тариқи истифодаи усулҳои зӯрӣ ва ғайриқонунӣ (анҷом додани амалиёти террористӣ, одамрабӣ, қатл, барангехтани кинаву адоват, иғво ва ғайра) амалӣ мешавад. Ифротгароии сиёсӣ фаъолияти ғайриқонунии ҳизбҳои сиёсӣ, ҳаракатҳо ва шахсони алоҳидаро низ дар назар дорад, ки бо роҳи зӯрӣ ва тариқи барангехтани кинаву адовати миллию иҷтимоӣ сохтори мавҷудаи давлатро тағйир додан мехоҳанд.¹

Ифротгароӣ танҳо дар соҳаи сиёсат ба назар нарасида, балки дар баъзе дигар ҷанбаҳои фаъолияти инсонӣ низ зуҳур мекунад.

Ифротгароии динӣ ба идеологияи муайяни динӣ таъяс карда, ба дин ва пайравони динҳои дигар муносибати оштинопазир дорад ва мехоҳад сохтори давлатро дар асоси анъанаҳои динӣ ба роҳ монад. Авомфиребӣ (демагогия) усули маъмули фаъолияти ифротгароии динӣ мебошад. Ифротгароии динӣ шахсон ва гурӯҳҳое мебошанд, ки дар асоси таассуби динии худ доир ба ин ё он масъалаи иҷтимоӣ, сиёсӣ ва оилавӣ ҳукм мебароранд ва аз рӯи ифроту тафрит амал менамоянд. Ҳамаи ҳизбҳои ҷомеаҳои исломи сиёсӣ ба ҳамин гуна ифрот даст мезананд ва ниҳояти амали онҳо ба ҷангу терроризм мебарад.

«Ифротгароӣ» номидани навъи рафтор ва ё тарзи амале ҳамеша ҷанбаҳои субъективӣ ва сиёсӣ дорад. Як амали ифротгароӣ аз ҷониби доираи муайян метавонад чун «мубориза барои озодӣ» ва аз ҷониби доираи дигар ҳамчун амали зиддиҷамъиятӣ ва террористӣ унвон шавад. Ҳатто дар дохили як давлат фаҳмишҳо дар атрофи ифротгароӣ метавонад гуногун бошад. Масалан, дар таҷрибаи ҳуқуқи ИМА истилоҳи ифротгароӣ гуногун арзёбӣ мешавад. Ифротгароӣ дар баъзе иёлоти ИМА ҳамчун «ҷиноят дар поёи хусумат» тавсиф мешавад ва нисбат ба дигар иёлоти он чандон ҷавобгарии вазнин надорад. Он як

¹ Морозов, И.Л. Политический экстремизм в современной России – новые тенденции [Текст] / И.Л. Морозов. – М., 2012. – С.47; «Политический экстремизм» в современном мире: сущность и понятие [Текст]. – М., 2015. – С.32.

навъи хосси чинойт шуморида мешавад, ки зери таъсири хусумат ба шахси марбут ба қавму миллати муайян, дин, халқ, эътиқоди сиёсӣ, чинс ва эътибори чинсӣ зоҳир мегардад. Дар замони муосир ин падида дар дину эътиқодоти исломӣ бештар барҷаста гардидааст, ки ҳадафи он навъе ба вучуд овардани исломҳаросӣ ба шумор меравад. Аммо дар ҳама ҳолат анвои гуногуни ифротгароӣҳо як вижагии муштарак доранд, ки ҳамоно таҷовуз аз ҳадди эътидол дар умури динӣ ва мазҳабӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, иҷтимоӣ, равонӣ ва ғ. доништа шудааст.¹

Ифротгароии динӣ, мисли ҳама гуна падидаҳои дигар зухуроти тасодуфӣ нест ва сабабу қонуниятҳои объективии пайдоиши худро дорад. Муҳимтарин сабаби зухури ифротгароии исломӣ камбағалӣ, камбудии иқтисодӣ аст. Зиндагии душвор таъмин нашудани ниёзҳои аввалияи иқтисодӣ ба он меоварад, ки ҷавонон барои дарёфти маблағе дар радифи муҳочирати меҳнатӣ, ба ҳар гуна равияҳое, ки ба онҳо маблағу зиндагии хубро ваъда медиҳанд, майл менамоянд ва ба доми фиреби онҳо меафтанд. Масалан, аксари онҳое, ки ДОИШ пайвастанд, сабаби асосии гирифтӣ шуданашон, гирифтани маблағ буд, ки ба онҳо ваъда карда буданд. Дар баробари камбағалию бенавоӣ, бекорӣ, ҷои худро пайдо карда натавонистани ҷавонон дар ҷомеа омили муҳими ба гурӯҳҳои ифротӣ гаравидани ҷавонон аст. Албатта, барои ба ин гурӯҳҳо пайвастшавии ҷавонон диндорӣ нодурусти (яъне, огоҳии динии кофӣ надоштани) онҳо низ боис мешавад. Маҳз диндорӣ дар якҷоягӣ бо норасоҳои ҳаёти иҷтимоӣ, паст будани маърифати сиёсӣ, ноогоҳӣ аз тамаддуну фарҳанги миллати худ ва арзишҳои тамаддуни умумибашарӣ сабаби чунин амали ҷавонон мешаванд. Бо ин падидаи ногувори аллакай вучуддошта, ки тамоми ҷомеаи инсониро ба ташвиш овардааст, бидуни омодагии ҳирфай мубориза бурдан хеле душвор хоҳад буд. Аз ин рӯ, барои босамар мубориза бурдан бо ин вабои муосир пеш аз ҳама сабабҳо

¹ Кочои, С.М. Терроризм и экстремизм: уголовно-правовая характеристика [Текст] / С.М. Кочои. – М., 2005. – С.84.

ва заминаҳои пайдоиши онро бояд дақиқан фаҳмид ва ба таври илмӣ баррасӣ карда, дар ниҳоят ҳанӯз дар ибтидои пайдишаш онро аз байн бурд. Маҳз ҳамин муносибат дар мубориза бо ифротгароии динӣ аҳаммияти бузург хоҳад дошт ва самараи бештар хоҳад дод, зеро фаҳмидани сабабҳои зуҳури ифротгароии динӣ аҳаммияти аввалиндараҷа дошта, истифодаи усулҳои гуногуни мубориза бар зидди сабабҳои зуҳури он дар мақоми дуввум қарор хоҳад гирифт.

Яке аз масъалаҳои хатарзои даврони мо низоъҳои динӣ мебошанд. Ду тарзи фаҳмиши низоъҳои динӣ вучуд дорад: 1) зиддиятҳои воқеии байни мазҳабҳо, ки дар матни таълимоти динии онҳо вучуд дорад; 2) тазодҳо ва нофаҳмиҳои гурӯҳҳои бузурги иҷтимоӣ, ки ҳар яке таълимоти худро дурусттарин мепиндоранд ва ҳештанро аз пайравони ростини мазҳаби муайян мепиндоранд. Фаҳмиши тарзи аввал чунин фаҳмида мешавад, ки тафсири гуногуни матнҳои динӣ боиси эҷоди низоъҳои байнимазҳабӣ гардидаанд, вале фаҳмиши тарзи дуввум дурнамои иҷтимоии ин муносибатҳоро ифода карда, низоъҳои динӣ дар чаҳорчӯбаи ҳаёти ҷамъиятӣ санҷида мешаванд ва ҳамчун воситаи низоъангези мазҳабҳо дарк мегардад.¹

Ифротгароии муосирро аз ҷиҳати назариявӣ (дар тарҳи умумӣ) як навъи мураккаби зӯроварии фардӣ ё гурӯҳии муташаккил метавон фаҳмид, ки усулҳои муборизаи равонии тарсафканиро ба кор бурда, одатан дар давраҳои бухрони сиёсӣ, иқтисодӣ ва ғоҳо дар шароити мӯътадил будани вазъи иқтисодию сиёсии ҷомеа мавриди истифода қарор мегиранд. Чунин муносибатҳо ё равишҳо барои муайян кардани ифротгароӣ дар фалсафаи иҷтимоӣ бисёр воғеаҳоро ба вуҷуд меорад. Даххо таърифи ифротгароиро мисол овардан мумкин аст, аммо онҳо фаҳмиши ягонро дар бораи моҳияти масъалаи таҳқиқшаванда дар ҷанбаи фалсафӣ таъмин намеkunанд.²

¹ Сатторзода, С.Н. “Низоъҳои динӣ - мазҳабӣ ҳамчун зухуроти муносибатҳои зиддиятноки иҷтимоӣ дар ҷомеаи тоҷикистон [Матн]: таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ” / С.Н. Сатторзода. – Душанбе, 2022. – С.26-27.

² Маҳмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Нозим Давлатмурод Маҳмадизода. – Душанбе, 2020. – С.26.

Омилҳо ва сабабҳои пайдоиши ифротгароии динӣ метавонанд тамоман гуногун бошанд: равонӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва ғ. Азбаски шахс мавҷудияти иҷтимоӣ аст, дар ибтидо решаи тамоми мушкилот метавонад дар худ шахс, дар муносибатҳои ӯ бо аъзои оила ва ҳешовандону дӯстон бошад ва ё бо таҳлили амиқ дар ихтилофҳо байни ҷаҳони ботинии ифротгаро ва ҷомеаи атроф, байни имону рафтори ӯву дигарон, байни ормонҳову воқеиятҳо, дину сиёсат нухуфта бошад. Чунин ихтилофу зиддиятҳоро хеле ва хеле зиёд метавон ёфт. Мантиқист, ки чунин «бархӯрдҳои» берунӣ ва дохилӣ шахсро дер ё зуд маҷбур мекунад, ки мушкилотро бо истифода аз усулҳои гуногун, аз ҷумла бо истифодаи усулҳои ифротгароии динӣ ҳал кунад.

Дар ин маврид беҳтарин роҳ ҳамоноест, ки барои ҳифзи эътидол аз рӯи ақл амал карда шавад, аммо ақли фарду гурӯҳ ҳам мумкин аст таҳти таъсири омилҳои даруниву берунӣ қарор гирад. Аммо сабабҳои асосии сар задани омилҳои ифротгароии диниро бештар дар сӯиистифода аз мафҳуми динӣ, танишҳои қавмию минтақавӣ, адами огоҳии комил аз дин, ҷаҳонбинии заифу маҳдуд, таъбирҳои инҳирофӣ аз дин ва аҳкоми он (ки ба дин нисбат дода мешаванд) метавон ҷустуҷӯ намуд.

Якчанд омилҳои пайдоиши ифротгароии диниро номбар мекунем:

1. Ҷавонон дар бораи моҳият, ҳадаф ва манбаъҳои ибтидоии дин дониши мукамал надоранд. Набуди дониши пурра ва таҷрибаҳои динӣ метавонад боиси сар задани фаъолияти ифротгароии ҷавонон шавад; дониши нопурраву нокомил ва ҷузъӣ ба натиҷаи муқобил – тундгарои (радикализм)-и пархошгар мунҷар мегардад. Ҳамзамон, надоштани дарки дуруст аз аҳкоми дин ба эътиқоду боварии кур-курона оварда мерасонад, ки шахс ба дурустии андешаи худ шубҳа намекунад ва дар якҷоягӣ бо кибру ғурур ва ҳавобаландӣ омезаи хатарнокро эҷод карда, оқибат ба худхоҳӣ ва расмиятпарастии бепоя боис мегардад. Шуури тундгароии исломӣ дарки оқилонаи таълимоти исломро инкор карда,

боиси рукуди ақлӣ ва суннатгароии ғайрифайзола дар байни ҷавонон мешавад. Ин дар навбати худ барои барангехтани идеологии қувваҳои гуногуни хориҷӣ (ҷунбишҳои сиёсии ҷудоихоҳ, гурӯҳҳои радикалии террористӣ ва хадамоти махсуси давлатҳои хориҷӣ) шароити мусоид фароҳам месозад. Бино бар ин, равшан мешавад, ки сабаби асосии ифротгароии динӣ нодони камдонишии ҷавонон мебошад, ки муҳаррики падидаҳои ҷун пархошгарӣ нисбат ба ғайрандешӣ ва терроризм ба шумор меравад. 2. Масъалаи тарбияи фарзанд дар оила. Инсон ҳамчун як шахсият ва як фард аз кӯдакӣ дар муҳити оила ва атрофиёнаш ташаккул меёбад ва албатта волидон бештарин таъсирро ба ӯ мерасонанд. Дар мамлакати мо оилаҳои серфарзанд зиёданд ва оилаҳои низ ҳастанд, ки аз нигоҳи молиявӣ, иқтисодӣ ва маънавӣ-ахлоқӣ номуваффақ ва нокомил мебошанд. Гоҳҳо дар ҷунин оилаҳо, муносибатҳои волидайн дар асоси нафрат ба ҳамдигар ва ё кӯдак ташаккул меёбанд. Кӯдаконе, ки ҳар рӯз дар ҷунин оила ҷангу низои волидайнро назора мекунанд, ҳатман аз ҷиҳати маънавӣ-ахлоқӣ ноқис ва бо ҳисси бераҳмиву сангдилӣ, адовату нафрат ва дигар эҳсосоти накуҳида нисбат ба дигарон ба воя мерасанд ва маҳз инҳо дар оянда имкони бештари онро доранд, ки таҳти таъсири падидаҳо ва гурӯҳҳои ифротгарову тундгаро гирифта шаванд. 3. Дар ВАО-и ҷаҳонӣ, бахусус дар сомонаҳои интернетӣ ба осонӣ метавон маводҳои дарёфт кард, ки зӯроварию ифротгарӣ, тундравӣ, пархошгарӣ ва адовату нафрат ба миллату мазоҳиби бегона, тафсиру таъбири барғалати оёти китобҳои осмониро таблиғ мекунанд. Ба доми ҷунин сомонаву шабакаҳо, пеш аз ҳама, наврастони ҷавононе гирифта мешаванд, ки дар оилаҳои аз ҷиҳати маънавӣ-ахлоқӣ ноқис тарбият ёфтаанд ва дар оила ва мактаб имконият надоштаанд, ки моҳияти таълимоту ғояҳои равию ҷараёнҳои сиёсӣ мазҳабии муосирро дуруст дарк кунанд.¹ Аз ин рӯ, пешгирии зуҳуроти

¹ Некрасова, Е.В. Информационный аспект экстремизма и терроризма и деструктивные тенденции в СМИ

ифротгароии динӣ, пеш аз ҳама дар сатҳи ақлонӣ ниҳоят зарур аст. Хурофотгароии динӣ бояд дар сатҳи илмӣ бо саъю кӯшиши донишмандони улуми соҳаҳои гуманитарӣ ва мазҳабӣ, ҳангоми таълими омӯзаҳои динӣ ба мардум, талабаҳои макотиби миёна ва донишҷӯён тавассути тавзеҳи тӯлонию доимии ин омӯзаҳо ба тамоми аҳли ҷомеа ошкор карда шавад. Бояд кӯдакон, ҷавонону наврасон дар муҳити оилаи аз ҷиҳати моливу иқтисодӣ ва маънавӣ-ахлоқӣ солиму комил тарбият ёбанд ва волидон, устодони макотиби миёнаву олий ва ҷамъоатҳову рӯҳониёни баруманди маҳаллаҳо дар тарбияи онҳо саҳим бошанд. Дар мактабҳои миёнаву олий, ниҳодҳои давлативу иҷтимоӣ бо истифода аз муҳимтарин васоити таълиму тадрис, технологияҳои муосир ва ВАО бояд ба ғояҳои ифротгарон ҳар чӣ бештар пардохта шавад.

Ҳамон дам метавон бо боварии том гуфт, ки дар ҷомеа ифротгароии равонӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, динӣ ва сиёсӣ дигар хатарзо нест, агар: 1. Сатҳи иқтисодии ҳамаи афроди ҷомеа, бахусус оилаҳои ҷавон хуб бошад. Яъне, ҷомеа ва давлат аз афроди алоҳида ва оила ибтидо мегирад ва агар сатҳи иқтисодии аксарияти мутлақи афроди ҷомеа ва оилаҳои он хуб бошад, бо боварии том метавон гуфт, ки афрод дар оилаҳо бо кӯшиши андак ва бо ба кор гирифтани низоми дурусти тарбия пиндору кирдор ва гуфтори солим дошта метавонанд. 2. Сатҳи илмӣ-фарҳангии афроди ҷомеа ва оилаҳо бояд хеле боло бошад, зеро ин омил рафъкунандаи на танҳо ифротгароии равонӣ ва дигар анвои он метавонад бошад, балки тамоми душвориҳои дигари ҷомеаро бо ин роҳ метавон ҳал кард. Барои баланд бардоштани сатҳи илмӣ-фарҳангии ҷомеа (назири давлатҳои Ҷопон, Кореяи ҷанубӣ, Олмон ва ғ.) бояд: а) Барои ҳамаи оилаҳои ҷавон ташкил кардани курсҳо, мактабҳо ва ниҳодҳои илмӣ-тарбиявӣ ниҳоят зарур аст. Дар ин курсҳо ва мактабу ниҳодҳо ҷавонписарону ҷавондухтарон ва оилаҳои ҷавон бо роҳбарии

олимону мутахассисони варзида ба онҳо тамоми санъати тарбияро дарс омӯзанд, то ин ки оилаҳои ҷавон ҳамчун ҷузъи давлату миллат, тарбияи дурусти илмӣ-фарҳангии афроди ояндаи миллатро таъмин карда тавонанд. Вақте ки сатҳи иқтисодӣ ва илмӣ-фарҳангии афроди ҷомеа ва оилаҳо хеле хуб бошад ва дар сурате, ки дар оилаҳои солиму комил нақшаи минбаъдаи тарбияи кӯдак ва фарзанд аз тифлӣ то бузургӣ илман бисёр дақиқу олимона барномарезӣ шуда бошад, тифл ҳаргиз вақти холии ба корҳои беҳуда машғул шудан нахоҳад ёфт. Ин фарзанд ҳаргиз дар кӯча тарбият нахоҳад гирифт ва вақти қиммати худро ба оворагредӣ нахоҳад гузаронд ва ҳеҷ кас ӯро аз пайроҳаи дурусти интиҳобкардааш (мутахассиси хуб, олими хуб ва инсони хуб шудан) берун наметавонад бурд. Барои ин кор дар кӯдакистону макотиби миёна ва олӣ сифати таълиму тарбияро баланд бардоштан бисёр зарур аст. Масалан, тарбияи кӯдак дар Олмон аз тарбияи волидони оянда шурӯъ мешавад. Нахуст, ба волидони оянда тибқи дастурномаи муназзами илмӣ чи гуна таваллуд, нигоҳубин ва тарбияи кӯдак кардан омӯзонида мешавад. Сипас, кӯдакон дар кӯдакистонҳо тибқи дастурномаи низомноки илмӣ, то синни мактабӣ тарбияи дуруст дода мешавад, ки то ба мактаб рафтани аллакай онҳо хондану навиштанро медонанд. Ғайр аз ин, ба кӯдакон ширинтарин афсонаҳои милли ва ҷаҳонӣ бо забони модариашон омӯзонида мешавад. Ин афсонаҳоро онҳо мешунаванд, сипас филми тасвирии ҳар як афсонаро тамошо мекунанд. Тавассути афсона ба кӯдакон на танҳо забони бои модарӣ бисёр ба зудиву осон ёд дода мешавад, балки бо ин роҳ ба онҳо тарбияи дурусти равонӣ-фарҳангӣ дода шуда, дар вучуди кӯдакон чи гуна ояндаи дурахшон доштан омӯзонида мешавад. Зеро афсона ҷаҳони ботинии кӯдакро ғайр мегардонад, ватандӯсти асилро тарбия менамояд ва ҳатман интиҳоби роҳи нек дар вучуди ӯ барномарезӣ мешавад. Пас аз кӯдакистон, дар мактаби миёна кӯдакон, наврасон ва ҷавонон аз рӯи беҳтарин барномаи мактабии замонавӣ тадрис мешаванд.

Ғайр аз ин, ҳар як кӯдаку наврас ва ҷавонписар пас аз таҳсил дар мактаб, ба маҳфилҳои гуногун (мусиқӣ, варзишӣ, дуредгарӣ, мошинсозӣ, таёрасозӣ, тадриси амиқи фанҳои дақиқу гуманитарӣ) фаро гирифта мешаванд. Волидон барои интихоби касби ояндаи кӯдаки худ бо ёрии мутахассисони соҳа мусоидат карда, ҳамеша ба фаъолияти ҳаррӯзаи фарзандашон назорат мебаранд ва бо мактабу маҳфилҳо ҳамкориҳои зичро ба роҳ мемонанд. Дар натиҷа, пас аз таҳсили мактаб ва омӯзиш дар маҳфилҳо аз ин фарзандон мутахассисони варзидаи варзиш, музиқидони хуб, донишмандони соҳаи гуногуни илм, усто ва дуредгари хуб ва ғ. тарбия меёбанд. Ин фарзандон ончунон ҳавасманд ва саргарми омӯзишу парвариш ҳастанд, ки ҳаргиз ба беҳуда гузаронидани вақти гаронбаҳои худро надоранд. Маҳз аз ҳамин гуна фарзандон донишмандони бузурги соҳаҳои гуногуни илму санъат ва ҳунар ба воя мерасанд ва ояндаи дурахшони миллатро таъмин хоҳанд кард. Маҳз бо ҳамин роҳ дар давлатҳои пешрафта душворихоеро, ки дар оянда эҳтимоли бавучудоии онҳо ҳаст, бартараф мегарданд; б) Дар айни замон мусаллам аст, ки барои боло бурдани сифати таълиму тарбияи фарзандон таъмини маоши хуби мураббӣну муаллимон, бахусус олимони ниҳоят муҳим мебошад, зеро мураббӣ, муаллиму олиме, ки камбудихо ва душворихои иқтисодӣ, молию пулӣ надорад, ҳама фикру зеҳнашро барои ихтироҷкорӣ, баланд бардоштани сатҳи донишу биниши худи шогирдонаш сарф хоҳад кард; в) Ҳамчунин, ба роҳ мондани анвои гуногуни ҳавасмандкунии моддиву маънавии мураббӣну муаллимон ва олимони варзида ниҳоят зарур аст, масалан, тавассути ба роҳ мондани барномаҳои хурду бузурги «беҳтарин мураббӣ», «беҳтарин муаллим», «беҳтарин олим», «беҳтарин китоби илмӣ-тарбиявӣ», «беҳтарин усули тарбияи фарзандон» ва ғ., ки ҳар яке маблағҳои калони молию пулиро доро хоҳад буд, ҳаётан муҳим аст (барномаҳои ҷоизадор дар сатҳи ноҳиявӣ ва ҷумҳуриявӣ, ки ҳар кадоме на кам аз 10 ҷой дошта бошад). Қариб ҳамаи ин ҳавасмандкуниву

тадбирҳо дар ҷумҳуриамон вуҷуд доранд, аммо, мутаассифона, сатҳу сифат ва дараҷаҳои ҳавасмандкунӣ, маблағҳои ҳавасмандкунӣ кофӣ нестанд. Сатҳи таҳассусии бисёре аз мураббӣёну муаллимон низ беҳбудиро талаб дорад, чунки мураббӣёну муаллимон ва олимони барои баланд бардоштани сатҳи таҳассусии худ ҳавасманд нестанд, аз ин рӯ саъйю талоши кофӣ низ наметаваранд. Маҳз ҳамин омилҳоанд, ки мутахассисони ҳубу варзида дар кишварамон хеле кам аст ва дар бораи донишмандоне, ки барои гирифтани ҷоизаҳои байналмилалӣ сабақат варзанд, ҳолати гап ҳам нест.

Таъғйироте, ки дар тӯли солҳои истиқлолият дар Тоҷикистон рух доданд, дар ҳаёти миллати тоҷик дигаргунҳои кулӣ ба вуҷуд оварданд. Новобаста аз афзалиятҳои бебаҳси навсозии демократӣ дар Тоҷикистон ихтилофоту зиддиятҳои сифатан нав саршор аз таассуботи мазҳабӣ ва омилҳои ифротгароӣ паدید омадааст. Ҷавонони зиёде бо сабабҳои маълум рӯ ба гурӯҳҳои динӣ-ифротгароӣ ва омӯзиши таълимоти онҳо овардаанд, ки вақтҳои охир дар ҷомеаи тоҷик кӯшиши реша давондан дорад. Таъри 25 соли охир дар Тоҷикистон хоҳишмандоне, ки меҳонад маълумоти диниро дар кишварҳои исломии Шарқи Наздик соҳиб шаванд, кам нестанд. Таълимоти диние, ки дар аксари марказҳои динии кишварҳои Шарқи Наздик ба ҷавонон дода мешавад, ошкоро хусусиятҳои тундравӣ-ифротгароӣ дорад. Барои дар хориҷа ба маълумоти динӣ соҳиб гаштани ҷавонони хоҳишманд шахсони муайян ёрӣ мерасонанд, ки онҳо дар бадали ин фаъолиятшон аз фондҳои мухталиф маблағҳо мерӯёнд.¹

Дар вохӯрӣ бо уламои кишвар Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар робита бо афзоиши ифротгароӣ, таассуб ва тундгароӣ дар Тоҷикистон чунин гуфт: «...Ифротгароӣ, таассуб,

¹ Концепсияи сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи дин [Матн]. – Душанбе, 2018. – 151 с.; Ашӯрзода, Ҷ.Х. Ифротгароии динию сиёсӣ ва хусусиятҳои муҳими он дар раванди дигаргуншавии ҷомеа [Матн]: дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ашӯрзода Ҷамшеди Хуршед. – Бохтар, 2020. – С.47.

хурофот, коштани тухми хусуматҳои динӣ ва мазҳабӣ, дар роҳи дин қурбон шудани одамон, суйистифода намудан аз ислом бо мақсадҳои сиёсии шахсӣ, гурӯҳӣ ва дигар амалҳои манфии барои ҷомеаи муосир хавфнок, моро водор месозанд, ки дар ин самт тадбирҳои қатъӣ андешем. Аз рӯйи маълумоти мавҷуда имрӯз беш аз 80 хонавода аз ҳисоби шахрвандони Тоҷикистон дар музофоти Вазиристони ҷумҳурии исломии Покистон ва мактабҳои динии Ҷумҳурии Ислामी Эрон ҷойгиранд».¹ Қайд карда шуд, ки тибқи иттилооти мавҷуд аксари иштирокчиён ва пайравони гурӯҳҳои ифротгароӣ ва террористӣ, ки дар минтақаҳои Покистону Афғонистон ҷойгиранд, маълумоти диниро дар марказҳо ва мадрасаҳои динии ин кишвар гирифтаанд. Таълимоти диние, ки дар ин марказу мадрасаҳо тадрис мешаванд, аксаран хусусияти тундравӣ ва ифротгароӣ дошта, ҳадафи онҳо на оmodасозии донишмандони дини ислом, балки тайёрсозии тундгароёну ифротгароёни динӣ-сиёсӣ ва террористони исломӣ мебошад. Тибқи маълумоте, ки аз муҳасилини тоҷик дарёфт шудааст, дар ин марказу мадрасаҳои номбурда ба таври иҷборӣ аз ақидаву таълимоти хилофи мазҳаби ҳанафӣ мо тадрис мешудааст. Дар сурати сарпечӣ аз қабули ақидаҳои номатлуб ва адои намози номувофиқ бо суннати мазҳаби ҳанафӣ, донишҷӯёни тоҷик аз ҷониби бо ном «устодон»-и ин марказу мадрасаҳо лату кӯб ҳам шудаанд. Ин марказу мадрасаҳо асосан аз ҷониби кишварҳои хориҷӣ маблағгузорӣ шуда, ҳадафи асосии онҳо беобрӯсозии ислом ва аҳкоми он дар сатҳи ҷаҳонӣ бо роҳҳои содир кардани амалҳои террористӣ мебошад. Бино бар ин, ҳамаи онҳо дар ҳар нуқоти ҷаҳон шоҳиди он ҳастем, ки гурӯҳи террористии исломие ё ягон террористи бо ном «исломӣ»-е дар кӯчаву бозорҳо ва ҷойҳои серодам таркише содир карда, бинои маъмуриеро ба хок яксон кардааст, шахсиятҳои маъруфи кишвареро ба ҳалокат расонидааст ва чандин

¹ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news.tj/ru/news/polnyi-tekst-vystupleniya-e-rakhmona-na-vstreche-s-dukhovenstvom>

нафарро куштаву чандин нафари дигарро маҷрӯҳ намудааст. Бештарини пештозону саркардагони гурӯҳҳои террористон ва ифротгароёни давлати бо ном исломии ДОИШ, ки дар Сурияву Ироқ буданд ва дар Афғонистон то кунун амал мекунанд, дар марказҳои таълимии Покистон омода гардидаанд. Дар байни онҳо шахрвандони Тоҷикистон низ буданд ва ҳастанд. Мусаллам аст, ки муҳассилини тоҷик, ки дар Покистон ва дигар кишварҳои исломӣ таҳсил кардаанд, таҳти таъсири афкору таълимоти ифротгароӣю тундгароӣ ва террористӣ қарор гирифта, ба кулӣ фармонбардори хоҷагони хориҷии худ мешаванд ва ҳар амре, ки аз онҳо мегиранд бе каму кост иҷро хоҳанд кард. Муҳассилини тоҷик дар марказҳо ва лагерҳои Покистону ҷанде дигар кишварҳои исломӣ, тавассути барномаҳои махсус мағзшӯӣ гардида, ба манқурт ё худ зомбиҳое табдил дода мешаванд. Пас аз баргашт ба ватан ин донишҷӯён ба душманони асосии давлату миллати худ табдил меёбанд, зеро сохтори идоракунӣ ва фарҳанги миллии моро қабул нахоҳанд кард. Ин гурӯҳи сироятшуда ва бо идеологияи вайрон мусаллаҳшуда бояд зери назорати қатъии сохторҳои дахлдор гирифта шаванд, то ки имконияти сироят кардани дигаронро надошта бошанд. Таҳияи барномаи махсуси таълимӣ ва тарбиявӣ нисбати чунин донишҷӯён ҳатмӣ ва зарур мебошад. Вазорат ва кумитаҳои дахлдор барои ба танзим даровардани фазои таълимоти динӣ бояд бо масъулияти баланд муносибат намоянд, то ки ин соҳа ба дасти одамони тасодуфӣ, идеологҳои ҳаракатҳои гуногуни динӣ ва душманони идеологии мо қарор нагирад. Барои хуб ба роҳ мондани корҳои тарғиботию ташвиқотӣ дар самти муккамал кардани фазои таълимоти динӣ дар ҷомеа бояд, ки имкониятҳо шабакаи интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ самаранок истифода шаванд. Маълум аст, ки гурӯҳҳои махсуси динӣ барои ҷалб кардани ҷавонон ба таълимгоҳҳо ва мадрасаҳои динии кишварҳои хориҷии исломӣ машғуланд ва аксари ин мадрасаву таълимгоҳҳо хусусияти ифротгароӣ дошта, дар онҳо яқинан

ифротгаро ва террорист тайёр карда мешаванд; онҳо интернет ва шабакаҳои иҷтимоиро ба таври ғайри қонуни истифода мебаранд. Воқеаҳои Сурия ва Ироқ далели ғайри қонуни болост.

Соли 2011-ум қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ба ватан баргардонидани донишҷӯёни дар мактабҳои динии давлатҳои исломӣ таҳсилкунанда қабул карда шуд. Аз рӯйи маълумоти мавҷуда дар як қатор марказҳои динии Шарқи Наздик ба муҳассилин ғояҳои тундравии-ифротгароиро таълим меоданд, аз сафи онҳо, мутаассибон ва ифротгаронро тайёр мекарданд. Дар марказҳои динӣ ва мадрасаҳои як қатор кишварҳои исломӣ 2413 нафар ҷавонони Тоҷикистон бо таҳсил фаро гирифта шуда буданд. Ҷавонони тоҷик асосан дар Арабистони Саудӣ, Лубнон, Миср, Эрон, Покистон ва Яман таълим мегирифтанд. Ин масъала дар сатҳи ҳукумат ҷумҳурии ҳамаҷониба таҳлилу баррасӣ шуда, вобаста ба он Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон изҳор дошт, ки «Шумо гумон мекунед, ки онҳо мулло мешаванд? Онҳо террорист ва ифротгаро мешаванд!». ¹ Чунин изҳороти қатъии Сарвари давлат баъди он садо дод, ки дар кишварҳои алоҳида якчанд амалиёти террористӣ ба вуқӯъ пайваста буд.

Хулоса, барои ҳалли ин масъала, дар дохили кишвар барои соҳибшудан ба маълумоти муносири динӣ-мазҳабӣ шароити мусоид фароҳам овардан зарур аст. Маҳз ҳамон вақт ин душворӣ мутассил ҳалли ҳудро меёбад. Имрӯзҳо мушоҳида мешавад, ки баъзе донишҷӯён барои таҳсили динӣ гирифтани пинҳонӣ ба хориҷа сафар намуда, бо ин амалашон қонунро вайрон мекунанд. Бояд раванди пинҳонӣ ба хориҷа сафар кардани ашхос таҳти назорат гирифта шавад. Бино бар ин, бояд саъю талош зиёд варзид, то ин ки ҷавонони кишварамон таҳти таъсири ғояву таълимоти равияҳои динӣ-экстремистӣ қарор нагиранд. Ҳаётан муҳим

¹ В Таджикистан возвращены 1 тыс. 950 таджикстанцев, изучавшие каноны ислама за рубежом [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news.tj/ru/news/v-tadzhikistan-vozvrashcheny-1-tys-950-tadzhikistantsev-izuchavshie-kanony-islama-za-rubezhom> (дата обращения 12.03.14)

аст, ки дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ, донишкадаву донишгоҳҳо ба ҷавонону наврасон нуктаҳои муҳимтарини таълимоти мазҳаби ҳанафӣ ва дигар мазҳабҳои ислом, ҳамчунин адёни ҷаҳонӣ омӯзонида шавад. Чунки аксарияти ҷавонони кишварамон аз таълимоти мазоҳиби исломӣ ва тафовути онҳо огоҳ нестанд ва дар натиҷа ба доми таълимоту тарғиботи равиёву гурӯҳҳои динӣ-ифротгарой гирифта мегарданд.

§1.2. Вусъати равияҳои динӣ – ифротӣ дар Осиёи Марказӣ

Дар Осиёи Марказӣ, Афғонистон, Покистон, алалхусус дар ҷумҳуриҳои собиқ шӯравӣ ё ИДМ (Иттиҳоди Давлаҳои Мустақил) ифротгароии динӣ дар мисоли фаъолияти гурӯҳҳои толибон, «Ансоруллоҳ», «Ҳизби таҳрир», ДОИШ ва дигар гурӯҳҳои ифротгарои террористии дар Афғонистон ҷойдошта, хеле вусъату густариш ёфта, қариб дар ҳамаи кишварҳои минтақа намояндагони он фаъолияти худро таҳким бахшидаанд. Яке аз сабабҳои асосии вусъату густариши ифротгароии динӣ дар Осиёи Марказӣ пиёда кардани ҳадафҳои геополитикии давлатҳои абарқудрат дар ин минтақа мебошад, ки тавассути гурӯҳҳои ифротгарои динии мазкур амалӣ мешаванд.

Дар тӯли беш аз чихил сол (1980–2022) Иттиҳоди (ё Коалитсия)-и ИМА (ҳамчун роҳбар), Арабистони Саудӣ, Қатар (ҳомиён, сарпарастон) ва Покистон (ичроқунанда) триллионҳо доллар дар Афғонистон сарф карда, ба ҳадафи стратегияи худ дар ин кишвар расиданд – Афғонистон акнун на кишвари мустақил, балки ба Қаламрави пиёда кардани аҳдофи Иттиҳод ва англосаксонҳо табдил ёфтааст. Онҳо аз ин кишвар ба ҳайси Қаламрави вусъат додани ифротгароии динӣ ва терроризм дар Осиёи Марказӣ ва тамоми ҷаҳон истифода хоҳанд бурд. Вазифаи назорати вусъат додани ифротгароии динӣ ва терроризмро пеш аз ҳама дар Осиёи Марказӣ ин Иттиҳод (ИМА, Арабистони Саудӣ, Қатар ва Покистон) ба дӯши «фарзандон»-и худ – Толибон – хунхортарин ташкилоти террористӣ вогузоштааст, ки таҷрибаи беш аз чихил солро дар ин ҷода дорад. Иттиҳод вазифаҳои вусъати ифротгароии динӣ ва терроризмро чунин аниқу дақиқ муайян кардаанд: 1. Ҳифз кардани шиддати нооромиву вусъати ифротгароӣ дар минтақаи Осиё (бахусус дар Осиёи Марказӣ) бар зарари Руссия, Чин ва Эрон. 2. Тақвият бахшидани таҳдиди терроризм ва ифротгароӣ ба ҳамаи кишварҳои минтақаи Осиёи марказӣ ва давлатҳои ҳамҷавори он. 3. Дар ҳолати зарурӣ ва мувофиқ

Толибонро ба «чанги муқаддас» (ҷиҳод) ба Осиёи Марказӣ, ноҳияи мухтори Уйғуристони Чин ва Эрон алайҳи «куффор» ва «мушрикону динбаргаштагон» равона кардан.¹

Барои бомуваффақият анҷом додани ин ҳадафи стратегияшон Иттиҳоди мазкур барои Толибон одамони зарурии наздик ба рӯҳияву мақсадашонро ҷустуҷӯ ва тарбия доранд. Аз ҷумла: 1. Шахсон ва гурӯҳҳое, ки дастовардҳои муосири ҷаҳонро қабул надоранд. 2. Шахсон ва гурӯҳҳое, ки шиаёнро мусулмон намеҳисобанд. 3. Шахсон ва гурӯҳҳое, ки сабки ҳаёти асрҳои миёнаро аҳкоми илоҳӣ мепиндоранд. 4. Шахсон ва гурӯҳҳое, ки фақат муқаррароту сарҳадоти диниро барои «уммат»-и худ қабул доранд, на сарҳадоту муқаррароти миллиро. 5. Шахсон ва гурӯҳҳое, ки барои инсон ҳеч арзише қоил нестанд ва «кофирон» ва «мушрику динбаргаштагон»-ро кушта, кори хайре барои онҳо мекунанд, зеро (ба ақидаи онҳо) аз содир кардани гуноҳи бештаре барояшон монеъ мешаванд.

Вусъати ин ақидаҳои хатарноки ифротӣ дар Осиёи Марказӣ тавассути фарзандони худ ин минтақа ҳадафи стратегии Иттиҳод мебошад ва албатта ҳеч муносибате бо дини ислом надоранд. Толибон, ки акнун ба қудрат расидаанд, беш аз ним сол инҷониб аз пешина бештар вазифаи вусъати ифротгароӣ ва терроризм дар Осиёи Марказӣ ва Қаламрави худ (яъне, собиқ Афғонистон) бо ниҳояти бераҳмиву хунхорӣ анҷом ва «мусулмони нав» тарбия ва ташаккул дода истодаанд. Дар натиҷа садҳо ҳазор мардumi озоиштаро қурбон мекунанд, ки бо «дин»-и онҳо мувофиқ нестанд. Иттиҳоди мазкур акнун аз пештара бештар маблағу неруи ғангуфт сарф мекунад, то ин ки мағзшӯии мардumi минтақа, бахусус мардumi тоҷику ўзбак, туркман ҳазора ва дигар аҳолии таҳҷоии Афғонистон ва кишварҳои ҳамҷавори онро вусъат бахшад, таъриху фарҳанги онҳоро аз сафҳаи таърих пок созад. Барои ба

¹ Мужда Ваҳид. Панҷ соли ҳукумати толибон [Матн] / Мужда Ваҳид. – Техрон, 2018. – С.25.

ин ҳадафаш расидан Мардумони минтақаи Осиёи Марказиро, алахусус ҷавонони онро ба душманони дину фарҳанги миллияшон табдил дода истодаанд: мафҳуми миллати тоҷику ўзбак, қазоқ, туркман, пушту ва ғ-ро аз байн бурда, «уммат»-и ягонаи «мусулмон»-е сохта истодаанд, ки манқурт асту террорист, ваҳшии бесавод асту хунхор.¹

Алҳол дар Афғонистон беш аз 16 ҳазор масҷид вуҷуд дорад, ки акнун имомони онҳоро аз ҷумлаи Толибоне таъйин шудаанд, ки собиқ тарбиятдидагони мадрасаҳо ва базаҳои оmodасозии террористии Покистон будаанд ва ҳамаи имомони пешинро, ки аксаран тоҷикони босаводи ҳанафимазҳаб буданд, сабукдӯш карданд. Акнун ин «имомон» тарғибгарони ғояҳои таълимоти манқуртии ваҳобия, салафия ва девбандизм мебошанд ва аҳолии минтақаро пурра дар муддати кӯтоҳ (дар тӯли ду ё се насл) ба душманони воқеии фарҳанги миллӣ, исломи ҳанафӣ, ирфон ва исломи суннатӣ табдил хоҳанд дод ва онҳоро ба тамоми кишварҳои Осиёи Марказӣ равона мекунанд ва ғояҳои манқуртонаи худро интиқол дода, равияҳои ифротгароиро вусъат мебахшанд. «Имомон»-и нав дар тамоми масҷидҳои Афғонистон мактабҳои ибтидоӣ барои кӯдакони аз 7 то 10 сола ифтитоҳ кардаанд, ки ба онҳо назарияи «мусулмони нав» таълим дода мешавад. Минбаъд ин кӯдакон ба мадрасаҳои махсуси Покистон равон карда мешаванд, ки дар оянда аз онҳо хафноктарин душмани исломи суннатӣ, душманони фарҳанги тоҷику форс, ифротгарони динӣ ва террористону душманони одамият «пухта мерасанд».²

Дар тамоми донишгоҳҳои Афғонистон ректорҳо ва донишмандону устодони тоҷик аз кор ронда шудаанд ва ҷои онҳоро назарипардозони ваҳобия, салафия ва девбандия гирифтаанд: забони форсӣ-дарӣ-тоҷикӣ дар ҳамаи макотиби оливу миёна решақан ва зӯран забони паштунӣ бор шуда истодааст. Барои пурра аз зеҳни мардуми Афғонистон пок кардани

¹ Мужда Ваҳид. Панҷ соли ҳукумати толибон [Матн] / Мужда Ваҳид. – Техрон, 2018. – С.30.

² Ҳамон ҷо. – С.31.

хуввият ва арзишҳои миллии онҳо, толибон таҳти роҳбарии ИМА кӯшиш доранд тамоми донишмандони тоҷик ва ғаёлони сиёсиву фарҳангии онро иҷборан аз кишвар пеш кунанд ё ба қатл расонанд. Зеро набуди донишмандон ва ғаёлони сиёсиву фарҳангии Афғонистон пӣдасозии аҳдофи муғризонаи толибон ва ҳомиёни онҳоро хеле осон хоҳад кард. Амрикоӣҳо миллиардҳо доллар сарф карда истода, донишмандону ғаёлони сиёсии миллати тоҷикро аз Афғонистон берун бароварда истодаанд ва ба ин васила мехоҳанд ба оламиён нишон диҳанд, ки онҳо инсондӯст ҳастанд ва наҷоти донишмандон вазифаи онҳост. Дар асл амрикоӣҳо тамоми мағзҳои солими ин миллати куҳанбунёдро аз ватани аслиаш – Хуросон¹ берун бароварда, аниқтараш ронда истодааст, зеро вучуди тоҷикон дар минтақа имкон намедиҳад, ки мардуми Афғонистон ба манқурт, мағзшӯсташуда ва роботу бозичаи геополитикии ИМА табдил ёбад.

Толибон, «Ансоруллоҳ», «Ҳизби таҳрир», ДОИШ ва дигар гурӯҳҳои ифротгарои террористии дар Афғонистон ҷойдошта, бидуни донишмандони тоҷик метавонанд реформаҳои худро дар Афғонистон бе ҳеч мушкилие амалӣ созанд, яъне баргардонидани Қаламрав (яъне, Афғонистон) ба даврони асрҳои миёна. Ин гурӯҳҳо фақат бо амалӣ шудани ин ҳадафашон қаноат намеkunанд, балки барои вусъату ифротгароӣ ва густариши қаламрави ғаёолияти худ ба дигар кишвари боамни Осиёи Марказӣ (Тоҷикистон, Қирғизистон, Туркменистон, Ёзбекистон, Қазоқистон, Чин, Эрон ва Руссия) сар медароранд: онҳо ҳамчун бозичаи дасти ИМА ҳадафи Иттиҳодро фаротар аз сарҳадоти Афғонистон пӣда хоҳанд кард; толибон ва гурӯҳҳои ифротгароии мазкур гумон меkunанд, ки ИМА барои дини исломро дар ҷаҳон густариш додан ба онҳо ёрӣ расонида истодааст, аммо дар асл онҳо бозичае беш нестанд. Замоне, ки ИМА ба ҳадафаш расид, толибон ва

¹ «Афғонистон» – вожаи сохтаи англисаксонҳо дар асри 19 мебошад. Дар асл ин минтақа аз қадим то асри 19 Хуросон ном доштааст. Хуросон – Ватани аслии тоҷикон ва гавҳораи тамаддуни миллати мо буд ва ҳаст.

гурӯҳҳои ифротгароии дигарро чун вируси зарарнок аз олам пок хоҳад кард. ИМА то замоне, ки тамоми дунёро дар зери дасти худ надарорад, ором наменишинад, зеро ҳадафаш дар кӯтоҳмуддат аз пой афтонидани Руссия, Чин ва Эрон мебошад ва дар дарозмуддат: СММ-ро ба ҳукумати ҷаҳонии худ табдил додан, НАТО-ро ба артиши ягонаи ҷаҳонии худ гардонидан, асъори долларро пул умумиҷаҳонӣ кардан, фарҳанг ва забони англисиро фарҳанг ва забони умумиҷаҳонӣ намудан ва тамоми монеаҳоро барои ин ҳадафҳояш аз байн бардоштан. Аз ин рӯ, бешубҳа, густариши ифротгароии динӣ дар Осиёи Марказӣ аз нахустин гомҳои ИМА ва Иттиҳод аст.

ИМА ва Иттиҳод аз ҳисоби толибон, гурӯҳҳои «Ансоруллоҳ», «Ҳизби таҳрир», ДОИШ ва дигар гурӯҳҳои ифротгарои террористии дар Афғонистон ва дар дигар минтақаҳои ҷаҳон тарбияткардааш, аз ашхоси муҳолифи ҳукумат будаи кишварҳои Осиёи Марказӣ зархаридон ва ҷосусон тайёр карда истодааст, то ин ки ҳангоми мусоид онҳоро ҳамчун таҳдид ба ин кишварҳо истифода барад ва барои ба дастории ҳадафҳои геополитикии худ бар зидди кишварҳои Осиёи Марказӣ, Руссия, Чин ва Эрон ҳамчун василаи мусоид қарор диҳад. Ҳизби «Ансоруллоҳ», баъзе намоёндагони муҳолифи тоҷик дар гурӯҳи ДОИШ, ҲНИТ, аъзоёни ҳизби «Таҳрир» (муҳолифони ҳукумати Ёзбекистон) бевосита аз ҷониби ИМА ва Иттиҳод дастгирӣ ва ҳимоят карда мешаванд ва фаъолияти худро мустақим ва ғайримустақим дар кишварҳои Осиёи Марказӣ густариш дода истодаанд. Бахусус, тавассути расонаҳои хабарӣ: Internet, шабакаҳои телевизионии моҳвораӣ, Facebook, Telegram, Instagram, Tiktok, Twetter ва ғайра, барномаҳои тарғиботию мағзшӯяндаи барои ҷавонон пахш мешаванд, ки ҳадафашон ба шӯр овардани аҳолии кишварҳои Осиёи Марказӣ, ноамн сохтани ин минтақа ва ҷалби ҳар чи бештари ифротгарони диниву сиёсӣ ба сафҳои гурӯҳҳои ифротгароии динию сиёсии номбаршуда мебошад.

Яке аз воситаҳои бисёр хатарнок ин аст, ки ИМА ва Иттиҳоди ӯ ҳиссиёти динию сиёсии аҳолии Осиёи Марказиро бар зидди ҳукуматҳои кишварҳои минтақа шӯронида истодааст. Масалан, дар байни гурӯҳҳои ифротгарони динӣ чунин ақида ҷорӣ аст, ки гӯё ҳукуматҳои кишварҳои минтақа мардумро намегузоранд, ки фароизи динии худро иҷро кунанд (барпо доштани намозу рӯза, ҳаҷ, ҷашнгирии идҳои Рамазон ва Қурбон), масҷидҳояшон баста аст ва донишмандони диниву сиёсӣ ва ғайрандешон таъқибу озор карда мешаванд. Ба ин мазмун наворҳои видеоӣ дар расонаҳои мазкур бисёр пахш шуда истодааст, ки барои ҳар як кишвари Осиёи Марказӣ, бахусус, барои кишвари азизамон – Тоҷикистон хеле хатарнок арзёбӣ мегардад. Шаҳрвандони муҳоҷири тоҷик, ки бештарашон дар Руссия ба сар мебаранд, таҳти мағзшӯии амиқ қарор доранд ва гурӯҳҳои ифротгарои динӣ бевостита онҳоро низ ба сафҳои худ ҷалб карда истодаанд. Намунаи равшани онро мо дар мисоли ба сафҳои ДОИШ ҳамроҳ шудани ҷавонони ноогоҳу камтаҷрибаи тоҷик дида будем, ки бархи азими ҷавонон тавассути ҷосусону зархаридони ИМА ва Иттиҳод бевосита аз Руссия ҷалб гардида буданд.

Чунин вусъату густариш пайдо кардани ифротгароии динӣ дар Осиёи Марказӣ, ба ҷуз сабабҳои умумие, ки ба тамоми ифротгароӣ воқеъ дар ҳамаи кишварҳои ҷаҳон хос аст ва дар ин бора дар бахшҳои пештараи рисола сухан рафт, боз сабабҳои махсуси худро дорад, ки ба шароити иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии онҳо вобастаанд. Ба хусус, вақте ки ин кишварҳо истиқлоли давлатӣ ба даст оварданд, сатҳи шуурии миллӣ ва худшиносии онҳо хеле боло рафтааст ва ба ин раванд таваҷҷуҳ намудан ва эҳё кардани арзишҳои фарҳанги миллӣ таъсири бағоят бузург гузошт. Азбаски арзишҳои миллӣ дар бисёр маврид бо дин робита дорад, пас ин омеаҳо, ки аз арзишҳои миллию динӣ таркиб ёфтаанд, дар худшиносии миллӣ ва истиқлолияти миллатҳо саҳми босазо доранд. Зимни эҳёи арзишҳои миллӣ ҳамчунин ба эҳёи арзишҳои динӣ,

ҳарчанд онҳо дар бисёр маврид ихтилоф доранд, низ пардохта шуд. Аз ин вазъият донишмандони дин, дингароён истифода карда, бисёр унсурҳои таълимоти динро чун унсури фаҳмиши милли қаламдод намудаанд. Гурӯҳи дигари рӯҳониёни аҳли таассуби динӣ муносибати ифротгароёнаро нисбати давраи истиқлолияти давлатӣ пеша карданд ва равияҳову гурӯҳҳои ифротӣ ба фаъолият пардохта, ифротгароии диниро хеле тақвият бахшиданд. Маҳз ҳамин гуна аст таъсисёбӣ ва фаъолияти Ҳизби наҳзати исломӣ, ки аввалин анҷумани он дар Астрахан соли 1989 баргузор шуда буд. Ба ин ҳаракату ҷунбишҳо таъсири ҳамфикрони хориҷии онҳо хеле зиёд ба назар мерасад.

Сабаби дигар ва хеле муҳим он буд, ки кишварҳои ба истиқлолрасида ҳоло роҳу равиш ва самти инкишофи худро муайян накарда буданд ва кишварҳои зиннафъи хориҷӣ меҳостанд ба онҳо таъсир расонанд ва зери нуфузи худ қарор диҳанд. Дар ин самт ин кишварҳои хориҷӣ ба қувваҳои бо ҳукумат дар оппозиция қарор дошта, аз ҷумла ба ифротгароёни исломӣ таъя мекарданд. Дар натиҷаи ин бесуботии иҷтимоӣ аксари режимҳои дар сари қудрат қарордоштаро ба мушкилиҳои зиёде дучор сохт. Дар баъзе кишварҳо, аз ҷумла дар Тоҷикистон, ҳукумат аз уҳдаи идора кардани ҷомеа набаромад ва вобаста ба ин зиддият тезу тунд гардид ва дар баъзе минтақаҳо, (Тоҷикистон, Чеченистон, Чехия ва ғ.) оташи ҷанги шаҳрвандӣ афрӯхта шуд.

Ифротгароии динӣ дар Осиёи Марказӣ як мушкили воқеист, ки омӯзиши амиқ ва ҳалли ҳар чи зудтарро талаб мекунад. Пас аз аввалин «авҷи исломии» солҳои 70-ум, ҷаҳон бори дигар таваҷҷӯҳи худро ба ислом равона кард. Тарқишҳои 11 сентябр дар ИМА, амалҳои террористӣ дар Чеченистон, Осиёи Марказӣ, Югославия, хароб кардани муҷассамаҳои буддоӣ дар Афғонистон, ҳодисаҳои Сурияву Ироқ ва дар

ниҳоят, даъватҳои бепоёни ҷиҳоди ифротгароён алайҳи «дигарон» инсониятро ба ташвиш овардааст.

Сухан вақте дар бораи равияҳои исломгарои ифротӣ меравад, бо вучуди он ки дар байни онҳо умумиятҳо вучуд доранд, боз баъзе хусусиятҳои дигаре низ ҳастанд, ки байни ин равияҳо фарқ мегузоранд ва дар ҳар кишвари Осиёи Марказӣ вобаста ба шароити онҳо як ё якчанд равия фаъолият мекунанд.

Аз рӯи дараҷа, ҳислат ва ҷангҷӯии ифротгароӣ, муҳаққиқон ифротгароёнро ба чанд гурӯҳ тақсим кардаанд ва мафҳумҳои гуногунро ба онҳо нисбат додаанд, аз ҷумла, ин гурӯҳҳоро ба исломгароён, усулгароён, панисломистон, модернистон ва амсоли ин ҷудо кардаанд. Дар байни ин гурӯҳҳо аз ҳама гурӯҳи ифротӣ гурӯҳи исломгароён (исламист) эътироф шудаанд.

Исломизм ё исломгаро (исломи сиёсӣ). Исломгаро ё исломи сиёсӣ бештар хусусияти сиёсӣ дорад, ки кӯшишҳои гурӯҳе аз мусулмононро барои нигоҳдории анъанаҳои таърихӣ давлатдорӣ, мисли хилофат, ҳувияти миллиро бо ҳувияти динӣ айнӣ додан ва талоши онҳоро барои ба даст даровардани қудрати сиёсӣ ифода мекунад. Дар байни исломгароён ва усулгароёни исломӣ (бунёдгароён – фундаментализми исломӣ) фарқият чандон зиёд нест. Усулгароӣ (тундгароӣ) мафумест, ки бештар мазмуни динӣ дорад ва дар таърихи ислом ин равия аз ибтидои ислом дар байни мутафаккирони исломӣ вучуд доштааст, вале он дар усулгароён (тундгароён)-и муосир мазмуни сиёсӣ ба худ гирифтааст ва ҳамаи онҳое, ки ба бозгашт ба давраи исломи ибтидоӣ, исломи пок даъват мекунанд, ба ҳамин гурӯҳ дохиланд: «Ҷамъияти бародарони мусулмон», салафия, ваҳобия, Ҳизби таҳрири исломӣ, усулгароёни шиа ва ғ. «Ҷамъияти бародарони мусулмон» ва салафия дар ин байн ҳам аз назари таърихӣ ва ҳам аз дидгоҳи идеологӣ ҷои махсуси худро доранд. Ҳарчанд дар давлатҳои Осиёи Марказӣ бо чунин ном ташкилоте вучуд

надорад, аммо аксари ҳаракату ҷунбишҳои дар ин минтақа вуҷуддошта, таҳти нуфузи таълимоти «Ихвону-л-муслимин» қарор доранд, зеро ҳадафи стратегии онҳо бунёди «Давлати исломӣ» аст, ки онро назарияпардозони «Ихвону-л-муслимин» (Ҳасани Банно, Сайид Қутб, Муҳаммад Қутб ва дигарон) эҷод кардаанд. Дар даврони муосир ғоя ва таълимоти Сайид Қутб ва Ҳасанни Банно дар байни ифротгарони исломӣ Осиёи Марказӣ хеле интишор ёфтааст. Китобҳои асосии Сайид Қутб («Таъолим фй-т-тариқ», «Адолати иҷтимоӣ дар ислом») ва рисолаҳои Ҳасани Банно дастраси исломгароён шуда, онҳо мавқеи худро дар асоси ғояҳо ва таълимоти ин мутафаккирон бино кардаанд. Дар осори худ Сайид Қутб назарияи ду марҳалаи инкишофи ҷомеаи исломӣ, ҳамчунин назарияи бунёди давлати исломиро чун татбиқи ҳокимияти илоҳӣ, чиҳод – роҳи ягонаи бунёди чунин давлат баён кардааст, ки равияҳои муосир онҳоро ба асос гирифта, стратегияи амали худро бунёд гузоштаанд.

Назарияи Абу Ало ал-Мавдудии покистонӣ низ ба воситаи китоби «Низоми ислом»-аш дар байни ифротгароён хеле шуҳрат доارد. Мавдудӣ назарияи «умма»-ро чун назарияи миллатгароии исломӣ қаламдод намуда, нишон медиҳад, ки ислом ва миллатгароии муосир хилофи ҳамдигаранд. Миллатгароии исломӣ иттиҳоди тамоми мусулмонон, яъне умма мебошад. Бино бар ин, онҳо бояд дар «Дору-л-ислом» муттаҳид шаванд ва шакли сиёсии муттаҳидшавии онҳо давлати исломӣ аст.

Исломгарой (бунёдгарой – исломизм) дар назарияи салафия таъкиди бештари худро пайдо кардааст, ки мағзи онро бунёди ҷомеаи исломии давраи Пайғомбар (с) ва хулафои рошидин ва давлати исломӣ ташкил медиҳад. Ғояи «салафи солах»-ро Усома Ибни Лодан истифода карда, равияи «Толибон»-ро зери таъсири он қарор додааст. Имрӯзҳо равияи салафия дар аксари кишварҳои Осиёи Миёна, аз ҷумла дар

Тоҷикистон вучуд дорад. Ин равия нисбат ба дигар равияҳо дар Осиёи Марказӣ муассиртар аст, зеро ғоя ва таълимоти он аз равияи анъанавии динии минтақа хеле кам фарқ мекунад.

Ҷомеаи анъанавии кишварҳои минтақа ба бӯҳрони амиқ мувоҷеҳ шудааст. Ин ҷомеа имрӯз қобилияти муқовиматро дар он шакле, ки вучуд дорад аз даст додааст ва дараҷаи дониши динии онҳо ҷомеаи диндори муосирро камтар қаноатманд месозад. Бунёдгароӣ ё фундаментализми исломӣ дар Осиёи Марказӣ хеле фаъол буда, мавқеи рӯҳониёни исломи анъанавиро маҳдуду танг карда истодааст, зеро рӯҳониёни суннатӣ ба тақлид машғул буда, аз шарҳи ҳадисҳои нав канораҷӯӣ мекунанд. Усулгароён (бунёдгароён) ба бунёди аз назари ислом ҷомеаи «исломи ормонӣ» даъват мекунанд. Гурӯҳҳои васеи иҷтимоӣ зимни муосирсозӣ (модернизатсия)-и ҷомеа аз истехсолот ба таври кулӣ аз ҷомеа ба канор партофта шудаанд, ки онҳо базаи иҷтимоии усулгароёнро ташкил медиҳанд.

Равияҳои исломгарое, ки барои бунёди хилофат талош мекунанд, дар ҷумҳуриҳои туркзабон таъсири бештар доранд, зеро хилофати усмонии туркиро чун хилофати исломӣ мешиносанд. Аз ин ҷо таваҷҷуҳи онҳо ба равияи Ҳизби таҳрири исломӣ бештар аст. Бинобар ин, онҳо намунаи беҳтарини хилофат – хилофати усмониро медонанд. Вақтҳои охир шумораи афзояндаи нашрияҳои марбут ба бархӯрди эҳтимолии ду тамаддуни ба ҳам зид (ҷаҳони Шарқу Ғарб ё ҷаҳони ислому масеҳ) зуд ба муомилот ворид мешаванд ва аксар вақт ҳамчун муроди ибораҳои чун «бунёдгароии исломӣ», «ифротгароии исломӣ» ва «терроризми исломӣ» истифода мешаванд. Дар ин вазъият, барои як фарди оддии ғайриисломӣ, ҳудуди байни ифротгароии исломӣ, бунёдгароии исломӣ ва эътиқоди исломӣ тадриҷан хира шудан мегирад. Баъзе нашрияву рӯзномаҳои ҷаҳон ошкоро ҷаҳони исломро бо ҷаҳони ба истилоҳ «пешбари» Аврупо муқобил гузошта, ҷомеаи ҷаҳониро ба ташвиши

чиддӣ мувоҷеҳ кардааст. Ибораи «ифротгароии исломӣ» касро ба ин андеша водор мекунад, ки агар шахс исломро эътироф кунад мусалмон бошад, пас вай ифротгаро ё экстремист аст. Масалан, агар дар Англия бетартибҳои протестантҳо доир гарданд, дар ин кишвар истилоҳи «ифротгароии протестантҳо «(ё экстремизми протестантӣ)» истифода намешавад, балки фақат ҳамчун бетартибҳои оммавӣ ёд мешаванд. Падидаҳои рухдодаистодаро таҳлил карда, кас беихтиёр ба чунин хулоса меояд, ки худӣ ҳаёт аксар вақт мусалмононро маҷбуран ба сӯи бунёдгароӣ тела медиҳад. Тамоюли нодурусте, ки дар илми сиёсатшиносии муосир ба махлут кардани чунин мафҳумҳое, ба мисли «бунёдгароии исломӣ» ва «ифротгароии исломӣ», роҳ медиҳанд, ба назари ман, дуруст нест. Бунёдгароӣ ё фундаментализм як падидаест, ки на танҳо ба дини ислом, балки ба дигар дину мазҳабҳо низ хос буда, сабаби зуҳури он зиддиятҳои байни шуури оммавии анъанавӣ (ё консервативӣ) ва тағйиротҳои замонавии воқеияти муҳити атроф мебошад.¹

Сабаби афзоиши нуфузи бунёдгароии исломӣ дар Осиёи Марказӣ ин бўҳрони дар ҷомеа мавҷудбуда мебошад. Дар ислом бисёриҳо мехоҳанд, ки гунаи нава (альтернатива) ба зиндагии имрӯзаро пайдо кунанд: мардум мебинанд, ки режими Иттифоқи Шӯравӣ фуру пошидааст (ҳамаи онҳое, ки дирӯз дар сари ин қудрат меистоданд, акнун онро мазаммат мекунанд), ҳукуматҳои нави милли то ҳол пурра ҷавобгӯи интизориҳои мардуми худ нашуданд.

Мавҷи муосиршавии ҷумҳуриҳои пасошӯравӣ дар Осиёи Марказӣ, рӯ ба сӯи бозор ва арзишҳои Ғарб равона шудани ҷомеа, ба тақсимои анъанавии нақшҳо сохторҳои нава ва гурӯҳҳои манфиатдор илова гардиданд, ки дар натиҷа ин ба пайдоиши субъектҳои комилан нави низоми сиёсӣ мусоидат намуд. Аммо муҳимтар аз ҳама, як холигии

¹ Кудрявцев, А.В. Исламский мир и палестинская проблема [Текст] / А.В. Кудрявцев. – М., 1990. – С.30, 31.

ғоявиеро ба вучуд овард, ки онро таълимоти гуногуни динӣ ва пеш аз ҳама ғояҳои бо ном «исломӣ» пур кардан гирифтанд, ҳизбу ҳаракатҳои гуногун («Ҳизбу-т-Таҳрир», ДОИШ, ваҳҳобия, салафия ва ғ.) зухур карданд.

Яке аз сабабҳои аз нав сиёсисозии ислом дар Осиёи Марказӣ ба сохтори гуногунмиллати аҳоли дар ин ҷумҳуриҳо вобастагӣ дорад. Ислом дар минтақа ҳанӯз вазифаи муттаҳидсозиро пурра иҷро карда наметавонад ва омили бунёдкунандаи давлат нест, аммо баъзе гурӯҳҳо дар ин ҷода кӯшиши зиёде ба харҷ дода истодаанд, ки исломро ба чунин омил табдил диҳанд. Таҳлили равандҳои марбут ба сиёсисозии ислом дар фазои пасошӯравӣ ба мо имкон медиҳад, ки се сценарияи асосии рушди вазъро баён намоем: қабилавӣ-минтақавӣ; муҳолифини қудрат; сценарияи иштирок дар муноқишаҳои беруна. Тибқи сценарияи қабилавӣ-минтақавӣ, сиёсисозии ислом бояд асосан тавассути Тоҷикистон интишор меёфт. Пояи асосии иҷтимоии исломи сиёсӣшуда дар Тоҷикистон баъзе элитаи минтақавӣ гаштанд, ки пас аз ба даст овардани истиқлолият ба таври кофӣ ба ҳукумат ворид карда нашуданд. Дар натиҷа, намояндагони гурӯҳҳои муҳолиф аз рӯҳониёни ислом, ки як нерӯи ҷиддии сиёсӣ дар кишвар буданд, фаъолона дастгирӣ карданд. Намояндагони гурӯҳҳои муҳолиф, таблиғоти арзишҳои исломиро барои пешбурди манфиатҳои асосии худ истифода карданд. Ғайр аз ин, муҳолифони исломгаро низ пешвоёни мувофиқ ва мӯътабареро пайдо карданд. Охируламр, зиддиятҳои шадиди табақавию гурӯҳӣ дар ҷомеаи Тоҷикистон ба вучуд омаданд, ки боиси задухӯрдҳои дохилимиллӣ ва ҷанги шаҳрвандии ҷандинсола гардиданд.¹

Дар Осиёи Марказӣ сиёсисозии ислом мушоҳида мешавад ва ислом ҳамчун яке аз шаклҳои рӯҳияи зидди ҳокимияти длатҳои минтақа ба назар мерасад. Ин сценария дар фаъолияти Ҷунбиши Исломии

¹ Мамытова, Э. Исламский фундаментализм и экстремизм в странах Центральной Азии [Текст] / Э. Мамытова // Центральная Азия и Кавказ. – 2000. – №5.

Узбекистон, ки ҳадафи асосии он сарнагун кардани қудрати муқарраршуда дар ҷумҳури мебошад, баръало намоён аст. Дар ин вазъият онҳо шиорҳои исломӣ ҳамчун воситаи муборизаи сиёсӣ ба миён гузоштанд, аммо бо фишори шадиди мақомоти расмӣ дучор омада, маҷбур шуданд, ки ба пинҳонӣ гузаранд. Ҳаракати исломии Узбекистон, ки ҳеҷ имкони ширкат дар муборизаи кушоди сиёсӣ барои қудратро наёфта, як чораи шадиди муборизаи сиёсӣ – даҳшатафканӣ ё худ террорро интихоб кард. Барои фаҳмидани ин тактика, шумо бояд ба гузаштаи наздик назар афканед. Мақомоти расмӣ-сиёсии Ёзбекистон дар оғози ташаккули худ раванди исломигардонии аҳолиро фаъолона дастгирӣ карданд: кушодани масҷидҳо, маърифаткунонии динии мардум сахт дастгирӣ ёфт; дар Фарғонаи Ёзбекистон ба фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятии динӣ иҷозат дода шуд, ки аллакай ба раванди танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ дар сатҳи маҳаллӣ ширкат меварзиданд. Ташкилотҳои ба мисли «Ислом Лашкарларӣ» (Ҷанговарони Ислом) ва «Тавба» аз ин вазъият истифода бурда, «бо мақсади кӯмак ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқи маҳаллӣ дар ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ» воҳидҳои ниманизомӣ таъсис доданд. Ин ташкилотҳо на танҳо дар байни аҳолии маҳаллӣ, балки дар байни мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ низ, ки ба онҳо кумак мекарданд, эътимод пайдо карданд. Ба нерӯи воқеии сиёсӣ табдил ёфта, ин ташкилотҳо дигар ба нақши «ёрдамчӣ» будан қаноатманд намешуданд; онҳо борҳо кӯшиши ба даст гирифтани ҳокимиятро карданд, ҳатто ҳолатҳои буданд, ки мақомоти маҳаллиро ошкоро аз пой андохта, талаб карданд, ки тамоми ваколатҳо ба ихтиёри онҳо дода шаванд. Оқибат чунин фаъолияти онҳо бо муносибати шадиди мақомоти расмӣ рӯ ба рӯ шуд. Дар чунин вазъ мақомоти расмӣ усулҳои шадидро истифода бурда, ҳама муассисаҳои диниро ба таври номуайян бастанд ва ҳамаи пешвоёни динро пай дар пай таъқиб карданд. Дигар усулҳои демократии мубориза барои

қудратро наёфта, ҷунбишҳои диниро ҳукумати расмӣ ба сӯи ифротгароии шадид равона кард. Айнан чунин падидаҳо дар Тоҷикистон рух дод. Дар ин ҷо низ ислом ба заминаи муносиби ғоявӣ (идеологӣ) барои муҳолифин ва террор ягона роҳи усули мубориза барои ба дастовардани қудрат гардид.¹

Тарҳи сценарияи «иштирок» дар муноқишаи беруна асосан барои он кишварҳои минтақаи пасошӯравӣ хос аст, ки дар онҳо барои сиёсисозии ислом заминаи кофӣ мавҷуд нест. Аммо, бинобар наздик будани ин ё он «нуқтаҳои гарм» ба онҳо, хатари воқеии истифодаи кишварашон аз ҷониби ифротгароёни «берун аз сарҳад» вучуд дорад. Сценарияи «ҷалбсозӣ» воқеан дар Қирғизистон амалӣ карда шуд. Падидаҳои солҳои 1999, 2000 дар минтақаҳои Ботканд ва Чалолободи Қирғизистон намунаи усули «домино» -ро тасдиқ карданд, вақте ки як маркази бесуботӣ дар Осиёи Марказӣ тадриҷан ба минтақаҳои наздик таҳмил гардид. Дар густариши ин сценарияҳои сиёсисозии ислом дар фазои пасошӯравӣ пайдарпайии мантиқӣ вучуд дорад. Гузашта аз ин, ин ё он сценария дар як давлати муайян ба андозаи бештар на аз рӯи меъёри «таблиғ»-и он, балки аз рӯи усули «мутобиқшавӣ»-и он ба шароити мушаххаси иҷтимоӣ-сиёсӣ амалӣ мешавад. Аз гуфтаҳои боло дида мешавад, ки дар афзоиши ифротгароии динӣ-мазҳабӣ на бунёдгароии исломӣ, балки сиёсисозии он мусоидат мекунад.

Эмиссарҳои ҳизби «Ҳизбу-т-таҳрир», ки дар байни аҳолии варақаҳои тарғиботи худро паҳн карда, ба итоат накардан ба мақомоти расмӣ ва ба ҷиҳод алайҳи ҳукумати давлати худ даъват мекунанд, на онҳоеанд, ки ҳар рӯз панҷ вақт намоз мегуздоранд ба Макка ба ҳаҷ мераванд, балки он шахрвандони бидуни маълумоти кофӣ ва бе шуғли коре ҳастанд, ки барои паҳн кардани ин варақаҳо аз ҷониби кишварҳои абарқудрати дар

¹ Олимова, С., Олимов, М. Таджикистан на пороге перемен [Текст] / С. Олимова, М. Олимов. – М., 1999. – С.74.; Саъдиев, Ш.С. Тоҷикистон: роҳи сулҳ ва ризоияти милли [Матн] / Ш.С. Саъдиев. – Душанбе, 2002. – С.21; Усмон, И. Сулҳнома [Текст] / И. Усмон. – Душанбе, 2001. – С.23.; Усмон, И. Миростроительство в Таджикистане [Текст] / И. Усмон. – Душанбе, 2006. – С.31.

ин минтақа манфиатҳои ҷуғрофӣ-сиёсӣ дошта пул гирифтаанд. Ба қаламрави Қирғизистону Ўзбекистон на онҳое зада даромадаанд, ки «исломро пок кардан» мехоҳанд (ба маънои аслии калима), балки онҳое ҳастанд, ки бевосита аз ин амал пулҳои калон ба даст меоранд. Масалан, аз фармондеҳи гурӯҳи ҷангиёни кушташуда дар кӯҳҳои Чаткали минтақаи Ҷалолобод, зиёда аз 5000 доллари амрикоӣ дарёфт гардид, ки ӯ эҳтимолан онро пас аз ба охир расидани «маърака» ба аъзоёни гурӯҳ тақсим кардан меҳост. Дар ҷойҳои гирдомадаи ҷангиён боқимондаҳои маводди муҳаддир: ампулаҳо бо доруҳои дорои маводди нашъаовар, сӯзандоруҳои истифодашуда, боқимондаҳои ҳашиш ва ғ. ёфт шуд, ки аз қабилҳои нашъамандони оддӣ ва ҷинойтпеша будани ин гурӯҳҳо шаҳодат медиҳад. Онҳо мехоҳанд ҷинойтҳои худро бо номи «исломи пок» пӯшонанд.

Бо истифода аз ибораҳои чун «ифротгароии исломӣ», «таҳдиди ҳамлаи исломӣ» ва ғ., пеш аз ҳама васоити ахбори омма ва баъзе олимон, вазъиятро боз ҳам буғранҷ мекунанд. Агар имрӯзҳо мо доимо фақат дар бораи пархошгарии ислом сухан ронем, рӯзе фаро хоҳад расид, ки чунин хатару таҳдиде воқеан амалӣ хоҳад шуд, зеро ин омил таъсири баръакс хоҳад дошт. Сабаби чунин вазъият аксар вақт дар мавҷуд набудани методологияи таҳияшудаи тадқиқ дар соҳаи илмҳои ҷамъиятӣ мебошад.

Ҳастанд душманону муқобилони нухбагоне (контрэлитаҳо), ки барои ба қудрат расидан аз ҳама гуна василаҳо истифода мекунанд ва дин барои онҳо яке аз чунин василаҳост. Вақте ки сиёсат бо дин махлут мешавад, оқибати он хеле хатарноку мудҳиш хоҳад буд. Низоъҳои, ки дар мадори худ омили диниро ба кор мегиранд, шадидтарин шакли хатарро барои ҷомеа эҷод мекунанд, зеро истифодаи арзишҳои меъёрҳои динӣ низоъҳоро «муқаддас» мегардонанд ва онро бар зидди тамоми меъёрҳои арзишҳои инсонӣ равона мекунанд. Албатта, муқаддас сохтани низоъ ё ҷанг бар зидди душмани таҷовузкори беруна

барои наҷоти як давлату миллат бисёр зарур аст ва ин яке аз муҳимтарин василаи ваҳдати миллату давлат ва ғалаба бар душмани таҷовузкор хоҳад буд. Аммо, ҳангоме ки як душмани таҷовузкори беруна барои сарнагун кардани кишвари дигаре муқаддасоти динии худ ин кишварро моҳирона истифода мебаранд, бисёр хатарнок хоҳад буд. Дар даврони муосир кишварҳои абарқудрати ҷаҳонӣ барои ҳокими кулли ҷаҳон гардидан маҳз аз ҳамин василаҳо истифода мебаранд. Онҳо бидуни як исрофоти зиёдатӣ фарзандони бетачрибаи як давлату миллатро бар зидди худ ҳамон миллату давлат истифода мебаранд ва ба ҳадафу ғаразҳои нопоки худ расидан мецоҳанд. Падидае, ки «ифротгарии динӣ» ном дорад, дар асл танҳо ифротгарии сиёсӣ, ки динро ҳамчун як идеологияи асосноксозандаи таҷовуз ба худ ҷалб кардааст. Тавре ки маълум аст, кишварҳои абарқудрат на дин ва арзишҳои баланди диниро, балки пешвоёни динӣ ё шахсонро ба худ ҷалб намуда истодаанд, ки хоҳиши ба қудрат расидан доранд ва ҳавасманд ҳастанд. Мутаассифона, дар ҷаҳони муосир, ки аз ҷиҳати ахлоқӣ хеле заиф шудааст, бисёр арзишҳои баланди инсонӣ аз ҷониби кишварҳои абарқудрат бар зарари худ инсоният истифода мешаванд. Маҳз кишварҳои абарқудрат, ки аз истифодаи ҳеч гуна василаҳо барои ҳукмрони ҷаҳон шудан ор намекунанд, аз дин бар зидди инсоният истифода мебаранд.

Тавре ки муҳаққиқи маъруфи ҷанбаҳои сиёсии дин А. Малашенко қайд кардааст: «қобилияти дин барои сафарбар кардани мардум ба амалҳои сиёсӣ онро омили бузурги тавлидкундаи ҷанг месозад». Пурсиши табиӣ ба миён меояд: чаро дин имкон медиҳад, ки он ҳамчун абзори таҷовуз истифода шавад? Посух низ бисёр равшан аст: илму дин абзор ё василае ҳастанд, ки агар инсоният ва ё фарди мушаххас онҳоро барои манфиати ҷомеа истифода барад, ҷаҳонро ободу дилҳоро мунаввар мегардонад. Аммо агар шахсе ё гурӯҳе ё ҳатто давлате илму динро бар зарари инсонӣ инсоният ба кор гирад, тамоми ҷаҳонро ба

гӯристон табдил дода метавонад. Аз як корд духтуру ҷинойткор ба навъи гуногун истифода мебаранд: духтур бо ин корд метавонад садҳо ё ҳазорон нафарро аз марг наҷот бахшад, вале ҷинойткор бо ҳамин корд метавонад ҳазорон касро ба қатл расонад. Яъне, тамоми василаву абзорҳои дунёро метавон ё бар зарари инсон инсоният ба манфиати он истифода бурд; фарқ фақат дар он аст, ки ин василаву абзорҳо дар дастони кӣ ё кӣҳо қарор доранд: шахсони боилму бофарҳанг ё баръакс.

Ғоя ё идеологияи бозгашт ба сохти иҷтимоию иқтисодӣ ва тартиботи даврони чор халифаи аввали одил маҳз дар байни камбизоатони Осиёи Марказӣ тарафдорони бешумори худро ёфтааст. Бояд гуфт, ки сарчашма ё сабабҳои зуҳури ифротгарии динӣ ин пеш аз ҳама воқуниши қишрҳои осебпазири ҷомеа ба шароити иҷтимоию иқтисодӣ мебошад, ки онҳоро ба қашшоқии оммавӣ оварда расонида, ба як навъ изҳори эътироз водоштааст. Пеш аз ҳамаи Шӯравӣ ба Афғонистон, ҳаракатҳои тундравҳои исломӣ асосан ҳосияту моҳияти зиддиғарбӣ доштанд, ки онро роҳбарияти ғарбӣ-сиёсии Шӯравӣ хуб дарк мекард. Аммо, идеологияи зиддикоммунистӣ хеле қавитар гардида, боиси пайдоиши иттифоқ байни амрикоӣҳо, мусалмонони тарафдори Ғарб ва исломгароёни радикалии зидди Ғарб шуд. Риёз ва Вашингтон ғайбӣ тундгарии исломиро аз Ховари Миёна ба Осиёи Марказӣ интиқол дода, дар ҳамоҳангӣ ва иттифоқ бо Исломобод ба ҳаракати муқовимати Афғонистон ёрӣ расониданд. Дигар кишварҳои минтақа низ онҳоро дастгирӣ карданд. Матбуоти даврии ин кишварҳо бо даъватҳо барои муттаҳид кардани мусалмонон ба муқобили қудрати сурх дар Афғонистон ва ғасбкории Шӯравӣ пур карда шуд. «Бародарони мусалмон»-и Миср аъзои гурӯҳҳои зархарид шуда, ба Афғонистон интиқол дода шуданд.¹

¹ Генри, Э. Профессиональный антикоммунизм: К истории возникновения [Текст] / Э. Генри. – М., 1981. – С.167; Краснов, Ю.К. Феномен ДАИШ: генезис, социальная база и цели Исламского государства[Текст] / Ю.К. Краснов. – М., 2016. – С.82-90.

Тундравҳои исломӣ, ки дар сафҳои худ зиёда аз 35 ҳазор нафар иштирокчиёни рӯйдодҳои Афғонистонро ташкил меоданд, бо амрикоӣҳо ва саудиён ба муқобилият бархостанд. Дар натиҷа, созмонҳои ифротгаро бо роҳбарии Усома Бин Лодан дар баробари чораҳои аввалиндараҷа, амалҳои террористиро ба нақша гирифтанд, аз ҷумла ҳамла ба сафоратхонаҳои Амрико ва сӯиқасд ба ҷони амрикоӣҳо дар саросари ҷаҳон.

Имрӯз, дар як қатор кишварҳои тундгароёни исломӣ дар сари қудрат қарор доранд ва дар аксари дигар кишварҳои исломӣ муҳолифини давлату ҳукумати худ мебошанд. Амалияи созмонҳои тундгарои исломӣ нишон медиҳад, ки амалҳои густардаи онҳо алайҳи суннатҳои бегонаи исломӣ равона шудааст, ки гӯё ин суннатҳои бегона динро вайрон карда, пояҳои зиндагии мардумро вайрон мекунанд. Ифротгароёну тундравони исломӣ нисбати ҷаҳони навзӯҳур ва зиддиятҳои он назари хосси худро доранд; онҳо раванди гуфтушунид ва ҳалли мусолимотомезро ҳамчун усули ҳалли низову муноқишаҳо рад мекунанд. Мубаллиғону идеологҳои исломи тундгаро бар онанд, ки муносибатҳои сулҳомез танҳо пас аз сарнагун кардани ҳама гуна ҳукуматҳои ғарбгаро ва ташкили давлати исломӣ бо усулҳои идораи хилофат имконпазир асту халос. Аз ин рӯ, онҳо мегӯянд, барои режимҳое, ки ормонҳои муосири Ғарбро пиёда карданианд, танҳо як посух аз ҷаҳони ислом вучуд дорад – ҷанги муқаддас дар роҳи Худои Қодир. Барои ноил шудан ба ин ҳадаф, созмонҳои ифротгарову тундгарои исломӣ мардумро ба муттаҳидшавӣ дар ҷамоатҳо, ақибнишинӣ ба ҷойҳои хилват ва мубориза барои ба даст овардани қудрат даъват карда, истифодаи ҳама гуна усулҳои мавҷуда (интиҳоби парлумонӣ, террори оммавӣ)-ро зарур мешуморанд, то ин ки мақомоти расмиро ба итоат водор созанд.

Ифротгароёну тундравони исломӣ чиҳоди худро барои он муқаддас меноманд, ки мусалмон ҳаргиз набояд ба ғайримусалмон итоат кунад ва агар итоат кунад, пас ҳама талошҳои мусалмон дар роҳи Ҳақ ва ҳақиқат бенатиҷа аст: намозу рӯза, дуову закот ва дигар аъмоли парҳезгории ӯ аз ҷониби Худованд пазируфта нахоҳад шуд, зеро ӯ на ба Худованд ва қонунҳои шариат, балки ба кофирон итоат мекунад. Ифротгароён барои ин гуфтаҳояшон аз оёти Қуръони Карим ва ҳадисҳои Паёмбар (с) истинод меварзанд. Ифротгароёни динӣ бар онанд, ки Худованд гуфтааст: «Пас, кофиронро фармон мабар ва бо онҳо ба ҳукми Худо ба чиҳоди бузург чиҳод кун!».¹ Идеологҳои ифротгароии исломӣ тафсир мекунанд, ки кофирон ҳама ғайримусалмонон ва сарварони давлатҳо ҳастанд, ки на аз рӯи қонунҳои шариат, балки тибқи қонунҳои навиштаи мардум ҳукумат мекунанд. Аммо Худованд гуфтааст: «Бигӯед: «Мо ба Худо ва ба он чи ба сӯи мо фуруд оварда шуд ва он чи ба сӯи Иброҳим ва Исмоил ва Исҳоқ ва Яъқуб ва наберагони (Яъқуб) фуруд оварда шуд; ва низ ба он чи ба Мӯсо ва Исо ва паёмбарон аз тарафи Парвардигорашон дода шуд, имон овардаем. Дар миёни ҳеч кас аз онҳо ҷудой намеафканем. Ва мо барои Ҳақ фармонбардорем».²

Тибқи идеологияи ифротгароии исломӣ, мусалмон на танҳо бояд ба кофирон итоат накунад, балки ӯ вазифадор аст, ки бар зидди онҳо мубориза барад, яъне чиҳод кунад, ки маънои муборизаи мусаллаҳонаро дорад. Ва дар Қуръон омадааст: «Эй мӯъминон, Худоро фармонбардорӣ кунед ва Пайғамбуру фармонравоёнро (амирони мусалмонро) аз ҷинси ҳеш фармонбардорӣ кунед!...».³ Мувофиқи тафсирҳо, ҳар кӣ салоҳият дорад, аз ӯ бояд итоат карда шавад ва ин маънои риояи қонуният ва тартиботро дорад, яъне, ба сохторҳои давлатӣ. Чиҳод (саъйю кӯшиш, талош) аслан ҳамчун мубориза барои дифоъ ва густариши ислом

¹ Қуръон, 25:52.

² Қуръон, 2:136.

³ Қуръон, 4:59.

фаҳмида мешавад. Ба андешаи муфасссирону муҳаддисон «ҷиҳоди акбар» (муборизаи ботинӣ-маънавии ҳар як инсон алайҳи нафси амораи хеш) ва «ҷиҳоди асғар» (ғазавот – ҷанги муқаддас барои ислом) вучуд дорад. Тибқи ҳадиси Паёмбари гиромӣ (с): «Мо аз ҷиҳоди асғар баргаштем, то ин ки ба ҷиҳоди акбар шурӯъ кунем».¹ Уламои дин ҷиҳодно ба чанд навъ чудо кардаанд: 1) «ҷиҳоди даст» – ҷиҳод дар майдони набард барои дифои ҳаёт ва моли хеш ва мардум; ҳимояи давлату миллат аз ҳуҷуму ғасби душмани барои муъъмин ҳатмист; 2) «ҷиҳоди дил» – муборизаи ботинӣ-маънавии ҳар як инсон алайҳи нафси амораи хеш; 3) «ҷиҳоди шамшер» – ҷиҳод ё муборизаи ҳарбӣ ҳангоме раво мегардад, ки дар ягон кишвари исломӣ ба мусулмонон ба дини худ амал карданро манъ карда бошанд; 4) «ҷиҳод бо забон» – итоат аз амри маъруфу наҳӣи мункар; 5) «ҷиҳод бо маърифати худ» – омӯзиши улуми мухталиф, ки ба манфиати инсон ва тақомули маънавии ӯ кӯмак кунад; 6) «ҷиҳод бо молу мулк» – ҳалли масоили мубрами иҷтимоӣ ва фардӣ бо ёрии пулу мол. Дар айни замон, ҷиҳод маънои сафарбар кардани қувваҳо ва воситаҳо барои таҳкими амнияти миллӣ, пеш аз ҳама дар соҳаҳои иқтисодӣ ва ҳарбӣ, дар доираи кофии мудофия мебошад. Ҷиҳод инчунин аз рӯи масъалаҳои мушаххаси афзалиятноки иҷтимоӣ иқтисодӣ, масалан, рафъи оқибатҳои офатҳои табиӣ, мубориза барои ҳосил анҷом дода мешавад. Ифротгароён ҳамеша як ҳадафдоранд – сарнагун кардани ҳукумати номатлуб ва ташкили режими ифротӣ (ҳамон режими, ки абарқудратҳо барои ба даст овардани манфиатҳои хеш ба онҳо дикта мекунад). Барои асосноккунии маънавии амалҳои худ, онҳо ба эътиқоди бунёдсозии ҷомеаи ягонаи қонунии иҷтимоӣ, сиёсӣ, ҳарбӣ ва динии ҳамаи одамони ҷаҳон – ҷомеаи мусулмонон («уммат»), ки бо ҳудудҳои ҷуғрофӣ маҳдуд нахоҳад буд, такя мекунанд. Ба гуфтаи тарафдорони ғояҳои ифротгароии динӣ, марзҳои кишварҳое, ки тундгароён ҳукмронӣ

¹ Баргузидаи «Саеҳи Бухорӣ» [Матн]. – Техрон, 1377. – Ҷ.2. – С.127.

мекунанд, бояд тадриҷан васеъ шаванд ва дар ояндаи наздик ин марзҳо бояд аз Албания ва Босния то Осиёи Марказӣ ва Қафқоз тӯл кашад. То соли 2100, дар рӯи замин бояд як давлати ягонаи исломӣ вуҷуд дошта бошад – хилофат, барои ноил шудан ба ин ҳадаф бояд тамоми нерӯҳои ифротгарои исломӣ муттаҳид карда шаванд. Давраи исломе, ки онҳо пешбинӣ мекунанд, ҷавонони бештарро ҷалб мекунад. Мувофиқи маълумоти муҳаққиқон ва гузоришҳои ВАО, аз 50 то 80 фоизи ташкилотҳои экстремистӣ дар Ховари Миёнаро ҷавонони аз 17 то 28 сола ташкил медиҳанд. Ба назари мо, дар ин ҷо омилҳои демографӣ ва иҷтимоӣ нақш мебозанд. Дар кишварҳои Шарқ, ки ҷавонон зиёда аз нисфи аҳолиро ташкил медиҳанд, мушкилоти иҷтимоию иқтисодӣ ва сатҳи бекорӣ шадидтар мешаванд. Эътирози ҷавонон нисбати чашмандозҳои худ ва ҳисси беадолатие, ки ба худ эҳсос мекунанд, хоҳиши ба кулӣ тағйир додани режимҳои мавҷударо бедор мекунад ва дар ботини онҳо андешаи бозгаштан ба «асри тиллоии хилофат» тавассути ҷанги муқаддас зуҳур мекунад (алатта бо ёрии таблиғоти тундгароёну ифротгароён). Масалан, дар байни тамоюлҳое, ки ба рушди фазои конфессионалии Қирғизистон таъсир мерасонанд, метавон қайд кард, ки мавзӯи хатари ифротгароии динӣ хусусиятҳои нав пайдо мекунад. Бисёр ҷиддӣ будани ин хатарро ҳам далелҳои паҳн шудани ғояҳои оппозитсионии динӣ дар байни аҳоли ва ҳам таваҷҷӯҳи мақомот ба ҷораҳои пешгирии паҳншавии ин ақида гувоҳӣ медиҳанд. Дар ин замина, баррасии мавзӯи ифротагроии динӣ ҳамчун падидаи шуури ҳошияӣ ҷолиб ба назар мерасад. Нақши омили динӣ дар тамоми фазои пасошӯравӣ хеле афзуда истодааст. Қисми зиёди аҳоли барои эҳёи арзишҳои анъанавӣ ва асосҳои ахлоқии ҷомеа маҳз тавассути дин талошҳои зиёде доранд. Нақш ва мавқеи дин дар низоми муносибатҳои иҷтимоӣ тағйир ёфта истодааст. Мурочиат ба ҳувияти динӣ натиҷаи табиӣ тағйирёбии низоми иҷтимоию сиёсӣ ба шумор меравад. Ҳувияти

динӣ ҳамчун ифодаи бениҳоят мутамаркази ҷаҳонбинии шахс ва моҳияти ботинии масъалаҳои мубрами «ҷаҳони ҳаёт»-и ўро фаро мегирад. Ин ҳувияти яке аз роҳҳои мумкини рӯҳан наздик кардани худ бо одамони атроф дар сатҳи инфиродӣ мебошад. Аммо афзоиши ҳувияти динӣ ва баланд шудани шуури динии ҷавонони Қирғизистон сабаби таҳти таъсири ифротгароии динӣ қарор гирифтани шуури ҷавонон мешавад, ки ин худ як навъи аксуламал ба муосиршавии иҷборист.

Таъсирасонии пинҳонӣ ба раванди исломикунонии фазои динии ҷомеа дар Тоҷикистон ва дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ аз ҷониби қувваҳои муайяни як қатор кишварҳои Ғарб собит гардидааст. Кишварҳои Ғарб саъю талош доранд, ки манфиатҳои сиёсӣ ва геополитикии худро бо ҳар роҳе, ки имкон дорад, ҳатто бо роҳи истифода ва ҷалби гурӯҳҳои динӣ-ифротгароӣ, дар ин минтақаи ҳаётан муҳим ҳифз кунанд. Пӯшида нест, ки дар арсаи байналмилалӣ (махсусан дар кишварҳои араб ва дар дигар минтақаҳои ҷаҳон) зухур ёфтани ҳаракатҳои динӣ-ифротгароӣ, монанди «Толибон», «Давлати исломӣ», «Салафия», «Ал-Қоида» (ИМА, Покистон), пайдоиши ваҳҳобия (Англия) натиҷаи корҳои ҳадамоти кашшофии кишварҳои Ғарб махсуб меёбад.¹

Дар маҷмӯъ, бояд қайд кард, ки аз соли 1999 сар карда, барои Осиёи Марказӣ давраи фаъолшавии ифротгароии сиёсӣ оғоз ёфт. Эҳтимол ин минтақа назарияи Збигнев Бжезинскийро дар бораи мавҷудияти «минтақаи глобалии паҳншавии зӯроварӣ» исбот кунад, ки албатта, Қазоқистонро низ дар бар мегирад. Агар қаблан маҳалли марказии ташаннуҷ ва ифротгароии тундравони исломӣ кишвари мо Тоҷикистон бошад, акнун марзҳои ин марказ ба таври назаррас васеъ шуда, аввал Ўзбекистон ва дуузум Қирғизистону Туркменистон ва сипас Қазоқистонро низ фаро хоҳад гирифт. Барои ин давлатҳо ифротгароии сиёсӣ акнун таҳдиди фарзӣ нест, балки воқеияти бераҳмонаест, ки

¹ Маҳмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Нозим Давлатмурод Маҳмадизода. – Душанбе, 2020. – С.194.

бори дигар ақидаи фиребанда будани амнияти минтақавии мавҷудбударо тасдиқ кардааст. Бо итминони комил гуфтан мумкин аст, ки ин кишварҳои минтақа дар арафаи озмоишҳои ҷиддие қарор доранд, ки онҳо ҳеҷ гоҳ бо он дучор наомада буданд. Ҳамин тавр, мо гуфта метавонем, ки ба паҳншавии ифротгароии сиёсӣ ва терроризм ин омилҳои беруна мусоидат мекунанд: 1. Ҷойгиршавии кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ наздик ба нуқтаҳои доғи сиёсӣ: Афғонистон, минтақаи худмухтори Синтзян-Уйғур, Тибет, Кавкази Шимоли, Кашмир. Аз ин маконҳо хатари паҳншавии терроризми сиёсӣ ва динӣ вучуд дорад. 2. Ихтилофи байнидавлатӣ дар минтақа, ки метавонад ба афзоиши ифротгароии сиёсӣ таъсир расонад. 3. Манфиатҳои ҷуғрофӣ-сиёсии баъзе давлатҳои абарқудрат ба ноустувории вазъи сиёсии минтақа ба хотири заиф кардани ҳукуматҳои маҳаллӣ ва афзудани нуфузи ғоявии ҳеш. 4. Як хатари дигари паҳншавии ифротгароӣ дар он аст, ки терроризм ва ифротгароӣ тадриҷан ба тиҷорате табдил ёфтааст, ки давлатҳои абарқудрат метавонанд тавассути он пули хубе ба даст оранд. Табиист, ки ҳама гуна тиҷорат, ба хусус ин тиҷорат низ ғурушандагону харидорони худро дорад. Аксар вақт давлатҳое, ки терроризму ифротгароиро барои амалӣ намудани ҳадафҳои ҷуғрофӣ-сиёсии худ истифода мебаранд, ҳамчун харидор баромад мекунанд. Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ин гуна давлатҳоро (ба монанди Сурия, Эрон ё Ливон) ба таври қатъӣ ба ҳайси давлатҳои террористӣ муаррифӣ менамояд, дар сурате, ки худ пинҳониву гоҳе ошкоро террористону ифротгароёнро маблағгузорӣ ва пуштибонӣ мекунад.

Агар ба таърихи «чанги сард» назар афканед ва таҳаввулоти бисёр созмонҳои террористиро пайгирӣ кунед, мебинед, ки аксарияти онҳо дар натиҷаи муқовимати глобалии Иёлоти Муттаҳида ва ИҶШС ба вучуд омадаанд ва дар ин муборида созмонҳои террористию ифротгароӣ бозичаҳои дасти абарқудратонанд. Гузашта аз ин, эҷод ва парваришу

пуштибонии терроризму ифротгарой маҳз ба дӯши ин ду абарқудрат вогузор шудааст. Масалан, маълум аст, ки дар солҳои ҳафтодум, Маскав борҳо кӯшиш кард, ки гурӯҳҳои курдро муттаҳид созад, то аз онҳо дар муқобили Туркия, ИМА ва НАТО дар Баҳри Миёназамин самаранок истифода барад. Роҳбарони Кумитаи Марказии Ҳизби Комунистии Иттифоқи Шӯравӣ (КПСС) ва Кумитаи Амнияти Давлатӣ (КГБ)-и ИҶШС борҳо мулоқоти роҳбарони ду ҳизби Курдистон – Ҳизби Коргарони Курдистон ва Ҳизби демократии Курдистонро дар пойтахтҳои ҷумҳуриҳои Осӣи Миёна ташкил карда буданд. Дар робита бо Иёлоти Муттаҳидаи Амрико метавон як ҷанҷоли ҳангомаомезро дар бораи амалиёти махфии «Эрон-Контранс» дар солҳои 80 мисол овардан мумкин аст, вақте ки Вашингтон ба силоҳбадастони Никарагуа бар зидди ҳукумати чапгарои сандиночиёни Даниэл Ортега кӯмаки моддӣ ва молиявӣ расонд. Ҳамчунин метавон дар ин ҷо таърихи машҳури Усома ибни Лоданро ба ёд овард, ки Кохи Сафед ӯро ба рӯйхати террористҳои хатарноктарин дар ҷаҳон шомил карда буд. Гарчанде ки дар солҳои 80-ум ин «деви амрикоӣ» бо Идораи Марказии Иттилоот (CIA - Central Intelligence Agency)-и ИМА дар давраи ҷанги Афғонистон бар зидди ИҶШС фаъолона ҳамкорӣ мекард ва дастпарварди ИМА буд.

Мо чунин мешуморем, ки эҳёи ислом ва шуури динии ҷомеа дар солҳои аввали истиқлолият чи дар Тоҷикистон ва чи дигар кишварҳои Осӣи Марказӣ бо дарназардошти босуръат паҳн гаштани ифротгароии динӣ-сиёсӣ ва ҳаракатҳои сиёсии исломӣ самараи таъсири кишварҳои алоҳида буда, боиси пайдоиш ва инкишофи гурӯҳҳои динӣ-ифротгарой дар ҷомеаи тоҷик гашт.¹

Чуноне ки зикр гардид, дар ҷомеаи муосир ифротгароии динӣ кӯшиш мекунад, ки низоми давлатиро тағйир диҳад ё қудратро бо зӯрӣ ба даст орад, ва тамомияти арзии давлатро вайрон кунад. Ифротгароии

¹ Маҳмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Нозим Давлатмурод Маҳмадизода. – Душанбе, 2020. – С.195.

дини муосир дар мадди аввал шиорҳои динӣ ба пеш гузошта, баъдтар усулҳои қавии мубориза (аз ҷумла терроризмро) барои ноил шудан ба ҳадафҳои худ истифода мебарад. Бояд гуфт, ки ифротгарии муосири динӣ аз терроризм ҷудонопазир буда, дар даҳсолаҳои охир ифротгарии динӣ бештар ба терроризм ҳамчун воситаи расидан ба ҳадафҳои худ табдил ёфтааст. Далелҳои зиёде вуҷуд доранд, ки аз ифротгарии динӣ ва терроризми динӣ дар Чеченистон, Ўзбекистон, Югославия, Олстер ва Ховари Миёна истифода шудааст. Террористон на ба ғалабаи ҳарбӣ-стратегӣ, балки асосан ба таъсири равонии амалҳои худ така мекунад; онҳо на ба ақл ва далелҳои мантиқӣ, балки ба эҳсосот ва ғаризаҳои одамони ботаассуб ва хурофотӣ, ба сохторҳои гуногуни устуравӣ рӯ меоранд. Моҳияту табиати амалиёти террористӣ тағйир ёфтааст. Тамоюли кунунӣ на ҳамла ба ҳадафҳои мушаххас (масалан, ҳамла ба пешвоёни ҷониби муқобил) мебошад, балки бидуни равияи хоссе ба куштори омма нигаронида шудааст. Усома ибни Лодан ҳамчун бузургтарин созмондиҳанда ва сарпарастии терроризми байналмилалӣ исломӣ солҳои 2000-ум эътироф гардида буд. Ӯ бо роҳбарии ИМА сарвати азимеро идора мекард ва робитаҳои ифротгароиву терроризми байналмилалиро нигоҳ медошт, фаъолияти ифротгарони исломиро маблағгузорӣ мекард: «Бародарони мусалмон»-и Миср, тундравону бунёдгаронро дар Яман, гурӯҳҳои мусаллаҳи исломӣ дар Алҷазоир, мусалмонони Босния ва ғ. Терроризм имрӯз як силоҳи бисёр пурқувват аст, абзорест, ки на танҳо дар мубориза бар зидди ҳокимияти муайян истифода мешавад, балки аксар вақт ҳуди ҳокимияти муайян барои ноил шудан ба ҳадафҳои худ аз истифодаи он рӯ наметобад. Акнун терроризм ба терроризми байналмилалӣ, ба бозичаи кишварҳои абарқудрат табдил ёфтааст.

Созмони Ҳамкории Шонҳойро имрӯзҳо ҳамчун механизми ҳамкории бисёрҷониба метавон фаҳмид, ки ба таҳкими сулҳу субот,

шарикии бозу созанда ва ҳамкориҳои бисёрҷониба нигаронида шудааст. Ин созмон пеш аз ҳама дар мубориза бар зидди таҳдидҳои амнияти ҷаҳонӣ ва минтақавӣ, аз қабилҳои терроризми байналмилалӣ, ифротгароии динӣ, таҷзияталабии таҳҷумӣ ва қочоқи маводди муҳаддир нақши бузург бозида метавонад. Боиси хушнудист, ки дар ин Созмони Ҳамкории Шонҳой, ҳамон давлатҳое гирд омадаанд, ки мавқеъ ва сиёсати онҳо ба амният ва рушди устувори Осиёи Марказӣ мустақиман таъсир мерасонад. Терроризми муосири байналмилалӣ, ифротгароии динӣ, сепаратизм ва гардиши ғайриқонунии маводди муҳаддир бо афзоиши миқёси фаъолиятшон, усулҳо ва воситаҳои мураккаби ноил шудан ба ҳадафҳои хешро мураккабтару «оқилонатар» кардааст. Ин таҳдидҳоро ҳамчун падидаҳои ба ҳам алоқаманд бояд баррасӣ кард, зеро онҳо як реша доранд ва қувваҳое, ки онҳоро пуштибонӣ мекунанд, аз дараҷаи баланди ҳамоҳангсозии нақшаҳо ва амалҳо бисёр амиқ андешидашуда бархӯрдоранд.¹ Имрӯз метавон бидуни шак тасдиқ кард, ки агар шиорҳои гуногуни ифротгароӣ тундгароии динӣ ва ғояҳои ҷудоихоҳӣ пӯшиши идеологӣ терроризми байналмилалӣ бошанд, пас тиҷорату гардиши ғайриқонунии маводди муҳаддир, бешубҳа, дастгирии молиявии терроризми байналмилалӣ мебошад. Торафт бештар аён шуда истодааст, ки мубориза бо ифротгароӣ, гардиши ғайриқонунии маводди муҳаддир, ҷинояткориҳои муташаккилона ва терроризми байналмилалӣ, ҷудо кардани як таҳдид аз таҳдиди дигар, кори бисёр бефоида хоҳад буд, алахусус агар дар танҳой бо ин таҳдидҳо мубориза бурдан лозим шавад. Яъне, ҳеч яке аз кишвари Созмони Ҳамкории Шонҳой дар танҳой наметавонад бо таҳдидҳои мазкур мубориза барад ва дар ин ҷанг ғолиб ояд, сарфи назар аз қудрати бузург доштаниаш. Гап дар сари он аст, ки таҷрибаи мубориза бо ифротгароӣ терроризми байналмилалӣ на танҳо дар минтақаи мо,

¹ Мирзоев, Г.Д. Реформаторские концепции и обновленческие движения в исламе (философско-критический анализ) [Текст]: дисс...д-ра. филос. наук / Мирзоев Гаффор Джабборович. – Душанбе, 2020. – С.126.

балки дар минтақаҳои дигар низ шоҳиди он аст, ки ҳама гуна кӯшиши гуфтушунид бо ин нерӯҳои харобкор бо мақсади дар канор мондан ё сабук кардани вазъияти хеш, беҳудаву бесамар хоҳад буд. Дар бораи хатари афзояндаи таҳдиди терроризми байналмилалӣ, паҳн шудан ё аниқтараш, густариши густариши ифротгароии динӣ ва гардиши ғайриқонунии маводди муҳаддир сухан ронда, зарур аст бидонем, ки ин нерӯҳо ҷонибдорон ва аъзоёни худро чи гуна ва аз кучо ҷалб мекунанд? Кадом заминаи иҷтимоӣ ба ифротгарону террористон кӯмак мекунад? Ба андешаи мо, пеш аз ҳама вазъи бади иҷтимоӣ-иқтисодии мардум, мушкилоти демографӣ дар баъзе минтақаҳои камбизоат, бекориҳои оммавӣ, алахусус дар байни ҷавонон, набудани ягон дурнамо – ҳамаи ин сабабҳост, ки марказҳои гуногуни терроризми байналмилалӣ ва тундгароёну ифротгарони динӣ (ки дар ихтиёри худ моликияти азими моливу пулӣ доранд) барои амалисозии нақшаҳои ҷиноии худ ба сафҳои худ ҷавонони зиёди камоғоҳу бетачрибаро ҷалб намоянд. Аз ин рӯ, дар баробари ташкили низоми хуб андешидашудаи мубориза бо суиқасдҳои терроризми байналмилалӣ, тавсеаи ифротгароии радикалӣ, мубориза бо гардиши ғайриқонунии маводди муҳаддир, диққати асосии роҳбарияти кишварҳои Осиёи Марказӣ (ба хусус Созмони Ҳамкории Шонҳой) бояд ба масъалаҳои ташкил ва амиқгардонӣ низоми ҳамкориҳои гуногунҷабҳаи иқтисодию инсондӯстӣ равона карда шавад ва мисли дигар соҳаҳои ҳамкорӣ бояд ба умумияти ҳадафҳо ва манфиатҳои тарафайни давлатҳои ин минтақа бартарӣ дода шавад. Дар ин сурат Созмони Ҳамкории Шонҳой дар байни ташкилотҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ ҷои сазоворро ишғол хоҳад кард ва воситаи муассири ҳалли масъалаҳои муҳими рушди минтақавӣ ва ҷаҳон хоҳад шуд.

Ифротгароии сиёсӣ ва терроризми байналмилалӣ, ки акнун дар як симо таҷаммуъ ёфтаанд, дар замони мо ташкилоти пурқудрати низомиро ташкил додаанд, ки ба отрядҳои мусаллаҳи сайёр ва

чанговарони хуношом така мекунанд. Маккоронаву ҳиллагарона ва чобуконаву дасисачӯёна амал карда, терроризми байналмилалӣ ва ифротгароии сиёсӣ-динӣ усулҳои таҳрибкориву диверсияҳои ғоявиро ба майдон кашидаанд. Бахусус, терроризми байналмилалӣ ба афзоиши ифротгароии динӣ ва барангехтани низоъҳои байни миллатҳо диққати асосӣ медиҳад.¹

Ҳизби «Ҳизбу-т-Таҳрир», ДОИШ, толибон, гурӯҳҳои салафияву ваҳобия ва ғ. ҳоло нерӯи зарбазанандаи идеологии терроризми байналмилалӣ дар Осиёи Марказӣ мебошанд. Алхусус, «Ҳизбу-т-Таҳрир», ки соли 1953 дар Фаластин таъсис ёфтааст, аз соли 1995 инҷониб ба интиқоли фаъолиятҳо дар қаламрави Осиёи Марказӣ шурӯъ кардааст. Кишварҳои Ёзбекистону Қирғизистон дар маркази таваҷҷӯҳ ва макони фаъолиятҳо қарор доранд. Дар бораи вуруди он ба минтақаҳои мусалмоннишини Руссия маълумоти зиёде мавҷуд аст. Ин ҳизб дар ваҳдати том бо гурӯҳҳои ифротгарову террористии мазкур барои таъсиси як хилофати ягонаи ҷаҳонӣ талош варзида, чунин ба назар мерасад, ки ин нияту ҳадафи худро пеш аз ҳама дар Осиёи Марказӣ пиёда карданист. Фаъолияти «Ҳизбу-т-Таҳрир» дар аксари давлатҳои мусалмон мамнуъ эълон шудааст. Сохторҳои он, ки тақрибан ба интизоми ҳарбӣ тобеъ аст, бо риояи равишу усулҳои кори дасисаомез, пинҳонӣ амал мекунанд. Дар Қирғизистон дигар созмонҳои ифротгароии динӣ, аз ҷумла равияи ваҳобияву салафия пинҳонӣ амал карда истодаанд. Таҷрибаи амалӣ нишон дод, ки равишу усулҳои ҷазодиҳӣ алайҳи ифротгароии сиёсӣ-динӣ аксар вақт ба ҳадафи худ намерасанд. Аз ҳама афзалтар он аст, ки дар муқобили силоҳҳои ғоявии ифротгарон бо силоҳҳои ғоявии боз ҳам мукамалтару муқовиматпазири тавонотаре мубориза бурда шавад ва ба ин васила ин падидаи шуми асри муосир решакан гардад. Ҳамчун мувозии мушобех, метавон ба таҷрибаи

¹ Мирзоев, Г.Д. Реформаторские концепции и обновленческие движения в исламе (философско-критический анализ) [Текст]: дисс...д-ра. филос. наук / Мирзоев Гаффор Джабборович. – Душанбе, 2020. – С.126.

анъанавии ҳизбу ҳаракатҳои сиёсӣ ишора така кард. Хушбахтона, алҳол дар Тоҷикистон ва дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ донишмандону илоҳиётшиносони бисёр бомаърифате вучуд доранд, ки ошкоро алайҳи ғояҳои таблиғи «Ҳизбу-т-Таҳрир» ва дигар ҳаракатҳои ифротӣ садо баланд мекунанд ва боварӣ доранд, ки ин ҳизбу дигар гурӯҳҳои ифротгаро ба имони воқеии мусулмонон зарари калон мерасонанд. Аз ин рӯ, онҳо ҳамеша тавассути ВАО, ба хусус ба воситаи садогувор симо ва дар масҷидҳои ҷомеъ ба мардум, алалхусус ба ҷавонон ваъзҳои илмӣ, динӣ ва панду ахлоқӣ гуфта, онҳоро рӯ овардан ба асолати динӣ-ахлоқӣ (мазҳаби ҳанафӣ), ки дар ботинаш ҳеч ғояҳои ифротиву зиддиинсонӣ вучуд надорад, даъват мекунанд. Бо ифротгарону таҷовузкорон бояд ҳам бо ғояҳои баланди инсонгароӣ ва ҳам бо зӯрии силоҳ мубориза бурда шавад. Ватани азизамонро аз вучуди ифротгарони диниву сиёсӣ бо нерӯи ақлу хирад, илму имони комилу солим ва маърифати созанда бояд пок созем. Исломи ҳақиқӣ така ба илму имони комилу солим ва эътиқоди инсонгароӣ дорад, ки дорои ҳақиқатҳои ҷовидонӣ ва арзишҳои олии ахлоқӣ мебошад. Ба дини мубини ислом рабт додани ифротгароиву терроризм комилан ғалат ва беадолатона буда, бешубҳа ин дасисаи таҷовузкорон, ҳиллаҳои макоронаи кишварҳои абарқудратест, ки меҳоҳанд Осиёи Марказиро таҳти тасарруфи худ дароранд. Ин кишварҳо пешбарандагони ғояҳои зараровари ифротгароиро фақат ва фақат аз зумраи муртадшудаҳо, радди маърақаҳо, маслакфурӯшон ва ҷинояткороне ба ҳамкорӣ худ ҷалб карда метавонанд, ки дигар арзиши инсоние дар вучуди худ надоранд. Мо бояд бо онҳо ба таври қатъӣ ва бо баҳсу мунозираҳои илмӣ мубориза барем ва худро аз ғояҳо ва дидгоҳҳои дур кунем. Уламои дини кишварамон муносибати эҳтиромонаи давлатро ба дин дарк ва онро қадр мекунанд.

Ҳамин тариқ, яке аз омилҳои асосии афзоиши ифротгароии динӣ-сиёсӣ, нобасомониҳои сиёсӣ ва коста шудани худшиносии ҷомеа дар

Тоҷикистон (дар солҳои аввали истиқлолият) таъсири иҷтимоӣ-сиёсӣ, иқтисодӣ, геополитикӣ ва динии кишварҳои хориҷӣ ба шумор мераванд.¹

Хулоса, паҳншавии ифротгарии диниву сиёсӣ ва терроризм дар Осиёи Марказӣ зери таъсири як қатор омилҳо хусусияти дарозмуддат мегирад. То имрӯз ҳеҷ яке аз ин омилҳо безарар карда нашудааст. Гузашта аз ин, иқтисодии харобиовари амалиёти онҳо меафзояд. Ҳамаи ин ба чунин хулоса меорад, ки торафт фаъолияти ифротгарон дар минтақа боз ҳам фаъолтар шудааст. Имрӯзҳо тамоми кишварҳои минтақа барои пешгирӣ ва фуру нишондани ифротгарӣ ва терроризм дар сатҳи миллии чораҳои зиёд андешида истодаанд. Аз ҷумла, низомҳои шиноснома, равондид ва гумрук тақвият ёфта, сарҳадоти кишварҳои Осиёи Марказӣ шуда истодаанд, лалхусус сарҳадоти Тоҷикистон. Фаъолияти иттиҳодияҳои динӣ тафтиш карда мешавад. Дар ВАО корҳои мақсадноки фаҳмондадиҳӣ бурда мешаванд. Сохторҳои мубориза бо терроризм тақвият ёфта, ба тавонмандии артиши миллии диққати зиёд дода шудааст. Аммо ин ҳама фаъолиятҳо дар сатҳи миллии кофӣ набуда, сабъю талоши якҷояи ҳамаи кишварҳои минтақа дар мубориза бо ин падидаи хатарноки муосир ниҳоят зарур ба назар мерасад. Ба назари мо бояд чораҳои зерин низ андешида шаванд: 1. Зарур нест, ки иттиҳодияҳои нав бунёд ёбанд, дар сурате ки аллакай дар ин самт пешрафтҳои муайяне ба амал омадаанд; фақат лозим аст, ки аҳаммияти сохторҳои мавҷударо баланд бардорем. 2. Диққати ҷиддӣ на ба афзоиши шумораи зиёди кишварҳое, ки ба низомии амниятӣ ҳамкорӣ шомиланд, балки ба 3-4 кишвари Осиёи Марказӣ додан лозим аст, як низомии воқеан амалкунанда дошта бошанд ва омили тавоноии ваҳдати онҳо умумияти манфиатҳо ва ҳтарҳоест, ки ба ин кишварҳо аз ҳама бештар таҳдид мекунад. 3. Низомии амниятӣ минтақавӣ набояд сиёсӣ карда шавад. Ҳадафи асосии он бояд мубориза бо ифротгарӣ, тунгарӣ, бунёдгарӣ,

¹ Маҳмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Нозим Давлатмурод Маҳмадизода. – Душанбе, 2020. – С.196.

терроризм, қочоқи силоҳу маводди муҳаддир, ҷинояткориҳои муташаккилона, муҳочирати ғайриқонунӣ бошад. 4. Низомии амнияти минтақавӣ набояд низомии амнияти миллии кишварҳои ба он дохилшударо иваз кунад. Он бояд ба фароҳам овардани шароити максималӣ барои ҳамкорӣ ва иртиботи мутақобил низомҳои амнияти миллий, инчунин муттаҳид сохтани кӯшишҳои низомҳои миллий барои мубориза бо таҳдидҳои амнияти умумӣ равона карда шавад. 5. Низомии амнияти минтақавӣ бояд дар заминаи бозътимоди молиявӣ бунёд ёфта бошад. Сатҳи саҳми молиявии ҳар як кишвар бояд дақиқ муайян ва қатъиян риоя карда шавад. 6. Бо назардошти вазъи ҷуғрофӣ-сиёсии минтақа ва тавозуни мавҷудаи нерӯҳо, низомии амнияти Осиёи Марказӣ бояд аз якҷанд сатҳ иборат бошад. 7. Низомии амнияти минтақавӣ бояд як бахши низомии амнияти байналмилалӣ гардад. Он бояд бо сохторҳои мавҷудаи ҳамкорӣ ва амнияти байналмилалӣ (СММ, САҲА, НАТО ва ғ.) ҳамроҳанг бошад.

Аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ ва «Форуми Шонҳой» метавонанд заминаи воқеии низомии амнияти минтақавии имрӯза бошанд. Моҳи майи соли 2000 дар Минск президентҳои кишварҳои узви Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ (СААД) дар робита бо ин масъала санадҳои муҳим қабул карданд. Бо назардошти вазъи низомӣ-сиёсии минтақаи Осиёи Марказӣ моҳи октябри соли 2000 дар иҷлосияи Шӯрои Амнияти Дастаҷамъӣ дар Бишкек «Созишнома оид ба вазъи ташаккулёбии қувваҳо ва воситаҳои низомии амнияти дастаҷамъӣ» ба имзо расид ва «Нақшаи чорабиниҳои асосии ташкили низомии амнияти дастаҷамъии кишварҳои узви СААД барои давраи солҳои 2001-2005 тасдиқ карда шуд. Ин ҳуҷҷатҳо барои баланд бардоштани самаранокии Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ аҳамияти усулӣ доранд. Аммо дар айни замон, суръати ислоҳоти СААД ҳанӯз ба талаботи зарурӣ ҷавобгӯ нест. Ин аз чанд сабаб вобастагӣ дорад: 1. Дар роҳи ҳамкорӣ

дар соҳаи амният монеаҳои зиёди бюрократӣ ба вуҷуд меоянд. Аксар вақт ҳадафҳои беҳтарин дар сатҳи пасттарини бюрократӣ нигоҳ дошта мешаванд. 2. На ҳама аъзои Аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ таҳдидҳои муштарак доранд. Аз ҷумла, имрӯз мушкилоти ифротгароӣ ва терроризм аз ҷануб барои Беларус ва Арманистон махсусан муҳим нестанд, дар ҳоле ки ин мушкилоти асосии амнияти Тоҷикистон ва Қирғизистон мебошад. 3. Дар роҳи ислоҳоти СААД мушкилоти муайяни молиявӣ вуҷуд доранд. 4. Механизмҳои мушаххаси татбиқи созишномаҳо дар доираи СААД пурра ташаккул наёфтаанд. 5. Аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ ҳамчун як сохтори то андозае мушаххас амал мекунад ва маҳдудиятҳои вуруди аъзои нав ба он вуҷуд доранд.

§1.3. Муносибати дину фарҳанг аз назари равияҳои динӣ – ифротӣ ва хусусияти иртиҷоии онҳо.

Ғояҳои ифротгароӣ, ки дар даври муосир бисёр густариш ёфта, ҷавонро бо роҳи воситаҳои гуногун гумроҳ сохтанд ба коми худ кашида истодааст, имкон дорад, ки ба ин восита оромии кишварамонро барҳам занад ва ба ваҳдати миллию амнияти давлату миллати соҳибистиқлоламон таҳдидҳои ҷиддӣ ворид созад.

Зарурати масъалаи пешгирӣ ва мубориза бар зидди ифротгароӣ ва терроризм Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон борҳо дар суҳбатҳои худ таъкид кардааст. Аз ҷумла, дар Паёми ба Маҷлиси Олӣ ироадоштаи худ гуфта буд: «Терроризм ва ифротгароии динию мазҳабӣ имрӯз ба як хатари бузургӣ таъдил ёфта, боиси харобиву куштор ва фирорӣ гардидани ҳазорҳо одамон шудааст. Экстремизм ва терроризм ҳамчун вабои аср хатари ҷиддии ҷаҳонӣ дошта, дақиқ муайян гардидааст, ки террорист ватан, миллат ва дину мазҳаб надорад, балки таҳдидҳои бузург ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ва ҷони ҳар як сокини сайёра ворид мекунад».¹

Мутаассифона, ҷавонони мо вақтҳои охир аз сабаби камтаҷрибагӣ ноогоҳӣ ва гумроҳӣ ба амалҳои зишт, хоссатан майл ба ҷараёнҳои террористиву ифротгароӣ карда истодаанд ва боиси нигаронии ҷиддии давлату миллат гардидаанд. Ҳаракату ҷараёнҳои ифротгароӣ пайваста талош доранд, ки ҷавонони камтаҷрибаву ноогоҳӣ ҷомеаро ба доми худ кашида, ҳадафҳои шуму ғаразҳои хешро бароварда гардонанд. Пурсида мешавад, ки чаро тамоюли ҷавонон ба гурӯҳҳои ифротгаро бештар шуда истодааст? Гурӯҳҳои ифротгаро аз чӣ гуна ғояҳо, ҳадафҳо ва стратегияҳо истифода мекунанд, ки барои ҷавонон диққатҷалбкунанда мебошанд? Барои рафъи ин мушкилот чӣ

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ, аз 26 декабри соли 2019 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2019. – 27 с.

бояд кард? Дар муқобили ғояҳо, ҳадафҳо ва стратегияҳои вайронгару даҳшатноки ифротгароён чӣ гуна ғояҳо, ҳадафҳо ва стратегияҳоро ба кор бояд бурд, то ин ки ҷавонон роҳи дурусти зиндагиро интихоб карда, аз таълимоти харобиовар ба сӯи андешаҳои солиму ободгар рӯ оваранд?

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ба ин равияҳои номатлуб ҷавононе пайравӣ мекунанд, ки аз илму фарҳанги дунявӣ хеле дуранд. Аз ин рӯ, фарзандони мо бояд аз хурдсолӣ рӯ ба дониш оваранд ва дар бораи донишҳои ҳаётан муҳим маълумот дошта бошанд. Донишҳои аввалияро фарзанд аз модар мегирад. Мактаби нахустини инсон-мактаби модар аст. Барои ҳамин, дар навбати аввал зан-модар худаш бояд таҳсилкарда бошад, то ки дар оила таълиму тарбияро дуруст ба роҳ монад ва ба хоҳири ояндаи неки фарзанди худ, ўро аз хурдӣ дар рӯҳияи ватандориву ифтихори миллӣ тарбия намояд.

Барои он, ки ҷавонони мо ба ҳар гуна ҷараёну равияҳои тундраву ифротгаро ҷалб нашаванд ва дар шинохти чехраи бисёр пурасрору махуфи онҳо хато накунанд, нахуст бояд вазъи сиёсӣ иқтисодии ҷаҳони имрӯз ва сиёсати кишварҳое, ки дар иқтисоду сиёсати дунёи муосир дасти аввал доранд, дуруст шиносанд ва таҳлили илмӣ карда тавонанд. Бахусус, барои онҳо ифшо ва ошкор кардани ҳадафҳо, ғоя ва таълимоти ҷараёнҳои гуногуни ифротгароии ҷинойтпеша, аз ҷумла гурӯҳҳо ва равияҳои ифротгароиву террористие аз қабилӣ салафия, ваҳҳобия, «Ал-Қоида», «Ансоруллоҳ», «Ал-Ҷиҳод», «Ал-Ҳарамайн», «Ат-такфир ва-л-ҳиҷра», «Ихвон-ул-муслимин», «Ҳаракати толибон», ДОИШ, «Ҷамоати исломӣ», «Ҷабҳат-ан-Нусра», «Ҷамоати муҷоҳидони Осиёи Марказӣ», «Гурӯҳи исломии ҷиҳод» ва амсоли инҳо, ки зердастон ва амалисозандагони ҳадафҳои давлатҳои пурқудрати ҷаҳон мебошанд, ниҳоят зарур аст. Ғояи асосии ин гурӯҳҳо, пеш аз ҳама, ташкил кардани «Хилофати бузурги исломӣ», ки мардуми дунё дар ин хилофат бояд тибқи қонунҳои шариати исломӣ ба сар баранд. Ин ғояи худро гурӯҳҳои

мазкур тавассути сарнагун кардани ҳокимияти дунявӣ, даҳшатафканиҳои сартосарии ҷаҳонӣ, ташкили бетартибиҳои оммавӣ, тарғиботу ангеизиши нафрату адовати мазҳабӣ, куштори шахсиятҳои маъруфи сиёсӣ, илмӣ ва фарҳангӣ, ҷалбкунии ҷавонони ноогоҳу гумроҳ ба сафҳои террористии худ, ташкили гурӯҳҳои террористӣ, тундгарову ифротгаро, ҳучумҳои яроқнок ба муассисаву корхонаҳои давлатӣ ва ғ. амалӣ кардан меҳаҳанд, ки сад дар сад ҷавобгӯи талабот ва хоҳишҳои ин кишварҳои абарқудрат мебошанд, ки ҳадафашон бенизому парешонии кишварҳои минтақаи ислом аст. Ҳеч маҳфӣ нест, ки якчанд давлатҳои абарқудрат дар нукоти гуногуни ҷаҳон вобаста ба мазҳаб, фарҳангу анъанаҳои кишвари муайян гурӯҳҳои мухталифи террористӣ, тундраву ифротӣ ташкил карда, раҳнамоию маблағгузорӣ менамоянд. Гурӯҳҳои номбурда то кунун дар аксари кишварҳои ҷаҳон амалиёт гузаронида, бахусус дар кишварҳои зерин бештар фаъол мебошанд: Афғонистон, Покистон, Ироқ, Сурия, Осиёи Марказӣ, Шарқи Миёна ва Наздик, Нигер, Чад, Мали, Алжир, Тунис, Мавритания, Марокко, ИМА, дар якчанд кишварҳои Аврупо, кишварҳои ИДМ ва ғ.

Мусаллам аст, ки дар рӯзгори мо бархӯрди тамаддунҳо, андешаҳо ва пажӯҳишҳо доим дар ҳоли тазод ва инкишофи босуръат буда, тақсимои ҳудудии кишварҳои олам ва дунё умуман аз нав мавриди баҳсу мунозираҳо қарор гирифтааст. Ин имконоти ба вуҷуд омадаро ифротгароёни суннатзудою мазҳабхато истифода карда, дар кишвари азизамон ҳамчун ситораи наҳс падидор шудаанд. Онҳо пинҳонӣ амал намуда истодаанд ва бархилофи равишу суннати бобову аҷдои мусалмонони ҳанафимазҳабамон бархоставу байни давлату миллат, падару писар ихтилофи ақида ва эътиқод эҷод намудаанд. Фирқаҳо ва равияҳои ифротии номбурда, бахусус аҳли ваҳобия, салафия ва амсоли инҳо, фирқаву равияҳои суннатсitez дур аз андешаҳои миллию мазҳабиянд ва дар гирдоби фиреб ва меҳвари таълимоту андешаи

англосаксонҳо ва яҳудон афтодаву давр мезананд. Онҳо аз ҷумлаи хавориҷ буда, ба тақлиди душманони ислому фарҳанги мусалмонӣ аз ислом дур рафтаанд.¹ Дар натиҷа суннати Паёмбар (с)-ро пушти по намудаанд ва худро ҳомиёни «исломи ноб» эълон кардаанд. Бешубҳа ин «ҳомиёни исломи ноб» даспарварду бозичаи дасти шабакаҳои яҳудону англосаксонҳо ҳастанд ва ҳадафҳо, нақшаҳо ва дурнамою ва таълимоти муғризонаи саҳюнистиро дар шакли софсозии андешаҳои исломӣ (гӯё асли таълимоти Паёмбар (с)-ро ҳимояву тарғиб менамуда бошанд) пеш мебаранд. Ин хоинони миллату мазҳаб, ки огоҳонаву ноогоҳона худ манқурт гардидаанд, аз ғофилию камиттилоотии ҷавонони мусалмони дилсофу дилпоки мо истифода бурда, онҳоро ба сафҳои хабисонаи худ ҷалб карда истодаанд. Душманони дину мазҳаби мо тавассути ин хоинони мазҳабу миллат дар ақидаву таълимоти дини ислом, баҳусус дар мазҳаби ҳанафӣ унсурҳои бегонаро ворид намуда, тафриқаҳо эҷод кардаанд, ки барои мардуми мо оқибати марғбор хоҳад дошт.² Дар китоби иншонамудаи душманони ислом – миссионерҳои англосаксонҳо ва яҳудон – «Миссиология» омадааст: «Бо ҳар восита мо бояд ба дили ислом роҳ ёбем, чунки ин роҳёбии мо дар ислом ба дилҳо ҳақиқати озодиро меорад. Бояд ҳамаи қуввамонро сарф намоем ва ба мусалмонон нишон диҳем, ки паёмбари асосие, ки Қуръон меғӯяд, Муҳаммад набуда, балки Исои Масеҳ аст. Исои Масеҳ на танҳо Паёмбари бузург, балки фарзанди Худост. Ҳамоне ки мурд ва ба осмон рафт, то ин ки ҳазорон мусалмонро наҷот диҳад». ³ Миссионерҳо (мубаллиғон)-и мазкур аз раванди густариши фарҳанги исломӣ дар ҷаҳон дар ваҳшат афтода, ба хоҳири пешгирии ин раванд ва шикасти дини ислом ҳизбу ҳаракатҳои гуногуни сиёсӣ ғайрисуннатии ба ном динӣ бунёд карда, ихтилофу бесуботӣ дар миёни мусалмонон эҷод

¹ Муҳаққиқ Абдулло. Салафия: нигоҳи муосири илмӣ-сиёсӣ ё радди афкор ва аҳдофи ғаразнокӣ Албонӣ [Матн] / Муҳаққиқ Абдулло. – Душанбе, 2011. – С.33.

² Ҳамон ҷо. – С.35.

³ Миссиология [Текст]. – М., 2001. – 292 с.

кардаанд. Онҳо Исои Масеҳро фарзанд ва писари Худо шуморида, рисолати Муҳаммад (с) ва бениёзии Худовандро рад менамоянд ва барои заифу нобуд сохтани ислом ҷавонони ноогоҳро дар муқобил ва зидди ҳамдигар пайгирона омода сохтаанд. Ба гуфтаи Ҷалолуддини Балхӣ:

Қасди эшон ҷуз сияҳрӯйӣ набуд,
Хайри дин кай ҷуст тарсову ҷухуд.
Қасдашон тафриқи асҳоби Расул (с),
Ҷазли Ҳақро кай шиносад ҳар фузул?¹

Аз ҳама бештар ҷавонони камхабар ва ё бехабар аз таърих ва фарҳанги исломӣ дар доми макру тазвир ва сеҳру фиреби миссионерҳои яҳуду англосаксонҳои исломситез афтода, аз таъриху фарҳанг, арзишҳои илмӣ, миллӣ ва имонии диёру ватани худ рӯй гардондаанд. Ин ҷавонон меёриҳои шариату муқаррароти Қуръон ва суннати набавиро дуруст нашинохта, ошкоро дар доираи тафаккуру таълимоти вайронгари роҳибони масеҳӣ маънидод мекунанд ва оқибатуламр эҷодкунандаи фитнаву низоъ мегарданд.

Ба андешаи донишмандони улуми исломӣ, исломшиносону ҷомеашиносон дар кишварею дар минтақае душманони дину миллат сар боло мекунад, ки мардуми он аз худшиносии динию фарҳанги кофӣ бархурдор нестанд; онҳо ба зудӣ ба ғояву таълимоти бегона гирифта мегарданд ва оқибат дар кишвару дар минтақаи худ амниятро суботи ҷомеаҳо бо дастгирии душманони дину фарҳанги исломӣ аз байн хоҳанд бурд. Чун бедор мешаванд, аллакай дер шудааст ва хонаву кошонаи худро бо дасти худу фарзандони худ оташ задаанду синаву дили якдигарро даридаанд.

Андеша ва таълимоти гурӯҳҳои ифротгарои ҷиноятпеша (бахусус, салафия, ваҳобия, ДИИШ, толибон ва ғ.) моҳияти динӣ ва ахлоқӣ надошта, пеш аз ҳама моҳияти тақфирӣ ва таҳдидӣ дорад. Инҳо аз

¹ Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ. Маснави маънавӣ [Матн] / Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ. – Душанбе, 2015. – С.189.

фарҳанги ҳамзистӣ бо дигар мазҳабҳои ислом ва равияву адёнҳои дигар дур буда, ба ҷойи тарғиби таълимоти тавҳидӣ, бештар тафаккури тақфирӣ, ҷудоиандозӣ ва андешаи интиҳорӣ дар сар доранд, аини ҳамонеро, ки хоҷагонашон меҳоҳанд. Тибқи назари онҳо ҳар як низоми мардумсолорӣ, низоми куфру илҳодӣ мебошад. Душманони дину миллати мо хоҳони онанд, ки тамоми мардуми мусалмон дар ҷаҳлу нодонии асрҳои миёна ба сар баранд ва аз ваҳдати миллӣ, ҳамбастагӣ, мардумсолорӣ, рифоҳу осоиштагӣ, сериву пурӣ огоҳ набошанд ва баръакс, ҳамеша гирифтори ҷангу низоъҳои милливу мазҳабӣ буда, гуруснагиву қашшоқӣ домангирашон бошад ва ҳаргиз ба илму фарҳанги муосир даст наёбанд. Онҳо дар ҳар минтақае мувофиқи рӯҳия, дину мазҳаб ва хусусиятҳои хосси он мардум тафриқа эҷод мекунанд. Масалан, онҳо дар чанд кишварҳои қораи Африқо гурӯҳҳои ифротию террористии «Боку ҳарам» ва амсоли он бунёд ниҳода, онҳоро ба ҷангу низоъҳои мазҳабӣ, қавмию миллӣ ва шаҳрвандӣ гирифтор сохтаанд.

Гурӯҳҳои ҷиноятпешаи салафия, ваҳобия, ДИИШ, толибон ва амсоли инҳо, ки ҳамеша аз хориҷа маблағгузорӣ мешаванд, тафаккури тақфирию интиҳорӣ доранд ва ин тафаккур нақши калидию меҳвариро барои тамоми дигар гурӯҳҳои ифротгарою тундрав мебозад. Инҳо дар навбати худ боз ба ду гурӯҳ тақсим мешаванд, ки ба ҳар яке аз онҳо хоҷагони хориҷии онҳо вазифаи махсусе ба дӯшашон гузоштаанд. Вазифаи гурӯҳҳои тақфирӣ ин аст, ки беҳтарин фарзандон ва донишмандонро фавран мушрику кофир эълон мекунанд ва ному насаб, ҷои зисти ин донишмандонро дарёфта, ин иттилоъро ба дасти дигар гурӯҳ месупоранд. Гурӯҳҳои интиҳорию террористӣ ҳатман тибқи вазифаи худ амал карда, донишмандони маъруфи аз ҷониби гурӯҳи тақфирӣ тақфиршударо ба қатл мерасонанд ва ба ин васила дар миёни ҷомеа тарсу ваҳшат ва нифоқу ҷудой меандозанд ва ба зӯрӣ ғояву таълимоти худро ҷорӣ кардан меҳоҳанд. Аз ин рӯ, ин гурӯҳҳо (бахусус

салафия, ваҳобия, толибон ва амсоли инҳо)-ро ҳаргиз наметавон як чараёнҳои солим ва соҳиби тафаккури дурусти инсонгароию динӣ ба қалам дод.¹ Ҳама ғаёлиятҳои инҳо (алалхусус дар Афғонистон, Сурия, Ироқ ва ғ.) то имрӯз шоҳиди он аст, ки ба ҷуз куштани таркондан ва даҳшату ваҳшат афкандан дар тамоми манотиқи олам, бахусус дар олами ислом ба кори дигаре гумошта нашудаанд. Инҳо тамоми арзишҳои тамаддуни мардуми мусалмонро дар ҷаҳон беқадру беарзиш ва зарарнок қаламдод карда истодаанд.

Як мисоли бисёр барҷастаи душманони фарҳанги миллӣ будани инҳо он аст, ки изҳор медоранд, ки шоирӣ шеваи шайтонгарист ва тамоми шоирону мутафаккирони барҷастаи мо аз қабили Рӯдакию Фирдавсӣ, Саъдию Ҳофизӣ Шерозӣ, Хайёми Нишопурӣ, Ибни Сино, Муҳаммад Ғаззолию Иброҳими Адҳам, Начмиддини Куброю Шайх Аттори Нишопурӣ, Ҷалолиддини Балхию Шамси Табрезӣ, Довуди Тойӣ, Зунуни Мисрӣ, Сайид Амири Кулол, Баҳоуддини Нақшбанд, Юсуфи Ҳамадонӣ ва дигар бузургон ҳама аз ҷумлаи кофирону мушриконианд. Ин хоинони миллат мехоҳанд бо амри хоҷагони хориҷии худ, яъне англосаксонҳоро яҳудони ифротӣ (Англия, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ва Исроилу чанд кишварҳои арабиву аврупоӣ) осору ғӯри ин бузургонро нобуд созанд ва ҳатто дар сар аз байн бурдани ғӯри Паёмбар (с) ва Каъбаи мукаррама ва вайроно нобуд кардани тамоми мақбараву ёдгориҳои таърихӣ то исломӣ ва исломиро мепарваранд. Вайроно валангор сохтани ғӯристони бузурги таърихӣ дар Арабистони Саудӣ, ба нобудӣ расонидани ёдгориҳои таърихӣ дар Афғонистон (аз ҷумла Буддо), харобу тороч кардани ёдгориҳои таърихӣ чандҳазорсола дар Сурияву Ироқ нияти миллатгароёни англосаксонҳоро яҳудон аст, ки бо

¹ Чараёни сиёсии салафияи муосир аз равиҳои мазҳабии «Салафи солах» (Яъне, онҳое, ки бунёдҳои динро ҳамон гуна, ки дар давраи Паёмбар (с) ва асҳоб ва насли аввали насли мусалмонон буд, асос қарор медиҳад. Пайравии мустақим аз аҳли се қарни аввали Исломи, ки дар фарҳанги Исломи «аҳли салаф» номида мешаванд) ба кулӣ фарқ дорад. Чуноне, ки ишора рафт, чараёни сиёсии салафияи муосир бо ном тарафдорону сарсупурдагони аслҳои исломанд, дар асл ба кулӣ ходимони хоҷагони хориҷии худ – ходимони душманони ислом ва мардуми мусалмон ҳастанд.

дастони дастпарварони худ – ДОИШихову толибону салафиҳо ва амсоли инҳо иҷро мешаванд. Яъне, душманони мардуми мусалмон меҳоханд ба кулӣ арзишҳои дар тӯли ҳазорҳо сол гирдовардаи мардуми Шарқро ғорату тороҷ карда, танҳо дар осорхонаҳои худ (дар Англияву ИМА ва ғ.) ниғаҳ доранд ва аз ин роҳ сарвати бентӣҳо гирд оваранд ва ё ба кулӣ харобу вайрон сохта, танҳо худро тамаддунофари ҷаҳон эълон кунанд ва шарқӣро «мардумони ҷангалӣ» хонанд.

Ин душманони тамоми мардуми Шарқ, ҳатто ҳокимияти миллию мардумиро дар ҳар давлате, ки бо хости онҳо амал накунад, бо дастони ходимони худ (дар ҷаҳони ислом тавассути ДОИШихову толибону салафиҳо ва амсоли инҳо ва дар дигар кишварҳои Шарқ бо роҳҳои ташкили дастаҳои оппозиционӣ) аз байн бурдан меҳоханд, то ин ки ҳукумати ба сари қудрат овардаи онҳо ба манфиатҳои ҷуғрофӣ-сиёсии онҳо хидмат кунанд. Яъне, душманони мардуми Шарқ ва ислом бо нақшаҳои бисёр дақиқи сиёсӣ татқиқаҳои ҳарбӣ, бар зидди ҳукуматҳои милли дар дохилу дар берун кишвар дастаҳову гурӯҳҳои оппозиционӣ ташкил ва онҳоро бо тамоми лавозимот таъмин ва омодаи ҷангу муборизаҳои шаҳрвандӣ мекунанд ва ба ин васила ба сари қудрати ин кишварҳо ҳокимияти лухтакмонанди худро меоранд. Масалан, онҳо борҳо кӯшиши дар Тоҷикистон ба сари ҳокимият овардани чунин ҳокимияти лухтакмонандро карданд, оппозисияро омода ва муҷаҳҳаз сохтанд, ҷанги шаҳрвандиро низ бо дастони худӣ мо ташкил намуданд, хуни садҳо ҳазор бегуноҳро резониданд, аммо ба мақсади касифашон нарасиданд. Аммо онҳо бо қудрати беинтиҳое, ки доранд, ҳаргиз аз нияти нопоки худ даст кашиданӣ нестанд ва сценарияҳои нав ба нав омода сохта истодаанд. Аз ин рӯ, чуноне ки Президенти кишварамон, Пешвои Миллат, Ҷаноби Олӣ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамеша ба мардуми тоҷик ҳушёр медиҳанд, ҳаргиз мо бояд ҳушёриву зиракии сиёсиро аз даст надихем, зеро душманони мардуми мо ба истифода аз

роҳро ву воситаҳои гуногун мепоханд кишвари моро ба ҷавлонгоҳи ҳарбу зарби худ табдил диҳанд. Ҳадафи аслии онҳо ҳукмронии тамоми ҷаҳон шудан аст ва барои ба ин ҳадафи худ расидан, онҳо аз ҳеч василаву воситае даст намекашанд. Мутаассифона, нақшаҳои касифи онҳо дар бисёре аз кишварҳои олам амалӣ шудааст. Масалан, дар Афғонистон онҳо 40 сол инҷониб ҷангҳои гуногун (шаҳрвандӣ, мазҳабӣ, миллий, сиёсӣ ва ғ.) ташкил карда, беш аз 10 миллион аҳолии ин кишварро ба муҳоҷирони абадӣ табдил додаанду беш аз 3 миллион аҳолии онро куштаанд ва ёдгориҳои таърихӣ ин миллатро ғорат ва шаҳрҳои бостонии мардуми бумии ин сарзаминро вайронӣ ва луттагон сохтаанд; 40 сол инҷониб ба сари қудрати ин кишвар ҳукумати луттагонанд овардаанд (Наҷибуллоҳ, Ҳомид Карзай, Ашраф Ғанӣ), ки ба қулӣ аз ИМА ва манфиатҳои ҷуғрофӣ-сиёсии вай дар ин минтақа ва ҷаҳон дифоъ кардаанд.

Бинобар ин, афзоиши тафаккури бунёдаш харобиовару зарарноки гурӯҳҳои мазкур (тафаккури такфирии салафия ва амсоли инҳо) дар Тоҷикстон, бахусус барои ҷавонони диндӯстдор, ки аз андешаи динӣ ва фарҳанги исломӣ хабардор нестанд, бисёр хатарнок мебошад ва роҳ надодан ба такомули андеша ва тафаккури ин гурӯҳҳо аз вазифаи аввалиндараҷаву ҳаётан муҳимми давлату миллати мо мебошад, зеро афзоиши ҷаҳонбинӣ ва андешаи динии бисёр хатарноки ин гурӯҳҳо ба ҷаҳонбинӣ ва андешаҳои навҷавонони тоҷик омилҳои бадбинӣ ва ба қуфру ширк, бадном кардани дигар шаҳрвандонро ғайбӣ ва ғайбӣ мегардонад.

Онҳо барои ҳуҷҷат ва исботи дурустии равиш ва даъватҳои салафигароии худ кинофилмҳои иғвоангез ва асарҳои ба ном «ақидавӣ» ва «даъватӣ»-и манзур ба ҳамагон кардаанд, ки наворҳо ва асарҳои илмию динии онон пур аз таҳқир, дурӯғ ва маъсият дар ҳақиқӣ ирфону сӯфия ва фарҳанги тоҷик мебошанд, ки ба хоҳири поксозии андеша ва

тафаккури динӣ мағзҳои ноогоҳ ва ҷавонони диндӯстдорро захролуд мекунад. Филми «Масири гумроҳон» заррае бошад ҳам, андеша ва тафаккури салафияро дастраси ҳамагон намуд.

Дуруст аст, ки ҳар як давлату миллати муайян бо арзишҳои баланди фарҳангии худ пойдор аст ва ин арзишҳо худшиносии миллии миллатро устувор нигоҳ медорад. Ба зами ин, гуногунии фарҳангҳои мардумони ҷаҳон зебоӣ ва ғановати фарҳанги ҷаҳониро таъмин мекунад ва дар умум боиси пешравии тамоми инсоният (аз нигоҳи ахлоқӣ, зебоишиносӣ, илмӣ, фарҳангӣ, сиёсӣ ва ғ.) мегардад. Бешубҳа, ҳар як халқу миллати ҷаҳон аз даврони бостон инҷониб бо саҳму талоши бепоёни худ ба ганҷинаи фарҳанги умумибашарӣ дурдонаҳои бешуморе ворид кардааст ва зина ба зина сатҳу сифати зиндагии инсониятро боло бурдааст. Ба ин маънӣ, ки арзишҳо ва дастовардҳои илмию фарҳангӣ, ахлоқӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, зебоишиносӣ ва амсоли инҳо, ки имрӯз инсоният молик аст, заҳмати фақат як халқу миллати алоҳида ё хидмати фақат як абармиллат набуда, қариб тамоми мардуми олам каму беш дар тавлид ва рушду равнақи ин арзишҳоро дастовардҳо саҳм доштаанд ва хоҳанд дошт. Тамаддуни бузурги халқҳои Эрон, Ҳинд, Миср ва Чини Бостонро метавон мисол овард, ки бунёд ё таҳдоби илму фарҳанги инсонияти имрӯзро гузоштаанд (тиб(б), риёзиёт, ҳандаса, нучум, ахлоқ, устура, дину фалсафа, кашфи хатту коғаз, борут ва ғ.) ва бузургону намоёндагони барҷастаи ин мардумон барои рушду тарақӣ ва пешравии башарият то ҳол саҳми шоистаи таҳсин гузошта истодаанд. Донишмандону шоирону ва аксарияти абармардони инсоният аз халқу миллати алоҳида зуҳур карда, агар дар навбати аввал барои пешравӣ ва саодати мардуми худ кӯшишу талошҳо варзида бошанд ҳам, аммо дар асл арзишҳои бузурги илмӣ-фарҳангии бунёдгузоштаи онҳо барои камоли маънавии тамоми оламиён хидмати бузург кардааст ва ҳаргиз бо сарҳадду ҷаҳорҷӯбаи муайяни милли маҳдуд нашудааст. Зардушт, Буддо,

Мӯсо (а), Исо (а), Муҳаммад (с), Афлотуну Арасту, Конфутсий, Ибни Сино, Фирдавсӣ, Хайём, Саъдиву Ҳофиз, Ҳегел, Нитсше, Маҳатма Гандӣ, Ч. Нехру, Муҳаммад Иқбол, Ч. Лондон, А. С. Пушкин, Л. Толстой ва дигар бузургони ҷаҳонӣ гарчанде дар оғози фаъолияти эҷодии худ барои саодати мардуми хеш ҷоннисориҳо карда бошанд ҳам, аммо ба таври худогоҳу нохудогоҳ дар рушду равнақ ва такомули фарҳангию инсонгароии инсоният саҳми ниҳоят бузург гузоштаанд. Масалан, агар аз миллати алоҳида арзишҳои миллӣ-фарҳангии вай бардошта шавад, худшиносии миллии ин миллат осеб хоҳад дид, вале агар аз дилхоҳ миллати алоҳида арзишҳои фарҳангии дигар мардумон аз даврони бостон то имрӯз гирифта шавад, аз ин миллат чизе боқӣ нахоҳад монд ва дар як ҷаҳорҷӯбаи танг суқут хоҳад кард. Намояндаи ҳеҷ миллат ё мардуме ҳуқуқ надорад бигӯяд, ки маҳз мардуми мо бунёдгузори асосии илму фарҳанги инсоният ҳастем ва ба туфайли тамаддуни мо оламиён аз ваҳшоният раҳо ёфтааст. Аммо акнун давлатҳое вучуд доранд, ки тамоми арзишҳои умумибашариро ба номи худ нигоштани ҳастанд ва давлатҳову мардуми гуногунфарҳанги оламо таҳти султан фарҳанг, забон ва иқтидори сиёсии худ даровардан мехоҳанд. Онҳо ба ҳадде миллатгароӣ (шовинизм ва ҳатто фашизм)-и худро буруз додаанд, ки арзишҳои фарҳангии миллати хешро олитарину беҳтарин мепиндоранд ва арзишҳо ва тамаддунҳои бузурги чандинҳазорсолаи мардумони ғайрро шинохтан намехоҳанд. Дар натиҷа ҷаҳонро ба «дӯсту душман» ва «худиву бегона» тақсим кардаанд ва барои аз байн бардоштани «душманону бегонагон» саъйю талошҳои ҷиддие ба роҳ мондаанд ва нақшаҳои аҷибе тарроҳӣ намудаанд. Ин миллатгароёни худхоҳ мардумону кишварҳо ва дину мазоҳиби гуногунро ба муқобили ҳамдигар шӯронида, оташи садсолаҳо инҷониб хомӯшшударо аланга андохтаанд. Ба замми ин, онҳо аз хунрезӣҳо ва ҷангу низоъҳои мардумони бегона манфиат ҳангуфти моливу пулӣ дарёфт мекунанд; бо

тахдиду зӯриву меҳоҳанд тамоми олабро таҳти итоату тасарруфи бечуну чарои худ ниғаҳ доранд. Барои ба ин мақсади хеш даст ёфтан онҳо василаҳои бешумореро ба роҳ андохтаанд, масалан: 1. Бо роҳи таҳдиди иқтисодӣ, дипломатӣ ва сиёсӣ. Чун давлатею миллате ба онҳо сари итоат фуруд наовард, ҳатман ба роҳҳои таҳрими иқтисодию сиёсии онҳо дучор меояд, азҷумла: таҳрими Аврупо ва ИМА нисбат ба Эрон, Куба, Венесуэлла, Куриёи Шимолӣ, Чин, Сурия, Руссия, Ироқ ва амсоли инҳо. 2. Ҳамлаҳои коллективонаи ҳарбии НАТО бо роҳбарии ИМА. Кишварҳои Аврупо, бахусус аъзоёни НАТО бо роҳбарии ИМА ба Корея, Ветнам, Афғонистон, Ироқ, Лаос ва чандин кишварҳои дигари «саркаш» ҳамлаҳои дастҷамъона намудаанд ва сарватҳои пулию молӣ ва осори пурқиммати таърихӣ онҳоро ваҳшиёна ғорат кардаанд ва ин кишварҳоро вайрону валангор намудаанд. 3. Ҷисман аз байн бурдани раҳбарони давлатҳо, шахсиятҳои сиёсӣ илмӣ-фарҳангӣ, ки нисбат ба сиёсати бешарафонаву золимонаи онҳо садо баланд кардаанд ва ё аз амри онҳо саркашӣ намудаанд. Аз ҷумла: ба дор кашидани Саддом Ҳусейн, нобуд кардани Қазофӣ, террор намудани Аҳмадшоҳи Масъуд ва садҳо дигар раҳбарони давлатҳову шахсиятҳои бонуфузи сиёсӣ ва илмӣ-фарҳангӣ, ки ИМА ва Англия онҳоро душмани манфиатҳои сиёсӣ-ҷуғрофӣ ва иқтисодӣ-фарҳангии худ медонистанд ва медонанд; дастгоҳҳои ҷосусии ИМА даҳҳо маротиба ба ҷони раҳбари Куба Фидел Кастро Рус суиқасд ташкил карда буданд, ки ҳаргиз ба итоати онҳо даромадан намехост. 4. Тавассути ихтирову интишори ҳашарот, вирусҳову бактерияҳои кимиёӣ паҳнсозии касалиҳои марговару мудҳиш, қатли омм кардани миллиёнҳо одамони бегуноҳи давлату миллатҳои «саркаш» бо баҳонаи адами демократия дар ин давлатҳо, аз ҷумла: тавассути интишори ВИЧ СПИД, вирусҳои зукоми ҳуку паранда, паҳнсозии вируси COVID-19, ибولا (бахусус дар Африқо ва дигар кишварҳои дунё) ва ғ. бешубҳа аз ҷинояти ваҳшиёнаву бераҳмонаи ин

абарқудратон ва ҳаммаслакони онҳост. Тавассути ин роҳҳову воситаҳо давлатҳои абарқудрат дар ҳамаи дунё ваҳшату даҳшат паҳн кардаанд ва то даме, ки халқи олам комилан итоат ба онҳо накунанд, аз куштори бераҳмонаи худ даст намекашанд. 5. Тавассути истифодаи шиори «Тафриқа андозу ҳукмронӣ кун» («Divide and rule») барҳам задан, куштан, пароканда кардан, ба бемориҳои гуногуни музмин ва низоъҳои милливу қавмӣ гирифтор кардани давлатҳову миллатҳо, тафриқаандозӣ дар байни адёну мазоҳиб ва идеологияҳое, ки пеши роҳи бадастории манфиатҳои сиёсӣ-ҷуғрофӣ ва фарҳангии онҳоро гирифтаанд ё хоҳанд гирифт; эҷоди даҳҳо мазҳабҳои муҳолиф дар дохили дину мазҳабҳои кишварҳои «саркаш»-у «бегона», бунёди даҳҳо марказҳо ва маблағгузориҳои гурӯҳҳои террористиву экстремистӣ дар нукоти гуногуни ҷаҳон ва ғ. Бешубҳа таъсиси ДИИШ, «Ҳизбу-л-лоҳ», «Ҳизбу-т-таҳрир», «Салафия», «Ваҳобия» ва даҳҳо дигар ҳизбу ҳаракатҳои муосир барои роҳ надодан ба ваҳдати арабҳо ва мусулмонони ҷаҳон аз ҷониби абарқудратони ҷаҳон бунёд шудааст, зеро ягонагии мусулмонон ва бахусус арабҳо барои ноил шудан ба манфиатҳои сиёсӣ-ҷуғрофӣ ва иқтисодии ин кишварҳо хатари ҷиддӣ эҷод хоҳад кард ва ин абарқудратҳо ҳаргиз ба иттиҳоди арабҳову мусулмонон роҳ нахоҳанд дод. Баъзе кишварҳои арабӣ борҳо кӯшидаанд, ки аз зери итоати Англия, Аврупо ва ИМА, бароянд, аммо доимо ба шикаст мувоҷеҳ шудаанд. Намунаи беҳтарини ин кӯшишҳо талоши муттаҳид шудани Сурияву Ироқ мебошад, ки дар натиҷа сабаби ба дор кашидани Саддом Ҳусейн ва нобуд кардани Қазофӣ ва ба вайрона табдил додани кишварҳои Сурияву Ироқ аз тарафи ИМА гардид. Минбаъд ҳам сарварони Англия, кишварҳои Аврупо бо роҳбарии ИМА тавассути НАТО барои таҳти итоати худ даровардани кишварҳои дунё ва бахусус Шарқ (Чину Руссия истино нестанд), тарҳҳои бисёре дар сар мепарваранд. ИМА, Англия ва кишварҳои Аврупо дар давлатҳои худ ва

дар чандин кишварҳои лухтакмонанди худ садҳо марказҳои экстремистию террористӣ, зиндонҳо (Гуантанамо барои асорати душманони ғоявӣ-сиёсии хеш) ва лабораторияҳои ҳарбӣ-бактериологӣ сохтаанд, ки мақсадашон чи тавре, ки гуфта шуд, бо ваҳшатангезию таҳдид ба итоаткор табдил додани давлату халқҳои «бегона»-ву «саркаш»-и дунё мебошад. Даҳҳо таркишҳое, ки таи даҳ, бист соли охир дар Руссия, Фаронса, Олмон, Афғонистон, Покистон, Ироқу Сурия ва дигар кишварҳои ҷаҳон аз ҷониби террористони бо ном «исломӣ» рух додаанд, бешубҳа, бо роҳбарӣ ва маблағгузориҳои онҳо ва ҳамкешонашон содир шудаанд ва таҳдидҳое будаанд ба раҳбарону ҳукуматҳои кишварҳои зарардида, то ин ки ба ҳукму сиёсати золимонаи эшон ва ҳамкешони онҳо сар фуруд оранд.¹

Кишварҳои абарқудрат: ИМА, Англия ва бархе кишварҳои Аврупо афзалиятҳои иқтисодию сиёсӣ, технологӣ ва имконияти таърихӣ худро истифода карда, хостори онанд, ки фарҳангу тамаддуни хешро дар ҳамаи олам густариш диҳанд ва интишори ислом ва тамаддуни исломиву шарқиро боздоранд. Онҳо аз инкишофи босуръати иқтисод, технология ва фарҳанги Ҳинду Чин, Русу Араб дар олам ба ваҳшат афтидаанд. Ин абарқудратҳо ҳеч гоҳ ба ягонагиву ваҳдати кишварҳои мусулмон ва густариши ислому тамаддуни Шарқ роҳ намедиханд. Бино бар ин, то ғалабаи комили худ дар олам дар тамоми соҳот (сиёсат, иқтисод, ҳарбӣ, фарҳанг ва амсоли инҳо) аз истифодаи василаву воситаҳои гуногун сар бар наметобанд ва бар зидди арзишҳои фарҳангии мардуми «бегона» ва шикасти ниҳии онҳо муборизаи беамон хоҳанд бурд.

Аксарияти ифротгароеи мазҳабии замони мо бидуни шубҳа дастпарварони мухолифони фарҳангу тамаддуни давлатҳои Шарқи мусулмон ҳастанд ва азбаски аз ҷониби кишварҳои абарқудрат маблағгузорӣ мешаванд, амру хостаҳои ин кишварҳоро ба ҷо меоранд.

¹ «Политический экстремизм» в современном мире: сущность и понятие [Текст]. – М., 2015. – С.63.; Абдулатипов, Р.Г. Судьба ислама в истории России [Текст] / Р.Г. Абдулатипов. – М., 2002. – С.59.

Бисёр бурҳону далелҳое мавҷуданд, ки равияҳои мазҳабӣ-ифротӣ ва гурӯҳҳои террористӣ бисёр зуд ва бе ҳеҷ як душворие тавассути тайёраву чархболҳои махсус аз як минтақаи ҷаҳон ба минтақаи дигари олам интиқол дода шудаанд. Фақат пуштибонии кишварҳои абарқудрат имкон медиҳад, ки чунин амале сурат гирад, зеро технологияи пешрафтаи замонавӣ ва сарҳадоти устувори кишварҳо имкон нахоҳад дод, ки ба осонӣ марзҳои якҷанд кишвар убур карда шавад. Ин кишварҳои абарқудрат ҳастанд, ки бар сари аксарияти давлатҳои дунё фишор оварда метавонанд. Аз ҷумла, чанд гурӯҳи террористии ДИИШ, ки аз ҷанги Сурияву Ироқ саломат бадар рафтаанд, пас аз торумор шудани онҳо дар Ироқу Сурия ҳангоми шаб аз ин кишварҳо ба Афғонистон ва ҷанде дигар кишвар бо чархболҳои сиёҳ бидуни нишонае интиқол дода шудаанд. Ин гурӯҳҳои террористии ДИИШ то ҳол манофеи ҷуғрофӣ-сиёсии кишварҳои абарқудрат, аз ҷумла ИМА-ро пиёда менамоянд. Чанд гурӯҳи террористии Ансоруллоҳ, ДИИШ, Ҳизбут-таҳрир ва амсоли инҳо борҳо аз як манотиқи Афғонистон ба дигар минтақаи ин кишвар бо чархболҳои ИМА интиқол ёфтаанд, ки барои кишварҳои Осиёи Миёна ва амнияти миллии онҳо хатарҳои зиёде ба бор меоранд.¹

Чандие гурӯҳҳои динӣ-ифротгароӣ ва террористии бо ном «исломӣ», чуноне ки гуфта шуд, бо дастгирию маблағгузорӣ, роҳбарӣ ва пуштибонии кишварҳои бузург ҳадафҳои ҷуғрофӣ-сиёсӣ ва сиёсӣ-иқтисодии ин кишварҳоро пиёда карда истодаанд. Инҳо аз содир кардани ҳеҷ ҷинояте алайҳи мардуми мусулмон рӯ наметобанд. Гурӯҳҳои мазкур чунин ба назар мерасад, ки гӯё ҳадафҳои динӣ-исломии худро дунбол доранд (ҷорӣ кардани қонунҳои шариат дар ҷомеа ва таъсиси хилофати исломӣ ба ҷои мардумсолорӣ ва ҷомеаи шахрвандӣ), аммо дар

¹ Alexander, Y., Alexander, D. The Islamic State: Combating The Caliphate Without Borders [Text] / Y. Alexander, D. Alexander. – Lexington Books, 2015. – 464 p.; Краснов, Ю.К. Феномен ДАИШ: генезис, социальная база и цели Исламского государства[Текст] / Ю.К. Краснов. – М., 2016. – С.82-90.

асл бо куштору даҳшатангезии ваҳшиёнаи худ аҳволи мардуми бегуноҳи мусалмонро ба танг овардаанд ва халқҳои минтақаро ба ҷангу низоъҳои миллию мазҳабӣ мекашонанд ва бадномсозии дини мубини исломро ҳадафи худ қарор додаанд.

Мусаллам аст, ки Қуръону Суннат куштори одамони бегуноҳро раво намедонад: тибқи ояҳои қуръонӣ ва аҳодиси набавӣ, инсонӣ беҳтарин муъмин ҳамонест, ки аз дасту забони ӯ касе озор намебинад. Дар Қуръон омадааст, ки агар як инсонро касе бидушад, чунин аст, ки гӯё тамоми инсониятро кушта бошад ва агар як инсонро ӯ наҷот бахшад, чунин аст, ки тамоми инсониятро наҷот бахшида бошад; куштори инсон аз гуноҳҳои кабира мебошад ва ғ. Аз ин бармеояд, ки ҳамаи даъвоҳои ифротгароӣ бо ном «исломӣ» (дар асл манқуртон ва душманони ислом) пучу хароб аст ва бо дини мубини ислом муқоират дорад ва онҳо монанди тутӣ ҳама гуфтаҳои хоҷагони худро такрор мекунанд. Аз ҳама даҳшатнокаш он аст, ки ифротгароӣ динӣ ақидаҳои худро дар сатҳи ҷаҳонӣ густариш дода, даҳшатафкании худро низ дар ҳамин сатҳ ба роҳ мондаанд. Ҳеч як кишвари мусалмонӣ, ҳатто агар бойтарин кишвар – Арабистони Саудӣ бошад ҳам, дар танҳои имкони дар ин сатҳ густариши ақидаҳои ифротӣ ва фаъолияти даҳшатафканиро надорад, зеро бо таъсири ҷомеаи ҷаҳонӣ ба зудӣ ба инзивоӣ иқтисодиву сиёсӣ кашида мешаванд. Аммо якчанд кишвари арабӣ бо дастгирию пуштибонии кишварҳои абарқудрат, бахусус ИМА ва Англия, ба интишори ифротгароии мазҳабӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ банд ҳастанд. Ин дар суратест, ки муқаддасоти муҳимми исломӣ дар ин кишварҳо ҷойгиранд ва бояд ин кишварҳо пуштибону мубаллиғи арзишҳои баланди инсондӯстиву инсонгароӣ бошанд. Ин кишварҳо ба ҳеч вачҳе набояд ба бадномсозии ислом дар шакли ифротгароиву терроризм-даҳшатафканӣ ва амсоли он машғул бошанд. Аммо далелҳои зиёде мавҷуданд, ки онҳо ба ин корҳои ғайриинсонӣ овораанд, зеро вобаставу дастнигари

абарқудратон буда, нақшаҳои онҳоро дар минтақа пиёда месозанд. Вагарна дар сурати саркашӣ аз итоат ба дасти ин кишварҳо ба мисли Афғонистону Ироқ ва Сурия ба вайрона табдил хоҳад ёфт ва ё бидуни доллар ва дастгирии онҳо бешубҳа, иқтисоди онҳо дар чанд рӯз ба кулӣ футур хоҳад ёфт. Далелҳои зиёде вуҷуд дорад, ки онҳо беш аз 2 млрд долларро барои густариши фаъолияти ДИИШ ва сарварони он пардохтаанд. Яъне, пешгирӣ аз интишори ифротгароии динӣ ва хатарҳои он дар сатҳи ҷаҳонӣ, роҳи пешгирии ин вабои муосир бидуни иттиҳоди давлатҳои қавӣ ва муборизаи дастҷамъӣ хеле мушкил хоҳад буд. Ин гурӯҳҳои террористӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ зидди арзишҳои таърихӣ ва фарҳангӣ ва ҳувиати миллии мардумони гуногунзабону гуногунфарҳанги халқу миллатҳо ҷанг эълон кардаанд. Онҳо бо зудудани хотираи таърихии миллатҳо, ҳуввиати миллии ва арзишҳои диниву миллии, ки ин ҳувиати миллии мардумони ҷаҳонро пойдор медорад, мехоҳанд забону фарҳанг, ҳувиат ва арзишҳои худро ҷойгузини онҳо кунанд. Масалан, ифротгароёни динӣ ё ғайри муқаллидину мазҳабзудоён «бо як таассуби бисёр ҳайратовар худро пайрави аршади аввалияи замони оғози зуҳури ислом бардурӯғ муаррифӣ намуда», хондану донишони осори фарҳангии бузургонамон: Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Саъдӣ, Ҳофиз, Саной, Аттот, Ҷалолуддини Балхӣ, Иқбол ва ғ. ва арҷгузориҳои ҷашнҳои миллиамон (Наврӯз, Сада, Меҳргон)-ро куфру бидъат эълон кардаанд. Ифротгароёни мазҳабӣ садақоту хайрооти инфиродӣ ва дуъои дастҷамъонаву зиёрати қубури волидону ниёгонро намепазиранд. Онҳо зидди арзишҳои фарҳангии миллии, ваҳдату ягонагии мардум, зидди ҳар он чизе, ки боиси якпорчагии миллат мешавад, мубориза мебаранд. Ваҳдату ягонагии миллат ва якпорчагии кишвар ба онҳо имкон намедихад, ки ҳадафҳои ғаразнокӣ хатарноки хоҷагони онҳоро – душманони фарҳангу тамаддуни моро дар ин минтақа амалӣ гардонанд. Ифротгароёни мазҳабӣ ва хоҷагони онҳо хостори онанд, ки

ҳар як миллату давлати «саркаш»-ро бо мазҳаби он аз дарун харобу фосид намоянд ва ҷавонони камоғоҳу бетаҷрибаи мардуми мусулмонро мағзшӯй карда, бар зидди ҳуди онҳо равона кунанд. Аз тариқи телевизион ҳамагон мушоҳида карда буданд, ки чи гуна як фарзанди ноҳалафи пайрави ДИИШ дар Сурия модари хешро сар бурида буд; он модаре, ки барои ба хона баргардонидани фарзанди ҷигарбандаш наздаш омада буд. Ҷинояту хиёнати ифротгароёни зархариди мазҳабӣ ба ҳаддест, ки фарзандони мардумро ба душманони қаттоли он бадал медиҳанд.¹ Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – Эмомалӣ Раҳмон дар ин бора гуфтааст: «Мутаассифона, дар кишварамон баъзе равияҳои тундрави бунёдгароёна (салафия ва таҳририя) пайдо шуда истодаанд, ки мехоҳанд ба мардум исломро ҷудо аз арзишҳои миллӣ маънидод намоянд. Мо ифтихори хосса дорем, ки бунёдгузори бузургтарин ва бонуфузтарин мазҳаб дар дини мубини ислом, фарзанди арҷманди халқи тоҷик Имом Абӯҳанифа – Нӯъмон ибни Собит маъруф ба Имоми Аъзам мебошад. Низоми ҷаҳонбинии мо асосан дунявӣ мебошад, вале арзишҳои исломӣ дар он мақоми муҳим доранд, садсолаҳо ин арзишҳоро ҳифз ва пурғановат кардааст. Бинобар ин, арзишҳои исломӣ ҷузъи муҳим ва ҷудонопазири фарҳангу зиндагии мо гардидааст. Барои эҷоду густариши арзишҳои исломӣ ниёгони халқи форс-тоҷик ҷойгоҳи баландеро касб кардаанд».²

Арзишҳои дини ислом ва таълимоти Абӯҳанифа дар тӯли таърих тавонистааст, ки арзишҳои миллӣ ва ёдгориҳои таърихӣ халқи тоҷикро аз газанди рӯзгор ва таҳҷуми душманони бодиянишин ҳифозат намояд. Муҳолифони арзишҳо ва андешаҳои мазҳабӣ ва миллии мо то ҷое кӯшидаанд, ки пайкараи афқору андеша ва чехраи дурӯғини хешро бо ҷомаву дастори шаръӣ ва номҳои зебои исломӣ ба монанди: «салафия»,

¹ Муҳаққиқ Абдулло. Салафия: нигоҳи муосири илмӣ-сиёсӣ ё радди афкор ва аҳдофи ғаразнокӣ Албонӣ [Матн] / Муҳаққиқ Абдулло. – Душанбе, 2011. – С.228.

² Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] // Ҷумҳурият. – 2017. – 22 декабр.

«харидорони биҳишт», «муҳаддисин», «яктопарастон», «қуръония», «ғайримуқаллидин», «махдалия» ва «бемазҳабон» шиносӣ кунанд, то ин ки мақсаду афкори дурӯғини онҳо пинҳон бимонанд ва мардуми ноогоҳ беҳабар аз ҳиллаву макрашон, ин тоифаро ғамхору пуштибони дину мазҳаби хеш шуморанд. Андешаҳои вайронгари онҳо аксари вақт тавре матраҳ мегарданд, ки ҷавонони беҳабар аз макри онҳо зерӣ таъсири шиор ва даъватҳои онҳо қарор мегиранд ва ҷавонони аз камиттилоъотӣ ҳимоят аз ҳаракатҳои сиёсӣ ва аҳдофи ғаразноки муҳолифини фарҳангу тамаддуни миллий хоҳанд кард.¹

Хоҷагони ифротгароӣ мазҳабӣ бар ин ифротгароён таълим медиҳанд, ки «Дар хонаҳои мардум нуфуз кунед, робитаҳои падарону фарзандони мусалмонро тира созед, ки фарзандон дигар зерӣ бори насихату тарбияти бузургон нараванд ва зерӣ таъсири фарҳанги истеъмории қарор гиранд. Он гоҳ мо метавонем ҷавонони мусалмонро аз ҳавзаи нуфузи ақоиди динӣ хориҷ созем ва иртиботашонро бо уламои исломӣ қатъ созем. Бояд дар Қуръону Суннат тағйироту таҳрифот ворид кунем».² Интишори шаробхорию бемазҳабӣ, ҳамчинсгароӣ, ангеҳтани адовати миллий ва ғ. дар байни ҷавонон ҳамчун амри зарурии порасозии миллату кишварҳои Осиёи Марказӣ аз муҳимтарин барномаҳои мамолики Ғарб, бахусус ИМА ва Англия буда, барои амалисозии ин барномаҳо онҳо маблағҳои бузургро дарёғ намедоранд.³

Ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон (солҳои 1992–97), ки бешубҳа аз хориҷа бар миллати мо таҳмил шуда буд, яке аз мудҳиштарин нақшаҳои тарроҳикардаи душманони фарҳангу миллату давлат ва мазҳаби мардуми кишвари азизамон ба шумор меравад. Дар оянда ҳам ин душманони миллату мазҳаби мо аз амалисозии ин гуна тарҳҳо даст нахоҳанд кашид.

¹ Маҳмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Нозим Давлатмурод Маҳмадизода. – Душанбе, 2020. – С.57.

² Миссиология [Текст]. – М., 2001. – С.134.

³ Ҳамон ҷо. – С.76.

Ҳифзи арзишҳои фарҳанги милли дар шароити ҷаҳоншавӣ вазифаи ҳар фарди фарзонаи миллати тоҷик аст. Ғояҳои низову фитнаандозӣҳо ва тундгароӣю такфиргароӣю ифротгароӣни мазҳабӣ падидаи номатлуб ва тарҳрезигаштаи душманони фарҳанг ва тамаддуни мардуми Шарқ ва дини ислом буда, ҳеч пайвастагӣ ба фарҳанг ва тамаддуни исломӣ ва миллати форс-тоҷик надоранд. Аз ин рӯ, шинохти ҷеҳраҳои динситезу мазҳабгурез ва андешаҳои осебпазири гурӯҳҳои ифротгарою иртиҷоии динӣ барои ҷавонони тоҷик дастовези хуби илмӣ ба ҳисоб меравад.

Чуноне ки зикр гардид, дар шароити ҷаҳонишавии имрӯза, яке аз таҳдидҳои асосии амнияти маънавии ҷомеаи тоҷик ғайбӣи ҳаракату созмонҳои ифротгароиву террористӣ ба ҳисоб меравад. Ин ҳаракату созмонҳо баҳри амалӣ намудани мақсадҳои худ аз воситаҳои мухталиф истифода намуда, пеш аз ҳама ба амнияти ҷомеа, баҳусус ба шуури ҷамъиятӣ таъсири бад мерасонанд ва амнияти маънавии ҷомеаро халадор мекунанд. Барои бартараф намудани ифротгароӣ ва терроризм бояд нозукиҳои ин падидаҳои номатлубу мураккаб ошкор карда шавад, зеро дар ҳар як амали ифротгароиву террористӣ мушкилии ҷаҳонӣ пинҳон аст, ки таҳлилу диққати махсусро талаб менамояд. Қайд намудан зарур аст, ки воситаи бозғайимодӣ пешгирӣ баланд бардоштани сатҳи фарҳанг дар ҷомеа, махсусан, дар байни ҷавонон ба ҳисоб меравад.

Умдатан метавон гуфт, ки зуҳури ифротгароӣ аз сатҳи рушди фарҳанги маънавии ҷомеа ва ҷиғунагии равандҳои иҷтимоиву иқтисодии он вобастагии калон дорад. Ҳангоми баланд будани сатҳи фарҳанги маънавий ифротгароӣ ва терроризм на бо амалҳои мақомоти махсуси ҳифзи ҳуқуқи давлатӣ, балки бо тарғибу омӯзиши арзишҳои баланди фарҳангӣ пешгирӣ карда мешаванд. Лекин дар ҳолати адами арзишҳои баланди фарҳангӣю ахлоқӣ ва сатҳи пасти рушди фарҳанги маънавий, суст будани ғайбӣи сохторҳо ва ниҳодҳои давлат ва ҷомеа, мардум, баҳусус ҷавонон ба бетартибӣҳои низоъҳои иҷтимоӣ даст зада, кӯшиш

мекунанд, ки зиддиятҳои иҷтимоиро босуръат бо роҳи тундгарой куллан бартараф созанд. Натиҷаи амалҳои тундгарой ин хоҳад шуд, ки амнияти милливу ҷамъиятӣ ва маънавӣ ҳалалдор хоҳад ёфт ва имкони ба вуҷуд омадани ҷангҳои шаҳрвандию байналмилалӣ вусъат мегиранд.

Хулоса, баррасию омӯзиши масоили гуногуни таъмини амнияти маънавию фарҳангии ҷомеа ва пешгирии таъсири фаъолияти ташкилотҳову созмонҳои террористиву ифротгарой ба амнияти маънавии ҷомеа яке аз масъалаҳои мубрами замони мо мебошад. Сатҳи баланди рушди маънавии ҷомеа ва бахусус огоҳии ҷавонони миллат аз равандҳои сиёсиву иқтисодии ҷаҳони муосир метавонад, ки муҳимтарин воситаи маҳдуд кардани фаъолияти равияҳо, ҳаракату созмонҳои террористию ифротгарой дар шароити муосир гардад.

Таҳдидҳои амнияти маънавӣ нисбат ба дигар ҷанбаҳои амнияти миллии давлат хатари бузургеро ба миён меорад. Ҳамин тариқ дар шароити муосир, таъмин намудани амнияти маънавӣ, маҳдуд ва баратараф намудани таҳдидҳои берунаи амнияти маънавӣ барои ҷомеаи Тоҷикистон муҳим ва мубрам ҳисобида мешавад.

Чунин мешуморем, ки барои нигоҳ доштани унсурҳо ва арзишҳои миллий, ҷой додани ин арзишҳо дар шуури насли наврас зарур буда, таълим ва тарбияи дурусти онҳо дар робита бо ин арзишҳо хеле муҳим ва мебошад. Зеро маҳз тариқи мустаҳкам намудани арзишҳои фарҳангӣ миллий дар шуури насли наврас имконияти нигоҳ доштани онҳо таъмин карда мешавад.

Ҳамин тариқ, метавон ба ин натиҷа расид, ки дар баробари таҳдидҳои беруна ба амнияти маънавӣ, инчунин ба таҳдидҳои дохилӣ диққат додан зарур аст. Таҳдидҳои дохилии амнияти маънавӣ асосан бо оқибатҳои харобиовари дигаргуниҳои пасошӯравӣ низ алоқаманд аст. Вазъияти имрӯзаи маънавӣ ва ахлоқии кишварро баҳогузорӣ намуда, қайд намудан зарур аст, ки ҷомеаи тоҷик дар ҳолати бухрони амиқ ва

ҳамаҷонибаи маънавӣ қарор дорад, ки ба тағйирёбии рафтори иҷтимоӣ таъсир мерасонанд. Омилҳое, ки бухронро ба вучуд оварданд, пеш аз ҳама дар тағйирёбии сохтори ҷомеа зоҳир мегардад. Тағйирпазариҳои ҷомеа, пас аз пошхӯрии давлати Шӯравӣ, пайдо гардидани унсур ва арзишҳои нав, ки ба зехнӣ мардуми кишвар бегона мебошанд, то андозае ба рушди арзишҳои маънавӣ ҳалал ворид намуд.

Дар натиҷаи тағйиротҳои ҷиддӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёт, дар ҷомеа инкор намудани идеалҳо ва самтгириҳои арзишӣ, ки муддати тӯлонӣ ҷомеа ба роҳбарӣ гирифта буд, ба миён омад. Дар ҷомеа фазои холии маънавӣ пайдо шуд, ки то ба имрӯз бо низомии ягона ва умумии ғояҳо ва арзишҳо пурра нагардидааст.

БОБИ 2. ХАТАРИ РАВИЯҲОИ ДИНӢ – ИФРОТӢ БА ФАРҲАНГИ МИЛЛӢ

§2.1. Хатари равияҳои динӣ – ифротӣ ба фарҳанги миллӣ.

Яке аз ҳадафҳои асосии гурӯҳҳо ва равияҳои ифротгароии динӣ: Толибон, ДОИШ, «Ансоруллоҳ», «Ҳизби таҳрир» ва амсоли инҳо, решакан кардани арзишҳои фарҳанги миллӣ мебошад, ки ҳомиёну дастнишондоди онҳо (ИМА, Англия, Арабистони Саудӣ, Қатар, Покистон ва Аврупо) ба онҳо фармудаанд. Зеро кишварҳои номбурда хуб медонанд, ки арзишҳои фарҳанги миллӣ яке аз воситаҳои муҳимтарини ваҳдати миллӣ ва устувории миллат бар зидди зуҳуроти номатлуб мебошад ва бидуни камранг кардани арзишҳои фарҳанги миллӣ дар назари намояндагони миллат, ба хусус дар назари ҷавонони он, комёб шуданашон аз имкон берун аст. Аз ин рӯ, тамоми неруи худро барои он равона кардаанд, ки арзишҳои фарҳанги миллии мардумони Осиёи Марказӣ (алалхусус тоҷикон)-ро дар назарашон беқадру беарзиш нишон диҳанд ва мардуми ин минтақа фарҳанги умумиҷаҳониеро бипазиранд, ки англосаксонҳо қаблан барои ҷаҳониён дуруст кардаанд. Аз ин рӯ, ғоя ва таълимоти гурӯҳҳои ифротгароии динӣ ба фарҳанги миллати тоҷик хатари бисёр азим дорад, чунки ба решаи бунёди ҳастии миллат теша мезанад.

Намояндагони ифротгароиву тундгароии динии муосир, ки дастпарвардаи кишварҳои абарқудрат ва таҳти ҳимояи моливу пулӣ ва сиёсии инҳо қарор доранд, на танҳо байни миллату адён ва мазҳабҳои гуногуни Осиёи Марказӣ ҷангу низоъ меандозанд, балки хатари бисёр ҷиддӣ ба фарҳанги миллӣ эҷод карда, латмаи даҳшатнок ба он ворид сохта метавонанд, ки оқибатҳои онро тасаввур кардан хеле душвор аст. Ифротгарону тундгароёни динӣ бар зидди арзишҳои фарҳангӣ, бахусус бар зидди суннату анъанаҳои аксари миллату қавмиятҳо ҷанг эълон карда, ин арзишҳоро куфру бидъат меҳисобанд. Аз ҳама даҳшатнокаш он аст, ки онҳо ҷавонони ин миллату қавмиятҳоро бо воситаҳои

гуногуни равонӣ-тарғиботӣ гумроҳ сохта, бар зидди фарҳангу мазҳаби миллат ва қавмияти худӣ онҳо мешӯронанд. Дар сурате, ки (чуноне ки ёдовар шудем) дини мубини ислом ва фарҳанги миллии мардуми гуногуни мусалмон бо якдигар ҳеч тазодди ғоявӣ-маънавие надорад ва ҳазору сесад сол инҷониб яке комилгари дигаре будааст. Масалан, фарҳанги пурғановати миллати эронитабор дар тӯли беш аз ҳазору сесад сол бар пояҳои арзишҳои бузурги исломӣ қомат афрохта, бар ҳикмати бузурги умумибашарӣ ҳикмати ҷовидонӣ афзудааст. Аммо ифротгароёну тундгароёни динӣ Қуръону суннатро аз фарҳанги миллий ва арзишҳои бузурги он ҷудо намуда, арзишҳои фарҳанги миллиро инкор мекунанд. Онҳо бузургони фарҳанги миллати мо (Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Имом Муҳаммади Ғаззоӣ, Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ, Саной, Аттор, Саъдӣ, Ҳофиз, Хайём, Бедил ва дигарон)-ро бо ҷурми шеърғӯӣ, аҳли ирфон будан муттаҳам ба бидъату ширк намуда, фатво ба куфр додаанд ва эҳтирому бузургдошти онҳоро мамнӯъ эълон кардаанд. Ин мутаассибони динӣ худро пайрави исломи асил муаррифӣ намуда, арзишҳои миллиро хилофи он мепиндоранд ва аз дилу афкори ҷавонон зудуда кардани ҳуввияти арзишҳои миллиро тарғиб мекунанд.¹ Пешвои миллат, Президенти кишвар – Эмомалӣ Раҳмон дар робита бо ин маънӣ гуфтаанд: «Мутаассифона, дар кишварамон баъзе равияҳои тундрави бунёдгароёна (салафия ва таҳририя) пайдо шудаанд, ки меҳроҳанд ба мардум исломро ҷудо аз арзишҳои миллий маънидод намоянд. Мо ифтихори хосса дорем, ки бунёдгузори бузургтарин ва бонуфузтарин мазҳаб дар дини мубини ислом, фарзанди арҷманди халқи тоҷик Имом Абӯҳанифа - Нӯъмон ибни Собит маъруф ба Имоми Аъзам мебошад. Низоми ҷаҳонбинии мо асосан дунявӣ мебошад, вале арзишҳои исломӣ дар он мақоми муҳим доранд, ки садсолаҳо ин арзишҳоро ҳифз ва пурғановат кардааст. Бино бар ин, арзишҳои исломӣ ҷузъи муҳим ва

¹ Муҳаққиқ Абдулло. Салафия: нигоҳи муосири илмӣ-сиёсӣ ё радди афкор ва аҳдофи ғаразнокӣ Албонӣ [Матн] / Муҳаққиқ Абдулло. – Душанбе, 2011. – С.321.

чудонопазири фарҳангу зиндагии мо гардидааст. Барои эҷоду густариши арзишҳои исломӣ ниёгони халқи тоҷик (форс) ҷойгоҳи баландеро касб кардаанд».¹

Ифротгарону тундгароеи динӣ андешаҳо ва чеҳраи дурӯғини хешро бо мафҳумҳои «салафия», «қуръония», «яктопарастон», «харидорони бихишт», «муҳаддисин», «ғайримуқаллидин» ва амсоли ин муаррифӣ мекунанд, аммо дар асл душманони ислом ва арзишҳои исломианд ва дини исломро дар тамоми ҷаҳон бадном карда истодаанд. Онҳо аз номи дини ислом баромад намуда, бо баҳонаи ташкили давлати ягонаи исломӣ ва иттиҳоди мардуми мусалмон, дар миёни мардум тухми кинаву адоват кошта, ба ҳар восита талош доранд, ки ваҳдати мардуми мусалмонро барҳам зананд. Кору кирдори онҳо ба кулли хилофи арзишҳои исломӣ, бахусус хилофи ояҳои Қуръон мебошад, зеро дар Қуръон ба мардумон чунин хитоб шудааст: «Ва ҳамагӣ ба ресмони илоҳӣ чанг бизанед ва пароканда нашавед».²

Ҷавонони исломдӯсту инсонҳои ботинан поку беолиш аз бетачрибагӣ ва камоғохӣ ба зудӣ таҳти таъсири гурӯҳҳои ифротию тундгаро гирифта гардида, аз ғояҳо ва таълимоти ин гурӯҳҳо пуштибонӣ мекунанд. Таи чанд соли гузашта мо шояди он будем, ки даҳҳо нафар ҷавонони миллати тоҷик ба доми ин гурӯҳҳо гирифта гардида, худро дар Сурияву Ироқ дар сафи қувваҳои ДИИШ қурбон карданд.

Бино бар андешаи донишманду муҳаққиқи тоҷик Н. Д. Маҳмадизода, дар Тоҷикистон то ибтидои соли 2008-ум фаъолияти чандҳазорнафараи пайравони салафия дар Тоҷикистон ошкор гардидааст. Ин равияи динӣ-ифротии салафия дар кишвар солҳои 80-ум ва оғози солҳои 90-уми асри XX зуҳур карда, таълимоти тафриқандози

¹ Эмомалӣ Раҳмон. Имоми Аъзам: рӯзгор, осор ва афкор [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе: ЭР-граф, 2009. – С.82.

² Қуръон, 3:103.

хешро дар миёни мардум, бахусус ҷавонони ноогоҳу камтаҷриба ғаёлона ба роҳ мондаанд. Мақсади асосии онҳо тафриқандозӣ дар миёни мардум тавассути сиёҳ кардани таълимоти мазҳаби шиа, тақфир намудани онҳо ва ба ин васила ташкил намудани ҷангу низоъҳои мазҳабӣ дар Тоҷикистон мебошад. Ин гурӯҳи ифротӣ-террористӣ дар Тоҷикистон аз хориҷа хеле хуб маблағгузорӣ карда мешаванд. Салафиҳо дар миёни ҷавонон аудио ва видеокассетаҳо ва адабиёти дорои мазмунҳои динӣ-ифротӣ интишор медиҳанд.¹

Таълимоти ваҳобия, салафия, «Ҳизбу-т-Таҳрир», Толибон ва амсоли он равиёҳои навпайдо ва бидъатиеанд, ки реша дар таълими меъроси исломӣ надоранд. Ҳамаи инҳо чандин чехра, вале як моҳият доранд ва ҳамагӣ аз гиребони душманони ислом сар баровардаанд ва аз ҷониби онҳо роҳбарӣ ва маблағгузорӣ мешаванд. Усули омӯзиши онҳо бар асоси тавҳидоти сегона: тавҳиди рубубият ва тавҳиди улуҳият, тавҳиди асмо ва сифот тақсимбандӣ ва дар асоси он низоми эътиқодии махсус ироа гардидааст, ки тибқи он на танҳо равиёҳои исломие амсоли шиъа, мӯътазила, балки пайравони мазҳаби аҳли суннат ва ҷамоат, аз ҷумла; мазҳаби ҳанафӣ, шофеъӣ, молиқӣ гумроҳ доништа мешаванд. Зеро ин гурӯҳҳо бо таассуб ва худмеҳварӣ ҳақро дар доираи фаҳмишу биниши салафӣ маҳдуд кардаанд. Ин биниш онҳоро ба унвони барҳамдиҳандаи ваҳдати уммати ягонаи исломӣ муаррифӣ менамояд ва пайомадҳои ногувореро на танҳо барои кишварҳои мардумаш мусалмон, балки барои тамоми мардуми Осиёи Марказӣ ва бахши азими ҷаҳон дар пай дорад ва танҳо ба манфиати ИМА, Англия ва Исроил мебошад.²

Ҷаҳонбинию фаҳмиши таълимоти исломии ифротгароёни динӣ онҳо бо ин маҳдуд мегардад, ки рақибони худро онҳо кофир эълон карда, бидъаткор номидаву мушрик пиндошта, пайкари мардуми

¹ Махмадиев, Н.Д. Социальные корни религиозного экстремизма в Таджикистане [Текст]: монография / Н.Д. Махмадиев. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 172 с.

² Муҳаққиқ Абдулло. Салафия: нигоҳи муосири илмӣ-сиёсӣ ё радди афкор ва аҳдофи ғаразнокӣ Албонӣ [Матн] / Муҳаққиқ Абдулло. – Душанбе, 2011. – С.40-47.

мусалмонро хароб сохтанианд. Аз ин рӯ, парда аз макру тазвири таълимоти онҳо бардоштан вазифаи ҳар як ватандӯсти асил ва мӯъмини содиқ ба шумор меравад. Масалан, ба андешаи ваҳобия, салафия, «Ҳизбу-т-Таҳрир», Толибон ва амсоли онҳо зиёрати аҳли қубур бидъати акбар ва дуъои он ширки бузург мебошад; баъди намоз Қуръон хондан ва дуъо кардан бидъат ва хилофи суннат аст; дуъои дастҷамъӣ бидъат аст; шеърӯ ғазал хондан ва навиштан бидъат ва ширк ба Худост; ҳангоми вузӯ гирифтани бар чӯроб масҳ кашидан кофист, зоеъ кардани об ҳаром аст; истифодаи қиёс, раъй ва иҷмои уламо дуруст нест, балки бидъати ошкоро мебошад; пайравӣ аз мазҳаби муайян бидъат ва хилофи суннат аст; дар ислом мазҳаб нест; сӯфия аз ислом нест, сӯфиҳо бидъаткоранд. Хондани «Маснави маънавӣ» бидъат ва хилофи суннат аст; хондани китобҳои фикҳӣ: «Мухтасару-л-виқоя», «Мухтасари Қудурӣ», «Ҳидоя» ва китобҳои «Равзату-с-сафо», «Мушкот», «Тафсири Табарӣ», «Тафсири Ҷалолайн», «Тафсири Мавлони Яқуби Чархӣ», «Тавҳид»-и Мотуридии Самарқандӣ, «Саводи Аъзам»-и Ҳакими Самарқандӣ ва таснифоти Алӣ Қорӣ (р), Абӯисо Муҳаммад ат-Тирмизӣ ва аҳли тариқат бидъат ва афсона мебошанд.¹

Агар ваҳобия, салафия, «Ҳизбу-т-Таҳрир», Толибон ва амсоли онҳо қудрат мебошанд, мазори Мавлоно Яқуби Чархӣ ва Мир Сайид Али Ҳамадонӣ, Шақиқи Балхӣ, Бурхи Валӣ, Юсуфи Ҳамадонӣ, Ҷунунӣ, Шамси Табрезӣ ва Рӯдакию Айнӣ ва Турсунзода ва тамоми дигар бузургони миллатамонро ба замин ҳамвор мекарданд ва осоре аз онҳо намегузоштанд. Ба андешаи онҳо ин корашон мардумро аз бадбахтӣ ва ширкпарастӣ озод менамояд. Чунки, – ба назари эшон, – зиёрати қабри Чархию Балхӣ василаи ширк ва асли бидъат мебошанд. Ҷалолиддини Балхӣ ва Саъдию Ҳофиз сӯфӣ мебошанд. Онҳо амалҳои ширкӣ доранду таблиғкунандаи бидъатанд. Асарҳои Садриддин Айниро тамоман

¹ Муҳаққиқ Абдулло. Салафия: нигоҳи муосири илмӣ-сиёсӣ ё радди афкор ва аҳдофи ғарзҳои Албонӣ [Матн] / Муҳаққиқ Абдулло. – Душанбе, 2011. – С.47.

хондан ҷоиз нест, зеро дар тарғиби андешаи болшевикӣ навишта шудаанд. Ҳамаи шоирону нависандагон мубтадеъ мебошанд. Бидъат дар шарият ҳаром аст ва шеърнависи шеваи мушрикони аст. Ба ақидаи онҳо дар ислом мазҳаб вуҷуд надорад, зеро мазҳаб асли тафриқа ва низоъ мебошад; ҳанафимазҳабон бо мазҳаббозии ҳеш дини исломро пора кардаанд; Имоми Аъзам низ сӯфӣ мебошад, ки қиёс ва раъй, урф ва истеҳсонро мавриди амал қарор додааст. Дар ислом истифодаи қиёс ҳаром аст.

Ваҳобия, салафия, «Ҳизбу-т-Таҳрир», Толибон ва амсоли онҳо фақат дар партави Қуръон ва суннат амал намуданро зарур медонанду қиёс, урф, раъй ва истеҳсонро инкор мекунанд. Дар сурате, ки ҳеҷ ҳақиқатеро бидуни қиёс дарёфтани имкон надорад. Урф, раъй ва истеҳсон аз муҳимтарин рукнҳои ислом мебошад. Ин гурӯҳҳо мардуми моро, ки ҳазору чаҳорсад сол инҷониб дар мазҳаби ҳанафӣ будааст ва аз нигоҳи бузургтарин уламои ислом ин мазҳаб беҳтарин мазҳаб доништа шудааст, гирифтори бидъат, роҳи дингумкарда, дар амал риёкор ва дар ибодат гирифтори бидъат ва ширк мешуморанд. Онҳо яке аз муҳимтарин рукни инсонгароиро, ки хайру садақот, яъне некӣ кардан аст, бидъат мешуморанд ва ба ин васила бо дастнишондоди хоҷагони хориҷиашон меҳоҳанд тамоми мардумро аз ҳувиёти ҳеш, ваҳдату якпорчагии мардум ва тамоми арзишҳои баландмазмунӣ мо дур доранд. Онҳо ҷашнгирию бузургдошти бузургони моро (масалан, ҷашнвораҳои Имоми Аъзам, Рӯдакӣ, Ибни Сино, Саъдиву Ҳофиз, Муҳаммад Ғаззоӣ, Ҷалолуддини Балхӣ, ҷашнвораҳои истиқлоли кишвар ва ғ.), ки барои ҳар як фарди тоҷик ифтихори миллӣ аст, бо ширку бидъат иртибот медиҳанд. Дар сурате, ки ҳуди ин гурӯҳҳо бидъаткоранд ва ҳамаи амалҳоиашон гувоҳи бидъаткориашон мебошад. Масалан, Имом Шотибӣ дар бораи бидъат чунин таъриф додааст: «Бидъат тариқаи сохтагӣ дар дин аст, ки ба

тариқа ва аҳкоми динӣ шабоҳат дорад ва ҳадаф аз пеш гирифтани он муболиға дар парастии дар баробари Худованд азда ва ҷалла аст...».¹

«Бидъат дар истилоҳи шаръ: бидъат эҷоди коре ё эътиқоде ё қавле аст, ки дар мавриди он иҷозае аз соҳиби шаръ дар китоб ё суннат ё иҷмоъ ё қиёс нарасида аст ва таҳти яке аз ақоид ва усули оми ислом дарнамеояд. Ё бидъат эҷоди чизе аст, ки маъориз ва муҳолифати ислом бошад. Бинобар ин, ҳар амри тозае таҳаққуқ меёбад, агар мутобиқи Қуръон ё Суннат ё иҷмоъ ё қиёс бувад, машруъ бувад ва агар мутобиқи масодири мазкур набувад, мулоҳиза мешавад, ки оё таҳти яке аз усул ва мабодии оми ислом қарор мегирад ё на? Агар таҳти ин усул воқеъ шуд, машруъ аст ва бидъат нест ва агар қарор нагирифт, бидъат ва залолат аст».²

Пурсида мешавад, ки ҷашнгирии бузургони миллат ва ҷашнгирии истиқлоли кишварамон оё ҳамчун парастии дар баробари Худованд маҳсуб мешавад? Мо киро ё чиро дар баробари Худованд ҳамчун Худо парастии кардаем ё чӣ тариқаи сохтагӣ дар дин пеш гирифтаем? Оё бузургдошти бузургони миллат ва ҷашнгирии истиқлоли миллат парастии дар баробари Худованд аст? Ҳаргиз на! Дар асл аз ин бинишу нақшаҳои манфури онҳо равшану ошкор мешавад, ки сад дар сад ҳамаи ин талоши онҳо фақат ва фақат ба манфиати кишварҳои абарқудрат – душманони ҳувиятзудои кишварамон ва ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ мебошад, ки дар ин минтақа манфиатҳои ҷуғрофӣ-сиёсии худро пиёда кардан мехоҳанд. Таҷлили идҳои миллӣ ва мусалмонӣ, ҷашнвораҳои бузургони миллат воситаҳои хуби таҳкими ваҳдати миллӣ ва ҳувиятсозии мардуми кишвар мебошанд, ки ҳаргиз ба манфиати душманону хоинони миллат нахоҳанд буд. Душманону хоинони миллат парокандагиву гусехтагии мардуми моро хоҳонанд, зеро ба ин васила

¹ Имом Шотибӣ. Ал-Эътисом [Матн] / Имом Шотибӣ. – Ҷ.1. – С.30.

² Абдулмалик Абдурахмони Саъудӣ. Бидъат ба маънии дақиқи исломи он [Матн] / Абдулмалик Абдурахмони Саъудӣ. – С.9.

шикастани пайкари миллату давлат барояшон хеле осонтар даст хоҳад дод.

Аз ин рӯ, бо боварии том метавон гуфт, ки ҳамаи анъанаҳои мардумӣ ва ҷашнвораҳои миллӣ, давлатӣ, ки муҳолифат ба ақида ва аркони шариъати исломӣ намекунанд, аз ақсоми бидъат шуморида намешаванд. Зеро ҳамаи саҳобагон дар манотиқ ва кишварҳои гуногун ҳангоми интишори дини ислом бо мардуми таҳҷой созиш намуда, урфу одатҳои ҳасанайи мардумиро қабул карданд. Чунки ҳамин урфу одатҳои мардумӣ як қисми фарҳангу тамаддуни исломӣ ба шумор меравад ва онҳо хусусияти исломӣ гирифтаанд ва бо насси Қуръон ва суннат муҳолифат надоранд. Ҳангоми таҷлили ҷашни Наврӯз мусалмонон барои якдигар дуъои хайр мекунанд ва аз Худованд сулҳу субот ва хуррамию офият пурсон мешаванд.¹ Оё ин хайрхоҳӣ барои якдигар, сулҳу субот ва хуррамию офият барои дӯстону наздикон хоستان ва умуман барои кулли ҷаҳониён бидъат аст? На! Ҳаргиз на! Дар Қуръон борҳо мардум ба сулҳу субот, некукориву хайрхоҳӣ барои якдигар даъват карда шудааст.

Ҷаҳони имрӯз ба зинаҳои нави тамаддуни иттилоотӣ ворид гардидаст ва равияҳои ифротӣ-террористии салафия ҳам аз пешравиҳои технологияҳои муосир фаровон истифода мебаранд. Боиси ташвиш аст, ки насли нави салафиён зуҳур кардааст, ки зоҳиран худро дунявӣ нишон медиҳанд, аммо дар асл ва ҷонибдорони таълимоти бисёр хавфноки ҷараёни салафӣ мебошанд. Барои ошкор накардан ва фиреби назари мардум, бахусус ҷавонон, салафиҳо симои воқеии ҳешро бо тарзи шеваи муоширати маданӣ, либоспӯшии аврупоӣ ва муколамаи фарҳангӣ рӯйпӯш карда, ба муҳити иҷтимоии ҷомеаи Тоҷикистон ворид мешаванд. Онҳо дар сохторҳои расмӣ-давлатӣ мавқеъ пайдо намуда, бо ин роҳ ба

¹ Муҳаққиқ Абдулло. Салафия: нигоҳи муосири илмӣ-сиёсӣ ё радди афкор ва аҳдофи ғаразҳои Албонӣ [Матн] / Муҳаққиқ Абдулло. – Душанбе, 2011. – С.46.

арсаи сиёсат гом мегузоранд ва меҳоҳанд низоми давлатдории дунявиро аз дарун хароб намоянд.¹

Мутаассифона дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷойи муассисаҳои фарҳангӣ-маърифатӣ, амсоли китобхонаҳо, клубҳо бештар масҷидҳо сохта мешаванд. Чи тавре маълум карда шудааст дар як қатори онҳо ба таври пинҳонӣ таълимоти ҳаракати ифротии салафия омӯзонида мешудааст. Ҳарчанд соҳаи таълимоти динӣ аз тарафи ҳукумат ва сохтори қудратӣ зери назорати қатъӣ қарор доранд, аммо раванди динишавии шуури ҷомеа ва махсусан ташаккули тафаккури динӣ-ифротии ҷавонон метавонад, ки ба ваҳдати миллӣ таҳдиди ҷиддӣ эҷод намояд.²

Аҳли ваҳобия, салафия, «Ҳизбу-т-Таҳрир», толибон ва амсоли онҳо баъди ҳар намоз шумурдани зикри «Субҳоналлоҳ», «Алҳамдулиллоҳ» ва «Аллоҳу акбар»-ро бо ангуштони даст ё тасбеҳ бидъат ва ҳаром мешуморанд. Агар зикркунанда ба ҷойи 33 ё 99 маротиба 34 ё 101 маротиба номи Худоро ёд намояд ва ба ангуштони даст онро шуморад, гӯё амали бидъатро анҷом додаст. Имом Аҳмад, Тирмизӣ ва Абӯдовуд ривоят мекунанд, ки Расулуллоҳ (с) гуфт: «Бар шумо бод гуфтани «Ло илоҳа Илаллоҳ» ва «Субҳоналлоҳ», агар онро нагӯед, раҳмати Ҳақро фаромӯш мекунед ва онҳоро ба ангуштон шуморед, зеро рӯзи қиёмат аз онҳо бозхост мешавад ва ба нутқ дармеоянд».³ Аз ҳамин лиҳоз на ҳама урф ва одатҳои мардумиро бидъат гуфтан мумкин аст, зеро чунин баҳои яққониба додан ва муносибат намудан худ бидъати ошкоро аст.

Ба андеши ин гурӯҳҳо дар ислом фақат миллати мусалмон вуҷуд дорад ва дигар миллат (тоҷику узбек ва ғ.) доштан ҷои нест. Онҳо фаромӯш кардаанд, ки миллати тоҷик ва садҳо дигар миллати оламои Худованд халқ кардааст. Худованд дар Қуръон мефармояд: «Эй мардум,

¹ Саидов, Д.М. Таъсири ҷараёнҳои муносири динӣ-ифротӣ ба бехатарии маънавии ҷомеаи Тоҷикистон [Матн] / Д.М. Саидов. – Душанбе, 2021. – С.73.

² Маҳмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Нозим Давлатмурод Маҳмадизода. – Душанбе, 2020. – С.256.

³ Абдулмалик Абдурахмони Саъудӣ. Бидъат ба маънии дақиқи исломи он [Матн] / Абдулмалик Абдурахмони Саъудӣ. – С.9.

ба дурустӣ ки шуморо аз як марду зан офаридем ва шуморо қавмҳо ва қабилаҳо сохтем, то бо якдигар шиносо шавед! Ҳароина гиromитарини шумо назди Худо парҳезгортарини шумост; Худо Донои Хабардор аст».¹ Яъне, Худованд қавму қабила ва халқу миллатҳои гуногун офаридааст, то ин ки онҳо дар раванди табодули арзишҳои моддиву маънавӣ ва муборизаҳои гуногун якдигарро бишносанд ва ба ин васила ҳаёти худро ғаниву рангин гардонанд. Яке аз мақулаҳои асосии фалсафа – ягонагӣ ва муборизаи ба ҳам зидҳо, ҳамчунин қонуни инкишоф (диалектика) мебошад, ки тибқи ин ду ҳама гуна пешравиҳо бар бунёди тазоддҳо устувор аст; зану мард, шабу рӯз, неку бад, ҷаҳлу дониш ва ғ. қонуни илоҳӣ (ё диалектикиест), ки ҷаҳонро хурраму зебо ниғаҳ медорад.

Аҳли ваҳобия, салафия, «Ҳизбу-т-Таҳрир», толибон ва амсоли инҳо худро аҳли ҳадис мегӯянд ва бар онанд, ки муқобили ҳама гуна бидъату ширкпарастӣ мубориза бурда, пирӯз мешаванд. Аммо дар асл ҳамчун баъзе ҷоҳилони бодиянишинони ҷоҳил фарқи байни аҳодиси саҳеҳ, ҳасану заифро намедонанд ва байни ҳарому ҳалол фарқ намегузоранд ва худро муҷтаҳиди мутлақ мепиндоранд. Инҳо мункири мазҳабу суннатгузрез буда, онҳоро гоҳе Қуръония-Фарзия ҳам мегӯянд.

Дар замони Ибни Таймия (1263–1328) бо тавсияи ӯ васила, истиғоса (талаби адолат), табаррук ва зиёрати аҳли қубур бидъат ва ширк ҳисобида шуд. Далелҳои зиёде дар ин маврид аз «Саҳеҳ»-и Бухорию Муслим вучуд доранд. Аммо салафия ва ваҳобия бо ҷурми ботинии худ оятҳои, ки дар шаъни мунофиқон нозил гаштааст, онҳоро таҳмил ба мӯъминони ростин ва дӯстдорони суннати Паёмбар (с) мекунанд. Қавли Худованд аст: «Ва ҳар кӣ баъд аз он, ки роҳи рост барояш ҳувайдо шуд, ба Паёмбар муҳолифат кунад ва ғайри роҳи мӯъминонро пайравӣ кунад, ўро ба он чӣ дӯст медорад, вогузорем ва ўро ба дӯзах дарорем; ва он бад

¹ Куръон, 49:13.

чоест».¹Дар масъалаи васила, истифосса ва табарруку зиёрати аҳли қубур мӯъминон бар суннати Паёмбар (с) ва саҳобагони тақлид мекунанд, аммо ба ақидаи ваҳҳобия мӯъминон тибқи маъно ва мӯҳтавои ояти 115-и сураи Нисои Қуръони маҷид бино бар тақлид намудан ба масоили фавқуззикр ба дӯзах таҳмил карда мешаванд. Ҳол он ки маънии ояти шарифа ва мукаррама на чунон аст, ки ваҳҳобия мепиндоранд, балки дар ояти мазкур омадааст, ки касе барояш ислом маълум шуд ва бо Паёмбар (с) муҳолифат намояд ва ғайри роҳи мӯъминонро пеш гирад, яъне ягонагии Парваридигорро эътироф накунад ва хилофи ақидаи мӯъминон ақида дошта бошад, дар он сурат чунин нафар ба дӯзах таҳвил мегардад, на чуноне ки салафиён мепиндоранд, ки ба муҷарради зиёрати аҳли қубур, табаррук чустан ва васила қарор додани арвоҳи паёмбарон ва азизони дин. Нафароне, ки васила қарор медиҳанд ва бар табаррук эътимод доранд, аз ҷумлаи мӯъминонанд, ки аз ширку бидъат ҷудо ҳастанд.

Аҳли ваҳҳобия, салафия, рофизия, хаворич, «Ҳизбу-т-Таҳрир», толибон, ДОИШ ва амсоли инҳо тамоми уламои маъруфи ҳанафимазҳаби гузаштаву ҳозираи моро қабул надоранд ва онҳоро шиъамизоч номида, ба вайрон кардани ақидаи мардум тухмат мекунанд. Аз ҳама муҳим он аст, ки ин гурӯҳҳо, ҳамчун ходимони содиқи хоҷагони хориҷиашон, беҳтарин арзишҳои фарҳангии миллати мо – таълимоти тасаввуф ё ирфониро, ки аксарияти бузургони илму ҳикмати мо: Рӯдакӣ, Саъдии Шерозӣ, Ҳофизӣ Шерозӣ, Наҷмуддини Кубро, Наҷмуддини Розӣ, Ҷалолуддини Балхӣ, Саной, Фаридуддини Аттор ва дигарон ё орифу ҳакими ин соҳа буданд ё ба он таваҷҷуҳи бузург доштанд, бидъат эълон кардаанд. Ин амали онҳо тешазанӣ дар решаи ҳастии миллат мебошад, зеро онҳо ва хоҷагонашон хуб медонанд, ки миллати бидуни арзишҳои баландӣ фарҳангӣ, бахусус диниву имонӣ, ҳеч пайдор буда

¹ Қуръон, 4:115.

наметавонад. Ин гурӯҳҳо рӯи рост дурӯғ гуфта, нисбати донишмандон ва орифони ботақвои кишвари азизамон, ки ҳар яке дорои мактаби таълимӣ ва ҳавзаи илмӣ мебошанд, ҳанафимазҳаб ва аз дӯстдорони суннат Паёмбар (с) мебошанд, гумони баду ботил ва тухматномаҳо бофта, дар назди мардум, бахусус дар назди ҷавонони камоғоҳу бетачрибаамон паст мезананд ва ин ҷавонони моро бар зидди ҳуди мо, бар зидди арзишҳои баланди фарҳангиамон мешӯронанд. Ин гурӯҳҳо номгузори аслан тоҷикӣ-форсӣ (аз қабилҳои Рустамо, Суҳроб, Судобаву Рудоба, Кова, Фаридун, Эраҷ, Фарангис ва ғ.)-ро бидъат эълон карда, фақат номгузори аслан арабиро тарвиҷ менамоянд. Инҳо таълимоти Имом Абуҳанифа Нуъмон ибни Собит, Имом Абумансури Мотуридӣ,¹ Имом Абуҳомид Муҳаммади Ғаззоли ва дигар бузургони моро, ки бунёди мазҳаби ҳанафӣ моро ташкил додаанд, ба кулӣ қабул надоранд ва ҳамчун ширк унвон мекунанд. Дар сурате, ки худ аслан мутобиаати суннати Расулаллоҳ (с) намекунанд, либосҳои тангу абрешимӣ мепӯшанд, бидуни сарпӯше намоз мекунанд ва ақидаи яҳуди ро либоси шаръӣ пӯшонда, тибқи он амал мекунанд.

Пешравию инкишофи гурӯҳи ифротӣ-террористии салафӣ дар он зоҳир мегардад, ки онҳо бо ҳар василаву восита фаъолияти худро ниҳон медоранд. Сарварони ин гурӯҳҳои динӣ-ифротӣ пайравони фаъоли хешро дар сохторҳои қудратӣ ва давлатӣ ҷой дода, онҳоро ба мақсадҳои сиёҳи худ истифода мекунанд.²

Гурӯҳҳои ваҳобия, салафия, рофизия, хаворич, «Ҳизбу-т-Таҳрир», толибон, ДОИШ ва амсоли инҳо бемазҳабони хаворичтабор буда, аз ақидаи аҳли суннат ва ҷамоат беҳабаранд ва то кунун дарки ҳикмати гуфтори Имом Мотуриди Самарқандӣ, Имом Абӯмӯсои Ашъарӣ,

¹ Имом Абумансури Мотуридӣ яке аз донишмандони маъруф ва орифи барҷастаи тоҷик дар дифоъ ва ҳифозати ақидаи аҳли суннат ва ҷамоат хидмати арзишмандеро ба сомон расондааст. Салафӣ ва ваҳобӣ Мотуриди Самарқандиро ҷашми дидан надоранд ва дар интиқоди Мотуридӣ китобҳои навиштаанд. Аз ҷумла Абдурахмони Хумайс Мотуридиро мавриди интиқоди худ қарор додааст.

² Саидов, Д.М. Таъсири ҷараёнҳои муосири динӣ-ифротӣ ба беҳатарии маънавии ҷомеаи Тоҷикистон [Матн] / Д.М. Саидов. – Душанбе, 2021. – С.173.

Имоми Аъзам ва Имом Абуҳомид Муҳаммад Ғаззолиро накарданд ва иллоти гумроҳии онҳо низ дар ҳамин аст, ки бесавод ва дурӯғгӯй ва гирифтори фалсафаи ҷухудон ва тобеъи андешаи суннатситезон мебошанд. Дар кӯргиреҳи ҷаҳли мураккаб ва ғафлату нодонӣ, ифротгарой ва бадбиниву бадандешӣ гирифторанд. Ҷаҳлу нодонӣ ва тундравиву тудгароиро ин гурӯҳҳо шеваи худ сохтаанд, ки имоновардагонро ба куфру ширк муттаҳам мекунанд. Донишмандони исломиро ба баҳонаи суфӣ ва аҳли тариқат будан бидъаткор меҳисобанд ва байни олимони дин низову тафриқа меангезанд. Ҳар ҳанафимазҳаборо, ки ақидаи ботили ин гурӯҳҳоро қабул надорад, шиъаву рофизӣ меноманд. Барномаи муайяни илмӣ надоранд ва дар асоси нақшаҳои ботили душманони мардуми мусалмон фаъолият доранд. Тундгарой, бунёдгарой ва ифротгароии дурӯғинро шеваи худ сохта, барои пешрафту тараққии илмии миллати мусалмон монеаҳои сунъӣ эҷод мекунанд. Ин гурӯҳҳо, ҳамчун ходимони содиқи хориҷии хеш мардуми Шарқ, бахусус мардуми мусалмони онро гирифтори ҷаҳолату ҷангу низоъҳои дохиливу берунӣ сохта, аз касби илму фарҳанг ва технологияи муосир дур нигоҳ доштан мецоҳанд, то ин ки ҳар чи имкон доранд аз сарвату моликияти онҳо истифода кунанд ва аз ин минтақа (Осиёи Марказӣ) манфиатҳои ҷуғрофӣ-сиёсии худро бароварда гардонанд. Дар сурате, ки пешрафту тараққиёти мардуми Аврупо аз баракати илму дониш ва маърифати технологияи муосир аст. Дар риштаи илмҳои дақиқ: кайҳоншиносӣ, пизишкӣ, равоншиносӣ, низоъшиносӣ, диншиносӣ, илоҳиётшиносӣ, илми низоми давлатдорӣ ва дигар соҳаҳои илму техника ҷаҳони Ғарб пешрафт намудааст. Чуноне ки Муҳаммад Иқболи Лоҳурӣ мегӯяд:

Қуввати Мағриб на аз ҷангу рубоб,

Не зи рақси духтарони беҳиҷоб.

Не зи сеҳри соҳирони лоларӯст,

Не зи урёнсоқу не аз қатъи мӯст.
 Маҳками ўро на аз лодинӣ аст,
 Не фурӯғаш аз хатти лотинӣ аст.
 Қуввати Афранг аз илму фан аст,
 Аз ҳамин оташ чароғаш равшан аст.
 Ҳикмат аз қатъи буриди чома нест,
 Монеъи илму ҳунар аммома нест.
 Илму фанро, эй ҷавони шӯху шанг,
 Мағз мебояд, на малбуси фаранг.¹

Ба андешаи ин гурӯҳҳо хондани мавлуди Расулаллоҳ (с) ва авродхонӣ бидъати ошкорост. Ҳатто хондани «Авроди фатҳия»-и Сайид Алии Ҳамадонӣ низ, ки иборат аз дуъо ва салавот мебошад, бидъат аст.

Тибқи нақшаҳои тарҳрезишудаи сардори мунофиқони дунё – Абдуллоҳ ибни Сабо² гӯё аҳли суннат ва ҷамоъат дӯстдори ҳазрати Алӣ (р) ва пайвандони ӯ нестанд. Абдуллоҳ ибни Сабо бузургтарин фитнаро эҷод намуд ва дар асоси барномаи эҷодкардаи ӯ то имрӯз аз ҷониби мунофиқон ва бадхоҳони ислом низоъу фитнаҳо дар шаклу усули нав эҷод карда мешавад.

Ин гурӯҳҳо (аҳли ваҳобия, салафия, рофизия, хаворич, «Ҳизбу-т-Таҳрир», толибон, ДОИШ ва амсоли инҳо) дар маҳфилҳои илҳодии худ бар ситоиши язидсифатон ва таҳқиру лаъни саҳобагони Расулаллоҳ (с) ва

¹ Муҳаммад Икбол. Куллийет [Матн] / Муҳаммад Икбол. – Душанбе, 2008. – С.145.

² Абдуллоҳ ибни Сабои Ҳимёрӣ (عبد الله بن سبأ; асри VII) – яҳуди яманӣ, яке аз аввалин мазҳаби шиаи собитиён, ки ба таблиғи дидгоҳҳои ифротӣ нисбат ба Алӣ ибни Абутолиб машғул буд. Таърихнигорони мусулмон гузориш медиҳанд, ки Абдуллоҳ ибни Сабо як яҳудии яманӣ буд, ки қабули худро ба ислом эълон кард, аммо дар асл мусалмон нашуд. Решаҳои яҳудии Абдуллоҳ ибни Сабо ба муҳолифони шиаҳо имкон дод, ки гӯянд «пояҳои рофизия аз яҳудиён гирифта шудааст». Абдуллоҳ ибни Сабо яке аз ташкилотчиёни асосии нооромӣ дар Хилофат буд, ки боиси кушта шудани халифаи сеюм Усмон ибни Аффон гардид. Вай Алӣ ибни Абутолибро объекти писанду парастии худ интихоб кард ва ҳамчун ҷонибдори ғаъоли сиёсии Алӣ ба манфиати ӯ таблиғоти ғаъол мебард. Бо ишора ба Таврот, ӯ далел овард, ки ҳар пайғамбар бояд вориси васияти рӯхонӣ (васӣ) дошта бошад. Вай аз халифаҳои аввал ошкоро даст кашид ва танҳо Алӣ ибни Абутолибро вориси қонунии Пайғамбар (с) эълон кард. Вакте Алӣ ибни Толиб шунид, ки Абдуллоҳ ибни Сабо ўро таҷассуми Худо дар рӯи замин эълон кардааст, тасмим гирифт, ки вайро бо гурӯҳе аз ҳамфикронаш эҳдом кунад, аммо Ибни Аббос ўро аз ин кор боздошт. Сипас, Алӣ Абдуллоҳ ибни Сабо ба Мадоин (Тайсафун, Ктесифон) фиристод. Пас аз марги Алӣ ибни Абутолиб, ӯ изҳор дошт, ки Алӣ воқеан намурда, балки мисли Исо (а) ба осмон сууд кардааст ва ба ҷои Алӣ онҳо як нафари дигарро куштаанд. Худи Алӣ барои барқарор кардани адолат (раҷо) ба замин бармегардад.

дӯстдорони суннат забон кушодаанд ва аз ин амали носолеҳи хароб ва андешаи ботилу вайрон ва табоҳкоронаи худ изҳори хурсандӣ ва фараҳмандӣ мекунанд; бемазҳабӣ пеша кардаанд ва пойбанди тақлид нестанд, балки худро озодандешу тозафикр меҳонанд; инҳо мегӯянд, ки бояд арабҳо дар ҷаҳон ҳукмфармо бошанд ва иқтисоди ҷаҳонӣ бояд зери назорати онҳо бошад ва мардуми ориёинаҳод набояд тобеи андешаву таълимоти бузургони худ бошад. Ифротгароёни худро «салафӣ» мегӯянду ҳамчун «мусалмон» муаррифӣ намекунанд, намедонанд, ки калимаи «салафӣ» дар Қуръон фақат як бор зикр гаштааст, ки он ҳам бошад ишорат ба Фиръавн асту бас. Худованд аз калимаи «салаф» ишорат ба қиссаи Фиръавн ва ҷонибдорони ӯ кардааст: «Пас (Фиръавн) қавми худро сабукақл ёфт, то онҳо фармони ӯро қабул карданд, ҳамонро онҳо гурӯҳи фосиқ буданд. Ва он ҳангом Моро ба ҳашм оварданд, аз онҳо интиқом кашидем, пас ҳамаи онҳоро якҷо ғарқ кардем. Ва онҳо (қавми Фиръавн)-ро пешиниён ва барои пасиниён масале сохтем»¹ (яъне «Ваҷаъалноҳум салафан ва масалиллил охирина»). Дар ҳадис низ калимаи «салаф»² омадааст ва он се давраи муайяни таърихи фаро мегирад, ки намоёндагони ҳамин се давраи зикргашта гузаштаҳои наққор «Салафи солеҳ» ном гирифтаанд, ки баракат ва раҳмати Илоҳӣ бештар насибашон гаштааст аз ғайри дуъои Расули акрам (с). Ва ин салафи солеҳ дар навбати худ аз кирдор ва афъоли Расул (с) пайравӣ ва тақлид кардаанд ва бо Расулаллоҳ (с) муҳолифат наварзидаанд. Салафияи иртиқоӣ, ки худро муҷтаҳиди мутлақ мешуморанд, дар навбати худ мункири тақлиди шаръӣ мебошанд, бар ҳилофи Қуръон ва суннат пайравӣ ва тақлид аз душманони ислом мекунанд. Ба иҷтиҳоди дурӯғин камар бастаанд, даъвати паёмбарон ва солеҳонро қабул надоранд, худро «салафӣ» меҳисобанд ва дини бутпарастиро ҳақ.

¹ Қуръон, 43:54, 56.

² سلف – салаф дар луғат ба маънои: 1. Он, ки ё он чи дар гузашта вуҷуд доштааст; собиқ, гузашта. 2. Он ки пеш аз касе мезиста ё дар коре будааст; муқобили ҳалаф. (Фарҳанги Рӯзсухан [Матн] / мурағатӣ доктор Ҳасан Анварӣ. – Техрон, 1383. – С.47.)

Бутпарастони Макка низ аз аҳли гузашта буда, яъне худро салаф меномиданд, даъвати Расулаллохро напазируфтанд, алайҳи Паёмбари Худо (с) шӯриданд ва садҳо тан аз мусалмононро ба қатл расонданд. Ин гурӯҳи кӯҳнагаро, яъне салаф паёми осмонӣ ва дини исломро куфру бидъату ширк мегуфтанд, ки Муҳаммад (с) ҷодугар ва навгаро мебошад ва бар дини падару ҷаддаш ва қавму қабилааш, яъне бутпарастон куфр варзидааст.¹

Ифротгарой ва тундгароии динӣ ҳамчун падидаи зиддиинсонӣ арзишҳои волоии фарҳангиву ҳуввияти миллӣ, динӣ ва баҳусус муносибатҳои солими байналмилалиро ба нишон гирифта, паи вайронсозии ин арзишҳо талош варзида истодааст ва хатари бисёр ҷиддӣ барои тамоми аҳолии сайёрамон эҷод кардааст. Барои пешгирии он ҳар як миллат бояд тамоми хираду неруи солим ва арзишҳои баланди фарҳангии худро бояд ба кор барад. Махсусан, хурдсолону ҷавононро бо истифодаи беҳтарин василаҳои муосир дар рӯҳияи инсондӯстӣ, некукирдорӣ, ҳушёрӣ сиёсӣ ва таҳаммулгарой тарбият кардан ҳаётан зарур аст. Пеш аз ҳама бояд сатҳи дониши мардум, баҳусус ҷавононро баланд бардоштан бисёр муҳим аст. Бо далелҳои мӯътамад дар така бар оёти карима ва аҳодиси муборака, табиати аҳриманӣ ва иғвоангезона доштани таълимоти ифротгароёнро бояд фош кард. Шурӯъ аз кӯдакистон ва минбаъд дар макотиби миёна ва олӣ арзишҳои фарҳангии миллатамонро (бо истифода аз беҳтарин васоити муосир) зина ба зина, аз сода ба мураккаб ҳамаҷониба тарғибу тадрис кардан зарур аст, то ин ки ҳуди ҷавонон бар зидди ҳар гуна ақидаҳои носолими зиддиинсонӣ ва низоангези аз берун таҳмилшуда истода афкори солими худро дошта бошанд ва дар ҳар масоили сиёсӣ, иқтисодӣ, динӣ-мазҳабӣ ва илмӣ-фарҳангӣ қазовати дуруст карда тавонанд.

علی أسغر حلبی، تاریخ علوم کلام در ایران و جهان اسلام، تهران، ۱۳۸۲^۱

Хулоса, дар баробари шабакаҳои интернетӣ, ки тарғиби ғояҳои ифротгариву тундгароӣ интишор мекунад, шабакаҳои интернетии ватаниро ғайраро гардонид, ба ғайраро зарари кӣ анҷом ёфтани оқибати ин ақидаҳо бо мисолҳои мушаххас нишон додан зарур аст. Дар ин шабакаҳо тамоми арзишҳои бузурги фарҳангии миллатамонро ҷой дода, дастрасӣ ба онҳо осон ва бо беҳтарин воситаҳои замонавии диққатҷалбкунанда ба намоиш гузоштан лозим аст. Масалан, бо гирифтани наворҳои ҷолибу тамошобоб, ки ахлоқи ҳамадуро тарғиб ва рафтори нақӯҳидаро мазаммат мекунад, ҷавонро ба сӯи ҷавонмардиву некукорӣ, таҳаммулгароӣ ва омӯзиши арзишҳои баланди умумиинсонӣ даъват ва бо ин арзишҳо тарбият кардани онҳо ниҳоят муҳим мебошад. Зеро дар замони муосир хурдсолону ҷавонро маҳз филмҳои тасвирӣ, наворҳо, филмҳои ҳуҷҷативу бадеӣ ва амсоли ин бештар ҷалб мекунад. Аз рӯи ҳикояҳои тарбиявии «Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ, дostonҳои «Шоҳнома»-и безаволи Фирдавсӣ, «Маснавии маънавӣ»-и Ҷалолуддини Балхӣ ва ғ. силсилафилмҳои тасвирӣ-тарбиявӣ, бадеӣ-тарбиявӣ ва наворҳои ҷолиби тарбиявӣ тартиб додан ҳаётан муҳим мебошад. Чунки тамошои наворҳои ҷолиб, ки меҳнати зиёдеро талаб надорад (дар муқоиса бо хондани китобҳо), хурдсолону наврамонро зина ба зина, оҳиста-оҳиста мисли волидону устодони мактаб тарбияи хуб карда метавонад. Дар баробари ин, синну соли ҷавонро ба назар гирифта, дар телевизиону шабакаҳои интернетӣ ва каналҳои моҳвораӣ беҳтарин наворҳо, филмҳои ҳуҷҷатии илмӣ, ки симои ифротгарону тундравони динӣ, террористон ва дастпарварони онҳоро ғайр мекунад, нишон додан бисёр муҳим мебошад ва бар зидди ҳар як ақидаи нафратовару зиддиинсонии онҳо бо далелҳои мӯътамад андешаву таълимоти солим ва ғояҳои инсондӯстро ҷой додан зарур аст.

§2.2. Шаклҳои таъсиррасони ифротгароии динӣ ба фарҳанги миллӣ.

Аз замоне, ки инсоният ҳамчун мавҷуди бохирад чашм ба олами ҳастӣ кушодааст, бо шаклҳо ва омилҳои ифротгароӣ, бо душвориҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва ғ. ҳамқадам будааст. Ифротгароӣҳо вобаста ба шароити мушаххаси иҷтимоӣ сиёсии ҷомеа, ҳамчун оқибати манфии равандҳои иҷтимоӣ дар шаклҳои гуногун зуҳур меkunанд ва зиддиятҳои воқеии иҷтимоӣ сиёсиро, ки дар ҷомеа ба вуҷуд меоянд, инъикос менамоянд.

Нахустин ифротгароии динӣ пас аз зуҳури динҳои ибтидоӣ, дар шаклҳои мухталиф арзи ҳастӣ карда, то даврони муосир такмилу шиддат ёфтаанд. Ифротгароӣ ва тундгароӣ дар масеҳият, буддоия, синтоизм, яҳудия, ислом ва дар дигар дину идеологияҳо дар шаклҳои гуногун, аз ҷумла, дар шакли таассубу хурофот, бо роҳи зӯрӣ нишон додани бартариҳои ғоявии худ зуҳур кардааст. Ҳадафи ифротгароӣ ва тундгароӣ ҳаргиз таълими дуруст додани мардум, ба роҳи рост ҳидоят кардани омма ва ҳал намудани мушкилоти иҷтимоии аҳоли набудааст, балки ҳамеша кӯшиши ба василаи дин ва таълимоти динӣ ба ҳадафу ғаразҳои сиёсӣ расидани ашхоси алоҳида ва гурӯҳҳои равиҳои махсус шинохта шудааст, ки ҳамчун гузариш аз дин ва ба сиёсат фаҳмида мешавад.¹

Таълимоти бунёдии масеҳият ва дини буддоӣ то андозае аз ҳаёти сиёсӣ дурӣ ҷустани пайравони худро талаб меkunанд, дар сурате ки дар конфутсийгароӣ ва ислом равишу муносибати сиёсӣ ба фармоишҳо ва вазифаҳои маънавии диндорон меафзояд. Аз ин ҷиҳат, исломро наметавон ба ҳеҷ ваҷҳ аз сиёсат дур кашид.

Ба андешаи бархе аз муҳаққиқон, нахустин ифротгароии маҳз исломӣ дар даврони сулолаи Умавиён (661–750 мелодӣ) зуҳур кардаанд. Онҳо чунин мепиндоранд, ки маъруфтарин равиҳои ифротгароӣ

¹ Абдулатипов, Р.Г. Судьбы ислама в истории России [Текст]: история и перспективы / Р.Г. Абдулатипов. – М., 2002. – С.185.

хориҷиён,¹ рофизиён,² қарматиён,³ хуррамиён⁴ ва амсоли инҳо буда, дар таълимоти онҳо унсурҳои ифротӣ ба назар мерасанд.

¹ Хориҷиён (аз арабӣ الخوار - баромад кардан (аз ҷумла зидди ҳукумат), тарккардаҳо) - аввалин гурӯҳи динӣ ва сиёсӣ дар таърихи ислом мебошанд, ки аз қисми асосии мусулмонон ҷудо шудаанд. Хориҷия пас аз ҷанги Сиффин дар соли 657, ҳангоми мубориза барои қудрат байни халифа Алӣ ибни Абӯтолиб ва Муовия дар давраи нооромии байни мусалмонон ба вучуд омад. Аввалин Хориҷиён 12 ҳазор сарбоз аз артиши Алӣ буданд, ки пас аз бастанӣ сулҳ бо Муовия исён бардоштанд. Онҳо ба Басра рафтанд ва дар он ҷо пойгоҳи низомии худро таъсис доданд ва аз он ҷо ба шаҳрҳои содиқ ба халифа ҳамла карданд. Аввалин пешвоёни хориҷиён «муҳаккимиён» мебошанд, ки бо халифа Алӣ ҳангоми тасмим гирифтани ду қозӣ барои ҳалли муноқиша ва музокироти шартҳои сулҳ бо Муовия муҳолифат карданд. Хориҷиён дар минтақаи Ҳарура дар наздикии шаҳри Куфа ҷамъ омаданд, пешвоёни онҳо Абдуллоҳ ибни ал-Кавва ал-Яшкурӣ ат-Тамимӣ, Итаб ибн ал-Аъур, Абдуллоҳ ибни Ваҳб ар-Расибӣ, Урва ибни Худайр, Язид ибни Абӯасим ал-Мухарибӣ ва Ҳаркус ибни Зухайр, ки бо лақаби Зу-с-Судая машҳуранд. Дар байни онҳо инчунин Абдуррахмон ибни Мулҷам низ буд, ки баъдтар Алиро ҳангоми хондани намози бомдод кушт (ин марде буд, ки ҳуди Умар ибни Хаттоб ўро таъриф карда буд: «Вай дар ибодат ғайрат ва ба Худо итоат мекард, аммо оқибаташ бад буд, зеро ў ҳокими мусалмонон – Алӣ ибни Абӯтолибро кушт, ки меҳост бо рехтани хуни ў ба Худо наздик шавад!»). Сарвари хориҷиёни Ироқ Нафӣ ибни Азрақ буд ва шадидтарин дар исёни онҳо алайҳи Алӣ хориҷиёни Ямома буданд, ки сардорашон Начда ибни Амир, Ашъас ибни Қайс, Мисор ибни Фадаки, Тамимӣ ва Зайд ибни Ҳусайни Тойй буданд. Хориҷиён танҳо ду халифаи аввалро қонунӣ эътироф карданд - Абубақр ва Умар ибни Хаттоб, аммо Усмон ибни Аффон, Алӣ ва Ҳама дигарон (Умавиён, Аббосиён ва ғ.)-ро эътироф нанамуданд. Хориҷиён дар ислом заминаи бидъатро гузоштанд. Таълимоти хориҷия дар солҳои минбаъда аз ҷониби бисёр гурӯҳҳои динӣ - экстремистӣ ва анархистӣ дар кишварҳои мусулмонӣ интишор ёфт ва то имрӯз ғайралола истифода мешавад.

² Бидъатшинос – Ибни Тоҳири Бағдодӣ (980-1037) сабоиён – пайравони Абдуллоҳ ибни Саборро аввалин рофизиён донистааст. Ў зайдӣён, имомӣён, кайсаниён ва шиаҳои ифротиро ҳамчун рофизиён баҳогузорӣ кардааст. Тавре ки Ҳасани Навбахтӣ қайд кардааст, ин маъниро сунниён тасдиқ доштанд. Тибқи ривояти дигар, аввалин касе, ки ин истилохро истифода бурдааст, шиаи ифротӣ Муғиро ибни Саид буд, ки тарафдорони имоми шашум – Ҷаъфар Содиқро чунин номид, зеро онҳо имоматии Муҳаммад ибни Абдуллоҳро эътирофи накарданд ва дар Мадина исён намуданд. Муаррихи исломии замони Умавиёни охири ва Аббосиёни аввал Абумиҳнаф, шиаҳои Куфоро рофизӣ номида буд, ки Зайд ибни Алиро дар мубориза барои ба қудрат расиданаш алайҳи Умавиён дастгирӣ мекард. Пас аз пайдоиши равияи зайдӣ, рофизиёнро асосан имомӣён меномиданд, ки ҳукмронии ду халифаи аввал ва сулолаи Умавиёну Аббосиёнро эътироф намекарданд. Рофизиён аз тақия (пинҳон кардани дини худ) истифода мебаранд, то ҷомеаи худро аз таъкиботи муҳолифон муҳофизат кунанд. Онҳо ба тамоми ҷунбиши шиаҳо, алахусус шиаи дувоздахимома (иснаашария) таъсири назаррас расонданд. Дар байни сунниҳо номи «рофизӣ» тобиши манфӣ дорад, аммо шиаҳо худро ягона шахсоне меномиданд, ки бадири «рад мекунанд».

³ Қарматиён (арабӣ: قرامطة) - як шоҳаи калони фирқаи мазҳабӣ ва сиёсии исмоилиён, ки дар Баҳрайн ҷамъияти ҳаёлиро ба вучуд оварданд ва дар соли 899 аз шоҳаи асосии ҷунбиши исмоилия ҷудо шуданд. Қарматиён асосгузори давлати Фотимиҳо Убайдаллоҳро имом ва маҳдӣ наmeshинохтанд ва омадани имоми ҳақиқии «пинҳоншуда» Муҳаммад ибни Исмоилро (набери Ҷаъфари Содиқ) интизоранд. Соли 887 Аҳмад, писари Ибни Маймун Қаддах, ба Эрон Ҳусайни Аҳвозиро ба ҳайси дой (воиз) фиристод. Ў галлабон Ҳамдон ибни Ашасро бо лақаби Қармат («қӯтоҳпо» ё «сурхашм») ба исмоилия майл дод. Ҳамдан ба қабилаи набатиёни севадӣ, ки аз деҳқонон ва ғуломон иборат буданд, тааллуқ дошт. Вай ба назди ҳамватанонаш баргашта, моҳирона ва ғайралола дар байни онҳо таълимоти начотдиҳандаро тарғиб кард. Ҳамдан худ бовар дошт, ки ў ба манфиати алавиҳо амал мекунад, аммо чун фаҳмид, ки ин тавр нест, аз таълимоти худ даст кашид ва бе ному нишон ғайб зад. Аммо кори оғозкардааш қатъ нашуд. Ба ин чараёни ў одамони зиёде, ки аз тартиботи иҷтимоӣ норозӣ буданд, ҳамроҳ шуданд. Дар соли 930 бародари Абӯсаид, Абутоҳири Ҷаннабӣ, ки муддати тӯлонӣ хоҷиёро ба Макка роҳ намедод, қарор кард, ки ҳаҷро ниҳоят nobуд кунад; ў ба Макка ҳамла карда, қатли омм ба амал овард ва Санги Сиёҳи Каъбаро рабуд. Танҳо соли 951 зиёратгоҳ ба мусалмонон баргардонид шуд. Қарматиён ҳулафои фотимиҳо ба имомат қабул надоштанд. Онҳо аз ҷониби амири Сомониён Нӯҳ ибни Насри Сомонӣ (ҳукмронияш 943-954) барои исёнхояш сарукӯб шуда буд. Дар аввали асри XII ғайралолия қарматия амалан қатъ гарид.

⁴ Хуррамиён (пайравони дини хушбахтӣ) – пайравони як қатор ҷунбишҳои динӣ ва сиёсии зидди исломӣ, зидди хилофат дар Эрон, Осиёи Марказӣ ва инчунин дар каламрави Озарбойҷони муосир буданд, ки дар давраи аввали ҳукумати Аббосиён ғайралолия доштанд. Ҷунбиши Хуррам соли 809 дар кӯҳҳои Толиш ба вучуд омада, ба зудӣ дар тамоми Озарбойҷон, инчунин қисми Аррон ва Арманистон паҳн шуд. Ташаббуси ҳаракати озодихоҳии халқҳои тобеи хилофат аз Аррон буд. Дар ин қор талишҳо нақши назаррас доштанд. Дар кишвари онҳо, дар кӯҳҳои Талиш, дар қалъаи шикастнопазири Бадз (Базз), он қароргоҳи асосии хурмаиҳои «сурх» буд. Ақидаи Хуррамиён омезиши ғояҳои Маздак бо унсурҳои масеҳию исломӣ буд. Хуррамиён ба муборизаи ду принцип – Нур ва Зулмот эътиқод доштанд, дар ҳоле ки тартиботи мавҷудан

Нахустин хориҷиён, ки дар Басра пойгоҳи низомии худро солҳои 657–661 таъсис дода буданд, аз он ҷо ба шаҳрҳои содиқ ба халифа ҳамлавар мешуданд ва ҳамчун нахустин гурӯҳҳои динӣ-ифротгароӣ дар ислом маъруф гардиданд ва ҳамчуни нахустин бунёдгузори бидъатҳо дар ислом ба шумор мераванд. Ғояву таълимоти онҳо то даврони муосир пайравони зиёде дошта, аз ҷониби бисёре аз гурӯҳҳои ифротгарову тундрав дастгирӣ меёбад.

Бархе муҳаққиқону донишмандони Асрҳои Миёна бар онанд, ки қарматиён, рофизиён ва амсоли инҳо ба хоҳири расидан ба ҳадафҳои худ аз ҳеч навъи зулму ситам ва хунрезии ғоратгарии оммавӣ даст намекашиданд, ба қорвонҳои тоҷирон ва ҳоҷиён ҳамлавар мешуданд. Меъёрҳои динӣ ва ғояҳои ахлоқии қарматӣҳо бо усулҳои бунёдии ислом муҳолифати ошкоро доштанд.¹

Дар ҷаҳони муосир ва алахусус дар Тоҷикистон, баъзе гурӯҳҳои тундраву ифротгаро таълимот ва ҳадафҳои муғризонаи худро зери пардаи ислом пинҳон нигоҳ дошта, исломро бо мақсадҳои ғаразнокӣ сиёсии худ истифода мекунанд; онҳо аз таълимоти ноби ислом дур шуда, бештар сиёсатзада шудаанд ва ҳадафҳои сиёсии бисёр хатарноке доранд, ки ин ҳадафҳои онҳо ҳаргиз ба манфиати кишвар ва мардуми мо намебошад.²

Муборизаҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон дар раванди бозсозӣ дар собиқ Шӯравӣ оғоз гардида, ҳангоми касби истиқлолият ба шиддат боло рафтанд. Нерӯҳои мухталиф (аҳзобу ҳаракатҳо ва иттиҳодияҳо) зӯҳур карданд, ки барои озодии комили давлату миллати мубориза мекунанд. Дар оғози фаъолияти худ онҳо тавонистанд, ки ба забони тоҷикӣ мақоми давлатӣ

ичтимоӣ маҳсули як мабадаи торик ва шайтон ҳисобида мешуд; хуррамиён инчунин ба таҷассуми доимии Худо дар Одам, Иброҳим, Мусо, Исои Масеҳ ва Муҳаммад (с) ва сипас дар симои пешвоёни ҳаракати худ боварӣ доштанд. Аввалин шӯриши хуррамиён бар зидди хилофати араб солҳои 778 ва 808 рух дод. Хуррамиён дар шӯриши Абумуслим (747-750), Сумбод (755), шӯриши Байрақдорони Сурх (778/779), Муқаннаъ (охири асри 8) ва Бобак (асри 9) ширкат варзиданд.

¹ Абдель Карим Хадиджа. Религиозное и идеологическое течение в исламе в средние века [Текст]: дисс... д-ра истор. наук / Хадиджа Абдель Карим. – СПб., 2005. – С.15.

² Абдулатипов, Р.Г. Судьбы ислама в истории России [Текст]: история и перспективы / Р.Г. Абдулатипов. – М., 2002. – С.281.

бидиханд. Соли 1989 «Қонун дар бораи мақоми давлатии забони тоҷикӣ» қабул гардид. Аммо ҷомеаи Тоҷикистон дар ин ҳангом ба гурӯҳҳои зидди ҳамдигар тақсим шуд, ки яке муътадилпеша ва дигар ифротгаро буданд. Гурӯҳи нахуст – муътадилпеша (миёнаравон, консерваторҳо) ходимони солхӯрдаи ҳизбӣ, зиёӣён ва намояндагони хочагии деҳот буданд, ки дар дастгоҳу сохторҳои давлатию ҳизбӣ фаолият меварзиданд.¹

Бешубҳа, истилоҳоти «ифротгароии исломӣ», «тундгароии исломӣ» ва «терроризми исломӣ» соҳтаву пардохтаи душманони ислом ва мардуми мусалмон буда, ҳеч рабте ба дини ислом надорад. Ба андешаи мо ифротгароӣ, тундгароӣ ва терроризми ноби исломӣ аслан вучуд надорад, балки ҳаракатҳо ва созмонҳои гуногуни сиёсии ифротгароие вучуд доранд, ки муассисашон душманони ислом буда, аз таълимоти исломӣ суистифода бурдаанд ва то ҳол суистифода меkunанд. Суистифодаи таълимоти динӣ аз ҷониби душманони он ҳамеша идома хоҳад ёфт ва танҳо ваҳдати миллату давлатҳо, сулҳи кулли башарият ва ваҳдати афкори доншмандону оммаи мардум хатари онро аз байн хоҳанд бурд. Душманони ислом ҳатто ғояҳо ва таълимоти гурӯҳҳои дар оғози ислом ва асрҳои миёна зухуркардари, ки албатта аз ҷониби душманони ислом таъсис дода шуда буданд, имрӯзҳо ба манфиати худ истифода мебаранд ва ба ин васила ба ҷаҳониён эълон карданианд, ки ифротгароии исломӣ, тундгароии исломӣ ва ҳатто терроризми исломӣ дар оғози ислом вучуд дошт ва имрӯз ҳам вучуд дорад. Яъне, онҳо гуфтанианд, ки ислом ва таълимоти исломӣ дар табиату моҳияти худ унсурҳои ифротӣ дорад ва маҳз ҳамин унсурҳо боиси пайдоиш, рушд ва такомули ифротгароӣҳо тундгароӣҳо шудааст. Дар сурате, ки ҷаҳониён ба инсонгароии олий ва арзишҳои баланди инсонии таълимоти исломӣ қоиланд ва башарият хуб медонад, ки дини мубини ислом тарғибгари адолату ростӣ, ситояндаи арзишҳои баланди инсонӣ ва

¹ Ахмедов, С. Конфликты в Таджикистане: причины и последствия [Электронный ресурс] / Ахмедов С. – Режим доступа: <http://poli.vub.ac.be/publi/etni-1/akhmedov.htm> (санаи воридшавӣ ба сомона 20.09.2020).

ахлоқӣ буда, маҳкумгари зулму ситам ва ахлоқи разила ва амсоли он мебошад. Маҳз ҷоҳилону хоинони инсониятанд, ки бар зидди ислом ва арзишҳои баланди он алам барафроштаанд. Зеро онҳо аз гом ба гом пеш рафтани ислом дар ҷаҳон ва пирӯзии арзишҳои баланди инсоние, ки ислом тарғиб мекунад, дар ҳаросанд ва метарсанд, ки мақоми дину арзишҳои диниву фарҳангии худро дар сатҳи ҷаҳонӣ, ки фақат ба костагии ахлоқи инсонӣ ва ғасод равона шудааст, аз даст бидиҳанд. Чуноне ки шоир гуфтааст:

Ободии бутхона зи вайронии мост,
Ҷамъияти куфр аз парешонии мост.
Ислом ба зоти худ надорад айбе,
Ҳар айб, ки ҳаст дар мусулмонии мост.

Албатта дин метавонад ва бояд бунёдгари бошад, яъне он бояд ба усулҳои бунёдии худ исроф варзад. Масалан, усулҳои бунёдии дини масеҳӣ бовар доштан ба таслиси Худо (сегона будани Худо: Худо, Рӯҳулқудс ва Исо (а), салиб доштану салиб кашидан ва ғ. мебошад; усулҳои бунёдии дини ислом: имон доштан ва шаҳодат додан ба ягонагии Худо ва ҳазрати Муҳаммад (с)-ро расули барҳаққи Ё доништан, Қуръонро ҳамчун нозилшуда аз Худованд пазируфтани, ба рӯзи растохезро эътироф кардан ва ғ. Ин усулҳост, ки динҳои мазкур бар асоси онҳо бунёд ёфтаанд ва бидуни онҳо вучуд дошта наметавонанд. Ба ин маънӣ, ки таълимоти динӣ ба ҳеҷ вачҳ набояд зидди арзишҳои баланди инсонӣ бошад ва ба бадиву бадкорӣ ва нодалотиву зулму ситам тарғиб намояд. Фақат баъзе омилҳои ғайридиние вучуд доранд, ки баъзе намояндагони динро (шахсони гумроҳу ноогоҳ ва ноустуворро) водор ба амалҳои ифротӣ карда метавонанд. Ин омилҳо ба ҳеҷ вачҳ аз батни дин ва таълимҳои динӣ зуҳур намеkunанд. Дин ба таври мустақим ва ғайримустақим бо сиёсат иртибот дорад ва ҳар қадаре, ки дин дар

масоили иҷтимоӣ реша давонад, он ҳамон қадар сиёсӣ шуданаш мумкин аст.¹

Охири асри XIX ва оғози асри XX ҷунбишҳо, ҳаракату созмонҳои ифротгароӣ фаъолияти худро дар сатҳи минтақавӣ ва ҷамъиятӣ ба роҳ монданд. Дар замони нав бо истифодаи технологияҳои коммуникатсиониву иттилоотӣ фаъолияти ифротгароӣ дар сатҳи минтақавию милли-давлатӣ ва сатҳи ҷаҳонӣ зоҳир гардида, ба ҷунбишу ҳаракатҳои байналмиллалии ифротгароӣ табдил ёфтанд. Ҷомеаи байналмилалӣ дар ҳодисаҳои чанд соли охири Сурия, ки дар он ҷо созмони террористии «Давлати исломӣ» ва дигар созмонҳо ва ҳаракатҳои ифротгароӣ таъсис ёфтаву фаъол шудаанд, ба ин мушкилот дучор омадаанд.

Пайравони ин ҷунбишу ҳаракатҳо ва созмонҳо дар даврони кунунӣ идеология ва мавқеи худро ҳифзу тарғиб ва ташвиқ менамоянд, одамонро ба доираи фаъолиятҳои худ ҷалб сохта, тарафдорони худро дар ҷомеаи иттилоотӣ зиёд менамоянд. Ин вазъият зуҳуроти нав ба нави ифротгароиро барои ҷомеа эҷод карда, барои ҷомеаи мо таҳдиду хатарҳои хатарнокро ба миён хоҳад овард. Баррасӣ ва таҳлили вазъияти сиёсии ҷаҳони муосир гувоҳи он аст, ки ифротгароӣ дар байни ҷавонон афзуда истодааст. Ин падидаи номатлуб, ки бештар аз тарафи созмону ҳаракатҳои бонуфуз мавриди истифода қарор меёбад, шуури ҷавононро вайрон карда, ба душманони фарҳангу миллати худ табдил дода истодааст. Насли нави имрӯз дар муҳити бемасъулиятию бадахлоқӣ, зӯроварию тоқатнопазирӣ ва худмеҳварию худхоҳӣ ба камол расида истодааст. Бино бар ин, барои ҷомеаи Тоҷикистон, ҷавонон ҳамчун манбаи хатарноки эҳтимолии ифротгароӣ ва терроризм шуда метавонанд.

¹ Политическая энциклопедия [Текст]: в 2 т. – М.: Мысль, 1999. – Т.1. – С.396.; Бурковская, В.А. Криминальный религиозный экстремизм в современной России [Текст] / В.А. Бурковская. – М.: Ин-т прав. и сравнит. исследований, 2005. – С.97.

Доираи пайдоиш ва таъсири созмону ҳаракатҳои ифротгарой террористӣ дар шароити Тоҷикистон хеле васеъ аст. Таҳлили заминаҳо ва омилҳои пайдоиши созмон ва ташкилотҳои ифротгарой ва террористӣ дар Тоҷикистонро таҳлил намуда, метавон қайд намуд, ки заминаҳои мушаххаси пайдоиш ва инкишофи созмону ҳаракатҳои мухталифи ифротгароӣю террористӣ дар кишвар вучуд дорад. Омилҳои беруна ва дохилии ташаккул ва инкишофи чунин созмонҳо тақсимбандӣ шудаанд. Дар доираҳои илмӣ, шартан метавон тарафдорони муносибати бартарии омилҳои берунаро ҷудо намуд.¹

Ташреҳу тавзеҳи омилҳо ва сабабҳои пайдоиш ва интишори ифротгароии динӣ-сиёсии як дини як ҷомеаи муайян боиси зуҳури ин падидаи номатлуб дар дигар дину ҷомеаи дигар буда наметавонад, зеро ҳар як ҷомеа ва дини дар он ҳукмфармо хосиятҳои хосси худро дорад ва фақат бо воситаҳои ба онҳо хос ислоҳпазир хоҳанд буд.

Чунин андешаро муҳаққиқи тоҷик Маҳмадизода Н.Д. низ ҷонибдорӣ менамояд. Ба андешаи ӯ зоҳиршавии шаклҳои гуногуни ифротгарой ба хусусияти хосси инкишофи ҷомеаи Тоҷикистон вобастагӣ дорад. Ин равандро бо якчанд далел метавон шарҳ дод. Якум, камабизоатӣ, ки ҷомеаи тоҷик дар марҳилаи ниҳоии баратараф кардани он буда, ҳалли ин масъала вазифаи аввалиндараҷаи ҷомеа ва ҳукумат мебошад. Дуюм, фасод ҳамчун мураккабтарин масъалаи иҷтимоӣ ба амнияти миллий хатар эҷод карда, накуаҳволии ҷомеаро ҳалалдор менамояд. Барои пешгирии фасод ва нигилизми ҳуқуқӣ бояд низоми судӣ ва ниҳодҳои қудрати мустаҳкам карда шаванд. Вақте ки низоми судӣ, сохторҳои давлатӣ, суҷум амал менамоянд, дар ҷомеа гурӯҳҳои марказгурез сар боло мебардоранд. Гурӯҳҳои динӣ-ифротгарой ва террористӣ барои ноил шудан ба мақсадҳои вайронкоронаи худ ин ҳолатро ба нафъи худ истифода мебаранд. Маълум аст, ки гурӯҳҳои динӣ-ифротгарой ва террористӣ

¹ Косиченко, А. Религиозный фактор в современном терроризме [Текст] / А. Косиченко // Казахстан-Спектр. – 2002. – № 4(22). – С.6.

барои пур кардани сафҳои худ ва бурдани корҳои тарғиботию ташвиқотӣ бар зидди давлату ҷомеа, қишри камбизоату қашшоқи ҷомеаро ба кор мегиранд. Гуфтан мумкин аст, ки мубориза бо камбизоатӣ ин пешгирии сабабҳои пахншавии ифротгароии динӣ-сиёсӣ мебошад.¹

Пайдоиш ва рушди созмону ташкилотҳои ифротгароӣ дар даврони кунунӣ аз таъсири омилҳои берунию дохилӣ вобаста мебошад. Баррасии манбаъҳои муътамади илмӣ ифодагари он аст, ки дар аксар маврид муҳаққиқон нақши омилҳои берунаро нахустдараҷа мепиндоранд. Ҳарчанд нақши омилҳои беруна дар зухурёбӣ ва инкишофи ифротгароии динӣ-сиёсӣ ҷашмрас мебошад, аммо омилҳои асосии зухури ифротгароии динӣ-сиёсӣ дар кишварамон метавон гуфт, ки хусусияти дохилӣ низ доранд. Бухрони иқтисодӣ, ба яғмо бурдани воситаҳои моддӣ, шаклҳои нодурусти тақсимои моликият ва ғайриқонунӣ ба даст овардани захираҳои миллӣ дар доираи хусусигардонӣ ва амсоли инҳо аз ҷумлаи омилҳои дарунӣ ба шумор мераванд. Ҳамчунин поён рафтани сатҳи ҳаёти мардум, афзудани тафриқаи иҷтимоӣ ва зиддиятҳои синфӣ дар ҷомеа, авҷ гирифтани бемухофизатии ҳуқуқию иҷтимоӣ ва иқтисодии шаҳрвадон ҳам ба омилҳои мазкур метавон афзуд.

Сабабҳо ва омилҳои муҳимми ба фаъолияти ифротгароӣ рӯй овардани баъзе гурӯҳҳои иҷтимоӣ паст шудани сатҳи зиндагии аҳоли дар оғози солҳои 90-уми асри XX ва норушан гардидани дурнамои иҷтимоии бештари мардум пиндошта мешавад. Омилҳои мазкур аҳолиро водор намуд, ки роҳҳои наҷот аз бухрони иқтисодию молиро ҷустуҷӯ кунанд. Бешубҳа шароити зухурёфтаи норозигии гурӯҳҳои махсуси ҷомеаро эҷод кард ва ин гурӯҳҳо аҳолиро бар зидди сохтори давлату ҳукумат барангехт. Дар ин шароит одамон, пеш аз ҳама, ба созмону ташкилотҳои оппозиционӣ рӯй меоранд, ки дар ин созмону ташкилотҳо ба сифатҳои

¹ Маҳмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Нозим Давлатмурод Маҳмадизода. – Душанбе, 2020. – С.259-260.

ахлоқӣ ва зеҳнии шахсият така наменамоянд. Чунин ҳолат, албатта ба некуаҳволии доираи васеи оммаи мардум низ таъсири назаррас расонид ва омили муҳимми шиддатнокии иҷтимоӣ ва тафриқаи иҷтимоӣ дар ҷомеа гардид. Ин вазъият, ки хусусияти иҷтимоӣ-иқтисодӣ касб карда буд. Ғайр аз ин, чунин ҳолати иҷтимоиву иқтисодӣ метавонад омилҳои дигари шиддатнок гардидани вазъиятро дар Тоҷикистон ба миён оварад, ки дар асоси рушд ва васеъ гардидан метавонанд сабаб ва шароити мустақили фаъолгардии экстремизми динӣ-сиёсӣ гарданд. Ба чунин сабабҳо метавон афзоиши муборизаи сиёсӣ, зиддиятҳо миёни режими сиёсӣ ва оппозиция, ҷудоихоҳии этникӣ ва диниро шомил намуд.

Омилҳо ва сабабҳои зуҳури ифротгароӣ барои ҳар як давлату ҷомеа метавонад гуногун ва ба чандин шароитҳои объективӣ субъективӣ вобаста бошад. Аз ин рӯ, метавон гуфт, ки вазъияту шароити хос барои зуҳуру интишори ифротгароӣ вуҷуд дорад, ки амалан дар ҳар навъ давлату ҷомеа истифода бурда мешаванд. Ба гунаи мисол Д. Олшанский зуҳур ва интишори ифротгароиро аз ин омилҳо вобаста медонад: бухрони иқтисодию иҷтимоӣ, поин рафтани сатҳи зиндагии бештари мардум, ивазгардидан ё дигар шудани сохтори ҳокимияту ниҳодҳои сиёсӣ, масъулиятношинии инҳо дар ҳалли масъалаҳои инкишофи ҷомеа, фишороварӣ ба дигарандешону мухолифони сиёсӣ ва таъқиби онҳо аз ҷониби мақомоти давлатӣ, зулму ситами миллӣ ва ғ.¹ Маҷмӯи ин омилҳо наметавонанд зуҳуроти амали ифротгароиро шарҳ диҳанд, зеро дар ҳар як ҳолати алоҳида ифротгароӣ дар давлат ва ҷомеаи мушаххас, ҳамчун омилҳои алоҳида мавриди амал қарор мегиранд. Таҳлилу баррасии омилҳои мазкур дар бораи сабабҳои зуҳури ифротагоӣ дар ҷаҳони муосир фақат иттилооти умумӣ дода метавонад. Бино бар асоси маҷмӯи омилҳо ва сабабҳои ёдрасшуда, ки зуҳури ифротгароиро муайян менамоянд, ба ин натиҷа расидем, ки ифротгароӣ дар марҳалаи бесуботи сиёсӣ, заиф

¹ Олшанский, Д. Психология террора [Текст] / Д. Олшанский. – М.: Академический проект, ОППЛ, 2002. – С.225.

гардидани фаъолияти ниҳодҳои давлатӣ, бахусус ҳангоми ба бӯҳрони иқтисодию сиёсӣ ва фарҳангӣ гирифтӣ гардидани ҷомеа авҷ хоҳад гирифт.

Бархе донишмандону муҳаққиқони соҳа сабабҳо, омилҳо, зӯҳурёбӣ ва инкишофи ифротгароиро дар паст будани фарҳанги сиёсӣ ҳуқуқи аксарияти мардум, аз масъулиятношиносии низомӣ дохилию байналмилалӣ ва бесамарии он дар мубориза бо зӯҳуроти ифротгароӣ, афзоиши муносибатҳои байни давлатҳову миллатҳо, боло гирифтани бӯҳрони иҷтимоӣ ва амсоли инҳо иборат медонанд.¹

В. Кротти – муҳаққиқи амрикоӣ ба ин назар аст, ки донишмандон ва сиёсатмадороне, ки ба баррасию омӯзиши сабабу омилҳои зӯҳури терроризму ифротгароӣ машғуланд, бояд аз маҳдудии андешаҳо ва таҳлилҳои кӯҳнашуда даст кашанд ва дар назар дошта бошанд, ки гурӯҳҳои махсусӣ ҷомеа, аҳзоб ва итиҳодияву ҷунбишҳо ва ҳаракатҳои иҷтимоӣ фақат ба хотири гирдоварии сарвати ва мансабҳои давлатию имтиёзоти иҷтимоӣ ба мубориза бармехезанд.² Яъне, омили иқтисодӣ-иҷтимоӣ дар ҳар як ҷомеа нақши аввалиндарачаро мебозад.

Ёдовар бояд шуд, ки зӯҳурёбӣ, ташаккул ва инкишофи ҷунбишҳо, созмону ҳаракатҳои ифротгароӣ-террористӣ бидуни шубҳа маҳсули муҳолифати геополитикии абарқудратҳо мебошад. Бино бар ин, гоҳҳо барои ба манфиати худ ҳал кардани ҳадафҳои муайяни геополитикӣ, ҷунбишу созмонҳо ва ташкилотҳои ифротгароӣ-террористӣ ба таври сунъӣ таъсис дода мешавад. Дар робита бо ин, А. Игнатенко чунин мешуморад, ки ғояҳои ифротгароӣ, ки дар осори динии салафия мавҷеъ дошта, ҳангоми авҷгирии муҳолифатҳои сиёсӣ динӣ дар ҷомеа, имкондоранд хусусияти муташаккил ва амалиро ба худ гиранд, дар ҳолате, ки шароити иҷтимоиву иқтисодӣ ва сиёсии тундгароӣ ва ифротгароӣ ҷой

¹ Авдеев, Ю.И. Терроризм как социально-политическое явление. Современный терроризм [Текст]: состояние и перспективы / Ю.И. Авдеев. – М., 2000. – С.40-41.

² Grotty, W. Democratic development and political terrorism [Текст] / W. Grotty // The global perspective. – Boston, 2003. – P.17.

надорад. Дар чунин ҳолат тундгарошавии ҷомеа аз рӯи тарҳҳои зерин амалӣ мегардад: шиддатнок гардидани масъалаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва дохилии сиёсӣ, ҷустуҷӯи ифодакунии идеологӣ, тундгароии исломӣ; ташвиқи тарғиби ғояҳои салафӣ.

Баррасии давраҳои муайяни рушди таърихӣ гувоҳи он аст, ки истифодаи омили динӣ дар амалӣ намудани манфиатҳои ҷуғрофӣ-сиёсӣ ҳамеша истифода мегардид. Чунин истифодабарии омили динӣ, дар доираи муҳолифатҳои геополитикӣ, дар шароити имрӯза хеле васеъ гардидааст. Муборизаи сиёсӣ-идеологӣ байни Амрико ва Иттифоқи Шӯравӣ ва пошхӯрии дуҷумин ба тағйиротҳо ва дигаргуниҳои назарасе оварда расонид, ки аз бисёр ҷиҳат ба авҷгирӣ ва интишори ифротгароӣ ва рушди нумуи созмону ташкилотҳои ифротгароӣ мусоидат намуд. Дар бунёд ва дастгирии созмону ташкилотҳои ифротгароӣ ва террористӣ, асосан бунёд намудани монеаҳои табиӣ дар паҳншавии идеологияи тарафи муҳолиф ва мустаҳкам намудани таъсири геополитикии худ пайгирӣ карда мешуд.

Дар давраи гузариш дар марҳилаи имрӯзаи таърихи ҷомеаи тоҷик, ки ба душвориҳои маълуми иҷтимоӣ-сиёсӣ дучор омадааст, ба таври воқеӣ ҳолати муайяни муқовимат ва эътирози пардапӯшонаи иҷтимоӣ ба мушоҳида мерасад, ки ин раванд метавонад ҳолати махсуси шуури оммавии идоранашавандаро ташаккул диҳад. Барои ҳолати мазкур баҳои нобаробари воқеият хос буда, дар он рӯҳияи нобоварӣ, дилшикастагӣ, тарсу бими иҷтимоӣ, қаҳру ғазаб ва асабоният васеъ паҳн мегардад. Дар чунин шароит даъватҳои ифротгароӣ барои иҷрои амалҳои эътирози иҷтимоӣ ба осонӣ пазируфта мешаванд.¹

Ҳамин тариқ, метавон қайд намуд, ки аксарияти созмону ташкилотҳои ифротгароӣ ва террористии исломӣ, ҳамчун воситаи афзудани нуфузи Амрико ва интишори идеологияи коммунизм дар сатҳи

¹ Маҳмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Нозим Давлатмурод Маҳмадизода. – Душанбе, 2020. – С.115.

чаҳон, бахусус дар Шарқи Миёна инкишоф ёфтаанд. Ба мақсади истехкомбахшии мавқеи худ ва аз манотиқи исломӣ берун рондани давлати Шӯравӣ, Амрико қариб дар аксарияти давлатҳои мусулмонӣ ҷунбишҳо, созмону иттиҳодияҳо ва ташкилотҳои ифротгароию террористиро бунёд карда, онҳоро аз ҷиҳати молию пулӣ дастгирӣ намудааст. Маҳз Амрико дар назария ҷамоҳангсозии мубориза бар зидди ифротгароӣ ва терроризм баромад карда истода, дар амалия ба бунёди ин ҷунбишҳову созмонҳои ифротгароӣ ва террористӣ машғул аст. Иттиҳоди Шӯравӣ низ дар рушди ифротгароӣ ва терроризми саҳми арзанда гузоштааст. Масалан, паҳн ва рушд бахшидани ифротгароӣ ва терроризм дар Осиёи Марказӣ натиҷаи даҳолати Иттифоқи Шӯравӣ ба инкишофи вазъият дар Афғонистон мебошад.

Дар натиҷаи ин низоъ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Шарқи Наздик чандин созмонҳо, ҷунбишҳо ва ташкилотҳои ифротгароии динӣ-сиёсӣ, ба мисли «Ҳизбу-т-таҳрир ал-исломия» (ҳизби поксозии ислом), «Ҷамоату-л-муслимин» (соли 1978 ба «Ат-такфир вал-ҳиҷра» ивази ном кард), «Ал-ҷиҳод ал-муқаддас» (ҷиҳоди муқаддас) дар Миср зухур гардида, ташаккул ёфтанд.¹ Ғайр аз ин, дар Лубнон «Ҳизбуллоҳ» ва дар Фаластин «Ҷиҳоди исломӣ», пайдо шуданд.²

Дар қатори моҷароҳои номбаршуда, мисоли равшани алоқаи байни паҳн гардидани ифротгароии динӣ-сиёсии исломӣ ва раванди рақобати геополитикӣ, моҷарои ҷарбиву сиёсӣ Афғонистон ба ҳисоб меравад. Бояд гуфт, ки дар оғози ин маҷарову низоъ таъсири давлати Шӯравӣ ба равандҳои сиёсии ин кишвар дар муқоиса бо Амрико – рақибии сарсаҳти Маскав хеле бузургтар буд.

Бузургтарин омили берунаи ташаккулёбӣ ва рушди ҷунбишу созмонҳо ва ҳаракатҳои ифротгароӣ-террористӣ дар Тоҷикистон

¹ Тегин, Ю.Л., Филоник, А.О. Исламский экстремизм в Египте (70-е годы) [Текст] / Ю.Л. Тегин, А.О. Филоник // Ислам – проблемы идеологии, права, политики и экономики. – М.: Наука, 1985. – С.194.

² Добаев, И. Радикальные политические институты исламского мира: этапы эскалации насилия [Текст] // Центральная Азия и Кавказ. – 2001. – № 6(18). – С.24.

раванди ҷаҳонишавӣ (глобализатсия) ба шумор меравад. Оғози асри XX чунбишҳо ва ҳаракатҳои гуногуни эътирозӣ қариб дар аксарияти кишварҳои ҷаҳон ҳамчун ҷавоб ба таҳдидҳои ҷаҳонишавӣ зуҳур кардаанд. Бархе донишмандон ба ин назаранд, ки терроризм, ифротгароӣ ва фундаментализм анвои мухталифи эътироз ба муқобили натиҷаҳои манфии ҷаҳонишавӣ мебошад, ҳарчанд ин андеша баҳсталаб аст. Зеро ИМА ва кишварҳои ғарбӣ мубориза бо терроризмро дар тамоми ҷаҳон вазифаи аввалиндараҷаи худ эълон дошта, дар асл гурӯҳҳо ва ташкилотҳои ифротгароиро ташкил доданд ва ҳамаҷониба дастгирӣ карданд. Баъзе кишварҳои исломӣ бо амру фармонҳои ИМА ва кишварҳои аврупоӣ дар Тоҷикистони навистиқлолӣ ҷараёнҳои гуногуни ифротгароӣ террористиро озодона ҷимоят ва дастгирии молиро пулӣ намуданд ва ба онҳо кумаки сиёсӣ-итилоотӣ расониданд. Пӯшида нест, ки кумаки ҳаматарафаи давлатҳои ғарбӣ, бахусус ИМА ва баъзе кишварҳои мусулмонӣ ба гурӯҳҳои ташкилотҳои ифротгароӣ террористӣ дар даҳсолаҳои ахир афзуда, фаъолияти таҳрибкоронаи онҳоро боло бурда истодаанд ва амнияти кишвари моро зери хатар гузошта истодаанд. Ин гурӯҳҳо ва ташкилотҳои ифротгароӣ бо фаъолияти амалҳои мухталифи ифротгароии худ нуфузу оби рӯи кишварамонро дар арсаи байналмилалӣ коҳиш медиҳанд. Собиқ гардидааст, ки ҷанги шаҳрвандиро дар Тоҷикистон гурӯҳҳои мазкур бо дастгирии кишварҳои аврупоӣ ва ИМА ташкил кардаанд, яъне он ҷанги таҳмилӣ будааст. Бархе давлатҳо бахусус Покистон, Афғонистон, Арабистони Саудӣ ва Эрон дар низои байни тоҷикон ва воқеаҳои сиёсӣ-иҷтимоии солҳои 90-и Тоҷикистон мустақиму ғайримустақим ширкат варзидаанд. Белокренитский В. Я. донишманду муҳақиқи рус ба ин андеша аст, ки сарвазири Покистон Зиёулҳақ мақсад дошт, ки таъсири давлати худро ба кишварҳои Осиёи Марказӣ вусъат бахшад ва албатта дар ин кор ӯро ИМА ва баъзе кишварҳои Аврупо ва арабӣ

барои пиёда кардани манофеи геочуғрофиашон (бахусус аз ин минтақа танг карда баровардани нувузи Россия) дастгирӣ мекарданд. Ин таъсирасонӣ албатта тавассути гурӯҳҳои ифротгарову тундгаро ба роҳ монда мешуд, ки дар он даврон фаъолияти эшон дар Тоҷикистони тозаистиқлолӣ бисёр авҷ гирифта буд.¹

Чуноне ишора рафт, баррасии вазъияти сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии чанд даҳсолаи ахир гувоҳи он аст, ки раванди ҷаҳонишавӣ ва ягонашавии фазои фарҳангиву тамаддунии ҷаҳони муосир, бахусус олами иқтисодию сиёсӣ (тибқи амсилаҳое, ки аз рӯи нақшаҳои аз ҷониби ИМА ва кишварҳои ғарбӣ муқаррар гардида аст), шаклҳои гуногуни эътирозро ба вуҷуд овардааст. Ба андешаи мо зиддияту мухолифат дар асоси нишондиҳандаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, идеологӣ ва динӣ раванди табист. Зиддияту мухолифати мазкур ба раванди ҷаҳонишавӣ омилҳову хусусиятҳои фаромиллӣ дорад ва аз сарҳадоти мазҳабӣ, этникӣ, географӣ ва аз сатҳи инкишофи сиёсӣ-иқтисодӣ вобастагӣ надорад. Бояд зикр кард, ки дар вазъияти кунунӣ яке аз мухолифони асосии раванди ҷаҳонишавӣ ҷунбишҳо, ташкилотҳо ва созмонҳои гуногуни ифротгароӣ ва тундгароии мазҳабӣ ба шумор мераванд. Яъне, ҷаҳонишавӣ бо нақшаҳои худхоҳонаи умумиҷаҳонии худ аз тарафи бештарини раҳбарони кишварҳои исломӣ ҳамчун таҳдиди воқеӣ ба аркони тамаддун ва суннату анъанаҳои динию фарҳангии кишварҳои мусулмонӣ қабул карда мешавад. Бино бар ин, дар ҷаҳони ислом тасодуф нест, ки равандҳои ҷаҳонишавӣ сабаби болоравии эҳсосоти зиддиғарбӣ, напазируфтани фарҳанг ва тарзи ҳаёти ғарбиро дар маҷмӯъ нишон медиҳанд, ки боиси афзоиши амалу фаъолиятҳои ифротгароию тундравӣ дар минтақа гардидааст.

Бо боварии том метавон гуфт, ки ислом дини сулҳпарвар, таҳаммулпазир, адолатхоҳ ва созанда аст, ки бар пояҳои инсонгароӣ ва башардӯстӣ бунёд ёфтааст. Фирқаву ҷараёнҳо, созмонҳои динӣ-сиёсӣ

¹ Белокреницкий, В.Я. Исламизм и экстремизм на Ближнем Востоке [Текст] / В.Я. Белокреницкий. – М., 2001. – С.34-50.

вучуд доранд, ки исломро ҳамчун силоҳи ғоявии худ алайҳи ҷомеаҳо ва давлатҳои дунявӣ истифода мебаранд. Барои пешгирӣ ва рафъи ифротгароӣ, пеш аз ҳама ваҳдату ягонагии мардуми кишвар, баланд бардоштани сатҳи илму имонии аҳли ҷомеа ниҳоят зарур аст. Зеро сабабҳои бисёр ҷиддии сар задани ҷанги шахрвандӣ дар кишварамон набуди ваҳдати миллӣ, адами ҳувияти миллӣ ва ҳамгирии ҳақиқии ҷомеа, бухрони амиқи маънавии иҷтимоии ҷомеа, авҷ гирифтани ифротгароии динӣ-сиёсӣ дар натиҷаи паст будани сатҳи донишу биниши динӣ-мазҳабӣ ва илмии мардум, бахусус ҷавонон дар аввали солҳои 90-ум будааст.

Ҷаҳон дар арафаи бӯҳрони нави иқтисодӣ қарор дорад ва метавон пешгӯӣ кард, ки хуруҷи ифротгароён дар тамоми ҷаҳон шиддат хоҳад гирифт. Аз ин рӯ, дар ин вазъияти бухронӣ, чуноне ки Пешвои миллат, Ҷаноби Олӣ ва Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон ҳамеша таъкид менамояд, зиракии сиёсиро набояд аз даст диҳем ва барои пешгирии авҷи анвои гуногуни ифротгароӣ тамоми чораҳои заруриро андешем. Бешубҳа, дар ин раванд муҳаққиқон бояд нақши калидиро бозанд. Ҳангоми муқовимат бо ифротгароии динӣ-сиёсӣ ҳамчун яке аз хатарҳои мудҳиш ба амнияти миллию фарҳангии кишвар бояд афзалиятҳо ба тадбирҳои пешгирикунанда вобаста ба ташаккули шуури таҳаммулпазирии диндорон дар асоси татбиқи он арзишҳои исломи анъанавӣ дода шаванд, ки ҳадафи онҳо дар таҳаммулпазирӣ ва ҳамдигарфаҳмии мазҳабҳо равона шудаанд.¹

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба давраи ҷаҳонишавии умумиҷаҳонӣ ворид шуда, фақат бахшҳои алоҳидаи пешрафти илмӣ-техникии ҷаҳонро аз худ намудааст ва аз раванди ҷаҳонишавӣ, ки тамоми ҷаҳонро фаро гирифтааст, каме дур мондааст. Агар кишвар дар рақобати соҳоти мухталиф бо кишварҳои минтақа ҷои сазоворро ишғол накунад, аз рушди умумии ҷаҳонӣ

¹ Маҳмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Нозим Давлатмурод Маҳмадизода. – Душанбе, 2020. – С.209.

кафо хоҳад монд. Ин маънои онро дорад, ки ғаъолияти ҳаракатҳои ифротгароии динӣ таҳти шиорҳои исломӣ дар Тоҷикистон ва ҳам дар маҷмӯъ дар минтақа суст нахоҳад шуд, зеро мушкилоти асосии иҷтимоии рушди иҷтимоӣ, ки ин падидаҳо ғизо медиҳанд, дар марҳилаи ташаккул ва ҳаллу баррасӣ қарор дорад.

Ҷаҳонишавӣ ва байналмилалӣ шудани ифротгароӣ далели раднопазирест, ки имрӯз тамоми ҷаҳон бо он рӯ ба рӯст. Ифротгароӣ ва шакли шадидтари он терроризм аз доираҳои маҳаллӣ хеле фаротар рафта, дар ибтидои асрҳои 20 ва 21 хусусияти байналмилалӣ ва ҷаҳонӣ пайдо кардааст. Ин падидаи манфуру номатлуби ҷаҳонӣ дар заминаи ҷаҳонишавӣ, коҳиш ёфтани назорати давлат дар қаламрави худ ва ҳамзамон афзоиши бесобиқаи имконоти таъсир ба қорҳои дохилии як кишвари мушаххас ва ҷомеаи ҷаҳонӣ дар маҷмӯъ, ғаҳмида мешавад, ки аз ҷониби дигар субъектҳои муносибатҳои байналмилалӣ, аз ҷумла ташкилотҳои ифротгароӣ низ истифода бурда мешавад. Дар маҷмӯъ, ифротгароӣ ҳамчун зуҳуроти мазҳабӣ ва сиёсӣ, посухест ба мушкилоти ҷаҳонишавӣ.

Пошхӯрии давлати Шӯравӣ омилҳоро ба монанди афзоиши нархҳо, афзоиши бекорӣ, тангии бозори дохилӣ, гузариш ба иқтисоди бозорӣ ва аз он дур кардани истеҳсолкунандагони ватанӣ, мушкилот дар шароити ташаккули соҳибкории тоҷик, афзоиши ҷинояткорӣ дар иқтисодиёт ва ғайра заминаи зуҳуроти ифротгароии дигари динӣ гардиданд. Дар шароити маҳдуд будани имкониятҳои молиявӣ, моддӣ-техникӣ, захиравӣ ва ғайра, ки ба оқибатҳои вазнини иҷтимоӣ оварда мерасонад, заминаи ташаннуҷи ҷомеа фароҳам меоянд ва заминаҳои иҷтимоии ифротгароии динӣ-сиёсӣ ва ҳаракатҳои ба он мансубро эҷод месозанд.

Омилҳо ва сабабҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ сиёсӣ ва динии зуҳури ифротгароии динӣ-сиёсӣ дар ҷомеаи мо, ки боиси ҷустуҷӯи роҳҳои радикалӣ мегардад инҳоянд: шиддат гирифтани муноқишаҳои иҷтимоӣ-

гурӯҳӣ дар асоси тақсимои моликияти ҷамъиятӣ ва даромади иҷтимоӣ, ки дар асоси он баъзе гурӯҳҳои иҷтимоӣ барои ба даст овардани истисмори гурӯҳҳои дигари иҷтимоӣ сабъю талош мекунанд; парокандагии сиёсӣ, паст будани шуури сиёсии ҷомеаи мо, сатҳи пасти маърифати ҷавонон, бекорӣ, камбизоатӣ дар байни қишрҳои фаёли аҳоли, алаҳусус ҷавонон, набудани эътимод дар байни ҷавонон барои беҳтар шудани вазъи молиявии онҳо, ҷанги шаҳрвандӣ ва оқибатҳои даҳшатноки он, аз даст додани ғояи миллӣ ҳамчун ҳастаи сиёсии ҷомеа, заиф шудани пояҳо ва ниҳодҳои ҳокимияти давлатӣ, хира шудани сохтори сиёсии ҷомеа, вайрон шудани пояҳои ахлоқӣ, қонуншиканиҳо, фасод, густариши таблиғоти гурӯҳҳои ифротгароии динӣ-сиёсӣ тавассути ВАО ва интишори адабиёти ифротгароӣ, дастрасӣ надоштани баъзе ҷавонон ба таҳсилоти олӣ, фарқгузориҳои қавмӣ-қабиларо авлодӣ, ҳизбҳо ва ҷунбишҳои муҳолиф, ки намоёндагони қишрҳои алоҳидаи иҷтимоиро ташкил мебуданд ва ба ҳайати ҳукумат ба қадри кофӣ шомил нашуданд ва тасмими шикастани низоми мавҷударо доранд ва ғ.

Дар Тоҷикистон озодона метавон таълимоти олии динӣ гирифт, масҷидҳо бозанд ва дар онҳо уламои исломӣ, ки аз мазҳаби ҳанафӣ ва усулу таълимоти башардӯстонаи он пуштибонӣ мекунанд, фаъолият доранд. Аммо созмонҳои гуногуни ифротгароии динӣ-сиёсӣ, ки аз хориҷа маблағгузорӣ мешаванд, ин ошкорбаёнро бо мақсадҳои ғаразнокӣ худ истифода мебаранд. Онҳо гӯё мехоҳанд дар асоси китоби осмонии Қуръон, Суннат ва Шариат як бо ном «ҷомеаи одилонаи исломӣ» бисозанд. Аммо дар асл барои хоҷагони хориҷии худ хидмат карда, минтақаи Осиёи Марказиро таҳти назорати ҷуғрофӣ-сиёсии кишварҳои абарқудрат мегузоранд. Таҷрибаи давлатҳои исломӣ дар ҷаҳон нишон гувоҳи он аст, ки кишварҳои абарқудрат мехоҳанд бо ҳар василае, аз ҷумла тавассути ифротгароёни динӣ-сиёсӣ, ки худ тарбият,

раҳнамоӣ ва маблағгузорӣ мекунанд, ҳукмронии ҷаҳонро ба даст оранд. Дар солҳои 90-уми асри гузашта бисёре аз мушкилоте, ки қаблан танҳо барои кишварҳои «ҷаҳони сеюм» хос буданд, барои Тоҷикистон низ хос шуданд. Мутаносибан, баъзе хусусиятҳои вазъи динӣ ва сиёсӣ, ки қаблан танҳо дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ буданд, зоҳир шудан гирифтанд. Масалан, шиддат ёфтани зиддиятҳои байниминтақавӣ, зуҳури таҳаммулнопазирии динӣ, тақвияти тамоюлҳои бунёдгароӣ ва ғ.

Тоҷикистони пасошӯравӣ бо мавҷи «исломигардонии нав» рӯ ба рӯ шуд, ки дар он як қисми ҷомеаи ноогоҳу камтаҷриба ва ташнаи арзишҳои баланди исломӣ, дар шароити бӯҳрони умумӣ, таълимоти тундгароии исломии аз берун овардашударо бидуни таҳлилу баррасии оқилона ғайилона қабул карданд. Ин раванд бо мурури замон бо Эҳёи Мусалмонон дар ҷаҳон рост омад ё идомаи он буд.

Мубориза бо ифротгароии динӣ ҳамчунин бояд бо ёрии тарбияи фарҳанги ҳуқуқии аҳоли, алахусус дар байни ҷавонон сурат гирад. Бояд корҳои ғаймондадихӣ оид ба пешгирии хатари ифротгароии динӣ дар байни аҳоли таъмин карда шаванд. Бояд барномаи амал барои мубориза муқобилият бар зидди таълимот ва ғайолияти гурӯҳҳои тундрави мазҳабӣ, назари «Салафия», «Ҳизбу-т-Таҳрир», «Ваҳобия» ва амсоли инҳо қабул карда шавад. Чи тавре ки гуфта шуд, бо сабаби ноогоҳӣ аз таълимоти асили дини мубини ислом, ба ҷомеаи мо таълимот ва фарҳангу ғояҳои динӣ-сиёсии бегона роҳ ёфта, раванди ташаккули худшиносии миллии мардумамон, бахусус ҷавононро коҳиш додааст ва унсурҳои зиёновар ба ҷаҳонбинии онҳо ворид гардида истодааст. Бино бар ин, маҳз таълимоти дурусти мазҳаби ҳанафӣ, ки аксарияти ҷомеаи кишварамон пайрави онанд ва таҳаммулпазиртарин ва беҳтарин мазҳаби ислом пиндошта мешавад, ҳамчунин низоми давлатдорӣ дунявӣю ҳуқуқбунёд қодир ба он хоҳад буд, ки заминаи ҳуқуқиро барои ҳифзи арзишҳои миллий ва хотираи таърихӣ муҳайё созад ва ба ташаккули

худшиносии миллӣ шароит фароҳам оварад ва аз пайдоишу густариши таассуботу тундгароӣ ва ифротгароии динӣ дар сатҳи сиёсат пешгирӣ намояд, рушди босуботи ҷомеа ва амнияти онро таъмин гардонад.¹

Кишвари мо имконоти таҳсил ва рушди таълимоти диниро дорад, ҳарчанд ин соҳа дастгирии ҷиддиро талаб мекунад. Мазҳаби ҳанафӣ яке аз беҳтарин мазҳабест, ки бо арзишҳои бузурги инсонгароӣ, инсондӯстӣ, таҳаммулгароӣ, сулҳу донишписандӣ ороста буда, таълиму тадриси он ба таҳкими пояҳои давлатдорӣ ва арҷгузориҳои фарҳангии миллӣ кафолати устувор дода метавонад ва дониши бадастовардаи насли ҷавони мо дар ин самт боиси рушду инкишофи ояндаи маънавияю ахлоқии ҷомеаи мо хоҳад буд ва ҳаргиз намегузорад, ки холигоҳи фарҳангӣ, мазҳабӣ ва миллӣ-мардумии моро дигарон ба манфиати худ пур кунанд.²

Сарнавишти ояндаи давлат, бахусус ҷавонони мо нигаронкуанда аст. Мо бояд ҳар чӣ зудтар кӯшишҳои худро равона кунем, то ин ки ҷавонони тиллоии мо зерӣ таъсири ғояҳои вайронгари ҷараёнҳои динӣ-ифротӣ гирифта нашаванд. Маркази исломшиносӣ бояд барои хоҳишмандон дар масҷидҳо курсҳои омӯзишии динӣ гузаронанд ва дар бораи асосҳои Қуръону ҳадис ва нуқтаҳои таълимоти мазҳаби ҳанафӣ донишҳои мардумро тақвият бахшанд. Васоити ахбори омма низ бояд дар раванди корҳои фаҳмондадиҳӣ ҷиҳати пешгирии ифротгароии динӣ дар Тоҷикистон фаъолона ширкат варзанд. Бахусус, тавассути барномаҳои телевизионӣ, бо ёрии саволу ҷавоб моҳияти таълимот, дастурҳо, усулҳои таҳаммулпазирӣ, ҳақиқати дини ислом ва мазҳаби ҳанафӣ шарҳу тафсир дода шаванд. Мақомоти давлатӣ барои ҳамкорӣ бояд аз миёни уламои машҳуру маъруфи кишвар шахсиятҳоеро интихоб намоянд, ки ба ҳамкориҳои созанда ва таблиғи исломи суннатӣ машғул шаванд. Барои дастгирӣ ва пешрафти илму маърифати исломӣ тайёр

¹ Сатторзода, С.Н. “Низоҳои динӣ - мазҳабӣ ҳамчун зухуроти муносибатҳои зиддиятноки иҷтимоӣ дар ҷомеаи тоҷикистон [Матн]: таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ” / С.Н. Сатторзода. – Душанбе, 2022. – С.117.

² А. Рахнамо [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.islamsng.com/tjk/interviews> (дата обращения 25.12.2012)

кардани кадрҳои нави уламои аз ҷиҳати дониш бисёр тавонманд, диншиносон, устодони мадрасаҳо ва рӯзноманигорони ин соҳа барномаҳои давлатии махсус таҳия кардан ниҳоят зарур аст. Ифротгарой барои фаъолияти созанда ҳаргиз талош намеварзад, баръакс барои несту нобуд шудани низоми сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ сабӣ мекунад. Аз ин рӯ, бо сабӣю талоши дастҷамъонаи ҳукумат ва мардуми кишвари азизамон – Тоҷикистон бояд тамоми анвои гуногуни ифротгарой аз байн бардошта шавад, вагарна ин равияи номатлубу манфури ҷомеа сабагори решакансозии бунёди асолати фарҳангию миллий, харобу табоҳгардонии ҳамаи соҳоти ҳаёти ҷомеа хоҳад гардид.

§2.3. Роҳҳои пешгирии хатари равиҳои динӣ – ифротӣ ба фарҳанги миллӣ.

Кишвари азизу маҳбубамон – Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мубориза бо ифротгарӣ, тундгарӣ ва терроризм дар ҷаҳони муосир пешсаф буда, бо сиёсати хирадмандона ва пойдору устувори худ барои таъмини суботи амнияти минтақа талошҳои зиёде варзида истодааст. Барои мубориза бо ифротгарӣ, тундгарӣ ва терроризм аз соли 1999 то соли 2023 чандин асноди ҳуқуқии меъёрӣ қабул гардидаанд. Пешвои миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон 16 ноябри соли 1999 ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бо терроризм» имзо гузоштанд. Ҳамчунин 21 ноябри соли 2003 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бо ифротгарӣ» ба тасвиб расидааст. Заминаҳои ҳуқуқии устувори мубориза бо ифротгарӣ, тундгарӣ ва терроризмро ин ду қонун барои кишварамон – Ҷумҳурии Тоҷикистон фароҳам овард. Кишвари мо яке аз мамлакатҳост, ки дар самти мубориза бо ифротгарӣ, тундгарӣ ва терроризм тадбирҳои мушаххас андешида, онҳоро устуворона ва зина ба зина амалӣ гардонида истодааст. Ғайр аз ин, бо Фармони Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2016 «Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба ифротгарӣ ва терроризм барои солҳои 2016–2020» тасдиқ гардид. Самтҳои асосии сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ин стратегия дар самти мубориза ва муқовимат бо ифротгарӣ, тундгарӣ ва терроризм муайян кард ва вазифаҳои мақомоти давлатиро барои поксозӣ намудани давлатамон аз омилҳои ба ифротгарӣ ва терроризм мусоидаткунанда мушаххас гардонид, ки

гомҳои устуворона бардоштаи мардуми кишварамонро дар роҳи пешгирии ин падидаи номатлуби асри XX собит месозад.¹

Соли 2015 дар Паёми Президенти кишвар аз афзоиши босуръати мушкилоти даврони муосир ва таҳдидҳои гуногуни он ба ҷомеа ва тамаддуни инсонӣ ёдовар гардиданд ва таъкид варзиданд, ки: «Терроризм ва экстремизм, аз як ҷониб, чун вабои аср хатари глобалии ҷиддӣ буда, аз ҷониби дигар, аъмоли он гувоҳ аст, ки террорист ватан, миллат ва дину мазҳаб надорад, балки як таҳдиде ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ва ҷони ҳар як сокини сайёра аст». Ин таъкид ҳангоме баён гардид, ки пайдоиши номатлуб ва ҳалокатбори ифротгароӣ, тундгароӣ ва терроризмро бархе давлатҳои ҷаҳон (ҳарчанд худ муаллифони онанд) ба дини мубини ислом марбут кардаанд ва ҳамин тарз ҳадафҳои касифу нопоки худро амалӣ гардониданианд. Пешвои миллат, Президенти кишварамон Эмомалӣ Раҳмон бо пуштибонӣ аз дини мубини ислом, ки воқеан ҳамеша муҳолифи ҳамагуна зуҳуроти ифротгароӣ, тундгароӣ ва терроризм мебошад, арза доштанд: «Ман ин масъаларо дар чорабиниҳои сатҳи оӣ, аз ҷумла аз минбари баланди Созмони Милали Муттаҳид борҳо иброз дошта будам ва имрӯз бори дигар изҳор менамоем, ки номи поки исломро ба зуҳуроти даҳшатноку нафратовари терроризм олуида кардан иштибоҳи маҳз аст». ² Амалҳои ғаразнокӣ онҳо, ки таҳти шиорҳои диниву мазҳабӣ сурат мегиранд, аз ҷониби душманони ин дини мубин роҳандозӣ мешаванд. Сарвари давлат ҳамасола дар Паёми худ оид ба хатари терроризм ва ифротгароӣ таъкидҳо намуда, аз ҷумла соли 2016 хушдор дода буданд, ки хатари терроризм ва ифротгароӣ барои

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бо терроризм» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 1999. – №11. – мод.275; 2005. – №3. – мод.116; 2007. – №5. – мод.355; 2008. – №10. – мод.802; 2012. – №8. – мод.816; 2013. – №6. – мод.407; 2014. – №11. – мод.647-648. Қонуни ҚТ аз 25.12.2015, № 1266; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бо коррупсия» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2005. – №7. – мод.402; 2007. – №7. – мод.660; 2008. – №10. – мод.800; 2011. – №12. – мод.837; 2014. – №3. – мод.148; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 феввали соли 2017, №1385; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 феввали соли 2017, №1386). Қонуни ҚТ аз 30.07.2007, №296, аз 6.10.2008, №419, аз 26.12.2011, №772, аз 14.03.2014, №1073, аз 24.02.2017, №1385, №1386, аз 30.05.2017, №1440.

² Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, мӯхтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 20.03.2015 [Матн].

башарият на камтар аз силоҳи ҳастай мебошад.¹ Ба андешаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон: «Миллате, ки тафаккури миллӣ, таъриху адабиёт, забон, расму ойин ва арзишҳои фарҳангиашро аз даст медиҳад, истиқлолияти худро пуштибонӣ карда наметавонад. Миллате, ки хотираи таърихиашро пос наметдорад, хоҳ нохоҳ тафаккураш ғуломона гашта, истиқлолияти миллиашро аз даст медиҳад. Ҳифз накардани таърихи миллат ба инкори гузашта бурда мерасонад».²

Ифротгарӣ, тундгарӣ ва терроризм душмани арзишҳои тамаддуну фарҳанги инсоният дар ҳама давраи замон буда ва ҳаст. Фаъолияти амалҳои нопоку таҳрибкоронаи ифротгарӣ, тундгарӣ ва терроризм барои инкишоф ва рушду равнақи миллату давлат монеа эҷод карда, оромию амнияти ҷомеаро халалдор месозад. Ҳангоми зуҳури ДИИШ дар Сурия ва Ироқ дар шабакаҳои иҷтимоӣ аз рух додани ҳодисаи террористие наворе интишор ёфт, ки дар дили мардуми сайёра ҳисси нафратро нисбат ба ифротгарӣ, тундгарӣ ва терроризм афзун намуд. Моҳияти он чунин аст: «Кӯдаки сесолаеро дар Сурия аз зери вайронаҳо дарёфтанд. Дар ҳолати ниҳоят вазнин ўро ба беморхона расониданд. Дар дами марг ин кӯдак ба пизишкон гуфт: «Маро аз марг наҷот диҳед, ман ҳам зиндагӣ кардан мехоҳам», чун давои дардаш пайдо нашуд, кӯдак ноумедона гуфт: «Дар бораи кирдорҳои шумо ба Худованд хабар хоҳам дод!».

Маълум аст, ки ҷавҳари гурӯҳҳои динӣ-экстремизмро ҷавононе ташкил медиҳанд вобаста ба душвории гуногуни иҷтимоӣ-иқтисодӣ, равонӣ, демографӣ, физиологӣ ва сиёсӣ ба ин гурӯҳҳо ҳамроҳ шуданд. Ҷавонон вобаста ба хусусияти синну солиашон ҷаҳонбинии тундраву максималӣ дошта, ба тарғиботи идеологӣ ва ифротгарӣ тезтар моил

¹ Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 19.03.2016 [Матн].

² Суханрониҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи Ҳизби Халқӣ Демократии Тоҷикистон аз 14.02.2019 [Матн].

мегарданд. Идеология ва таълимоти гурӯҳҳои динӣ-ифротгарой бисёр содда карда шудаанд ва ба ҳамин хотир барои ҷавонон хеле шавқовару тезқабулшаванда мебошад. Ҷавонон бо сабаби камтаҷрибагӣ номуккамал будани дониш ва маърифати илмӣ ва дунявӣ дар муқобил бар зидди ин тарғиботҳо хеле очиз мебошанд. Боиси таассуф аст, ки идеологҳои гурӯҳҳои динӣ-ифротгарой мағз, тафаккур ва назари ҷавонро бо идеологияи динӣ-тундравии табиати ормонӣ дошта, олуида карда, онҳоро аз қорҳои созанда ва бунёдқорӣ дур месозанд.¹

Ҷавонони тоҷик ҳамчун ҷавҳару таъғоҳи асосии миллат, бояд дар таҳкими ватандориву ваҳдати миллӣ кӯшо бошанд. Аммо мутаассифона, вақтҳои охир бархе ҷавонони миллат аз ноогоҳиву набуди таҷрибаи қофӣ таҳти таъсири душманону хоинони миллат ва ифротгароиву тундравихое шудаанд, ки аз хориҷи кишвар ба онҳо таҳмил мешаванд. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – Эмомалӣ Раҳмонро дар ин бора ба мардуми кишвар, ботаъкиди хосса ба ҷавонон гуфтааст: «Ҷавонон аз ҳамаи дигар қишрҳои ҷомеа бояд бештар фаъол бошанд, муқаддасоти миллӣ ва дастовардҳои истиқлолиятро ҳифз кунанд, дар ҳаёти сиёсӣ иҷтимоии Тоҷикистони азиз бо дасту дили гарм ва нерӯи бунёдгараи ширкат варзанд ва шарафу номуси ватандориро ҳимоя карда, худро аз ҳама хавфу хатарҳои номатлуби ҷаҳони муосир эмин нигоҳдоранд ва парчамбардори ин сарзамин, марзу бум ва кишвари муқаддасамон бошанд».²

Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – Эмомалӣ Раҳмон на як бору ду бор, балки борҳои борҳо таъкид намудаанд, ки: «Террорист Ватан, миллат ва дину мазҳаб надорад. Гузашта аз ин, зуҳуроти даҳшатноку нафратовари терроризм, ки аксаран таҳти шиорҳои динӣ мазҳабӣ сураи мегирад, ба дини мубини ислом ҳеҷ рабте

¹ Маҳмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Нозим Давлатмурод Маҳмадизода. – Душанбе, 2020. – С.244.

² Суҳанронҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба рӯзи ҷавонон [Матн].

надорад, баръакс аз ҷониби душманони ин дини муқаддас роҳандозӣ шуда, аз ваҳшонияти асримиёнагии террористӣ, пеш аз ҳама, кишварҳои исломӣ ва мусулмонони сайёра зарар мебинанд».¹

Тоҷикистони соҳибистиқлол ҳанӯз солҳои навадуми асри гузашта даврони ғоҷибори муқовимат бо терроризму ифротгароиро аз сар гузаронда, дар ин роҳ талафоти зиёди ҷонию молӣ дод. Акнун кишвари азизамон дар сафи пеши мубориза бо зухуроти даҳшатноку нафратовар – ифротгароиву тундравӣ ва терроризм қарор дорад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки раванди таъсиррасонии фарҳангҳо дар аксари маврид ба нафъи фарҳангҳои пешрафта ва давлатҳои аз ҷиҳати иқтисодию ҳарбӣ бузург будааст ва ба сари миллатҳо ва фарҳангҳои хурд фарҳанги бегона маҷбуран бор карда мешуд. Дар замони муосир ҳам ҳамин ҳел равандҳо арзи ҳастӣ доранд. Масалан, давлатҳо ва фарҳангҳое ҳастанд, ки дар як шароит ва дар як ҳудуди ҷуғрофӣ ҳаёт ба сар мебаранд, лекин байни онҳо муборизаи фарҳангӣ вуҷуд дошта, яке бар дигаре таҳмили арзишҳои фарҳангии худро мекунад.²

Дар даврони муосир ҷалб кардани ҷавонон ба сафи гурӯҳҳои ҷунбишҳо ва ҳаракатҳои ифротию террористӣ ва ширкати онҳо дар низову даргириҳои байналмилалӣ мудҳиштарин ҳодисаҳои даврони муосир дониста мешавад. Бино бар ин, барои пешигирии шомилшавии ҷавонон ба ҳизбу ҳаракатҳои террористиву ифротгаро мебояд чораҳои судманд андешида шавад, зеро шабакаҳои бисёр хавфноку дар айни замон бисёр фаъоли ифротгароиву тундравӣ ва терроризми байналмилалӣ, ки дар ихтиёри худ муосиртарин техникаву технологияи муосирро доранд, бахусус тавассути ВАО, интернет ҷавононро мағзшӯй карда, ба сафҳои худ ҷалб карда истодаанд. Ҷавонону фарзандони моро

¹ Паёми Президенти Ёумњурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муътарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маълиси Олии Ёумњурии Тоҷикистон аз 22 декабри соли 2016 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <http://president.tj/node/13739>

² Маҳмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Нозим Давлатмурод Маҳмадизода. – Душанбе, 2020. – С.60.

душманони ислом ва миллату давлат ба душмани ҷонии худ мо табдил дода истодаанд. Ин монанд ба он аст, ки модар фарзандашро ба ноз тарбия кунад ин фарзанди нохалаф корд оқибат ба гулӯи модар гузорад.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки аксари ҷавононе, ки ба чунин ҳизбу ҳаракатҳои ифротиву террористӣ пайваستاанд ҷавоне ҳастанд, ки дар бораи арзишҳои баланди дини мубини ислом иттилооти кофӣ надоранд ва маҳз ҳамин ҳолат боиси фирефта шудан ва ба доми созмонҳои террористӣ афтодани онҳо шудааст. Воридшавии бархе аз ҷавонони Тоҷикистон ба ташкилотҳои террористию ифротгарой якчанд сарчашма дорад:

1. Пеш аз ҳама ҷавононе, ки дар хориҷи кишвар ба таҳсилоти ғайрирасмии динӣ фаро гирифта шудаанд, оҳиста-оҳиста аз ҷониби гурӯҳу ҳизбҳо ва мактабҳои ифротгарою террористӣ мағзшӯӣ мешаванд ва ба кулӣ пойбанди таълимоти ин гурӯҳу мактабҳо шуда, ба душмани сарсаҳти миллату давлати худ табдил меёбанд. Ҷалби ҷавонон ба таълимоти ғайрирасмии динӣ дар хориҷи кишвар яке аз марҳилаҳои ибтидоии шомилшавии ҷавонон ба ташкилотҳои ифротгароиву террористӣ мебошад. Хушбахтона, аксарияти толибилмони тоҷик, ки дар мадориси динӣ-мазҳабии кишварҳои исломӣ таҳсил мекарданд, ба ватан баргардонида шудаанд. Онҳое, ки ҳанӯз ҳам барнагаштаанд, бидуни шубҳа ба манфиати душманони ислом ва кишвари азизамон истифода мешаванд ва дар оянда хатари ҷиддие барои амнияти кишвар эҷод хоҳанд кард.

2. Ҷавононе, ки дар муҳочирати меҳнатӣ дар собиқ кишварҳои Шӯравӣ (Руссия, Қазоқистон ва ғ.) ба сар мебаранд, аз ноогоҳиву камтаҷрибагӣ тавассути аъзоёни гурӯҳу равияҳои ифротиву террористӣ ба сафи онҳо ҷалб мешаванд. Ба воситаи роликҳои видеоии интернетӣ ва бевосита дар масҷидҳои ин кишварҳо ҷавонони тоҷик ба тарғиботи

зиддимиллию зиддидавлатӣ фаро гирифта мешаванд ва солҳои тӯлонӣ, зина ба зина ба душманони миллату давлати мо табдил меёбанд. Агар ин қавонони мо дар дохили кишвар ба таҳсилоти кофии диниву сиёсӣ фаро гирифта шаванд ва моҳияту ҳадафи гурӯҳҳои ифротгароиву террористиро ба ҳубӣ дарк намоянд ва агар ҳуб донанд, ки таълимоти дини мубини ислом ҳаргиз ба зӯровариву хушунат ва таҳаммулнопазирӣ ва ифротгароиву террористӣ даъват намекунад, ҳаргиз ба ин гурӯҳу равияҳои хавфнок шомил намешаванд. Аз ин рӯ, нахуст қавонони кишвар бояд ба таълимоти амиқи динии мазҳаби ҳанафӣ фаро гирифта шаванд ва аз авзои сиёсии ҷаҳон огоҳ бошанд, таъриху таълимот ва ҳадафҳои равияҳои диниву сиёсии ҷаҳониро ҳуб донанд. Барои ба ин ҳадаф ноил шудан, бояд дар макотиби миёнаву олии кишварамон фанҳои диншиносӣ ва сиёсатшиносӣ ба таври амиқ бо дастовардҳои амиқи илми муосир дарс гуфта шавад ва қавонони ватан бояд аз ин фанҳо имтиҳоноти давлатӣ супоранд. Агар мо ин корро накунем, душманони ислом ва миллату давлати мо ба ҷои мо мағзи сари тили қавонони моро бо таълимоти даҳшатноки худ пур хоҳанд кард, ки ҳаргиз ба манфиати давлату миллати мо нахоҳад буд.¹ Ғайр аз ин, муҳоҷирони меҳнатии тоҷик дар хориҷи кишвар бояд аз ҷониби сафоратхонаву консулҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҷамъиятҳои тоҷикони дар ин кишварҳо мавҷудбуда мунтазам таҳти назорат ва ҳимояву сарпарастӣ ва дастгирии домӣ қарор гиранд. Дар ҳар як иду маъракаи диниву ҷамъиятӣ ба қавонони муҳоҷири меҳнатии тоҷик уламои илму дин бо муҳтавиёти баланди илмиву динӣ дар робита бо мавзӯҳои ваҳдати миллӣ, ҳуввияти миллӣ, арзишҳои баланди исломӣ, авзои мураккаби сиёсии ҷаҳон ва таълимоту ҳадафҳои хатарноки равияву гурӯҳҳои

¹ Абдулатипов, Р.Г. Судьба ислама в истории России [Текст] / Р.Г. Абдулатипов. – М., 2002. – С.23; Добаев, И.П. Исламский радикализм: социально – философский анализ [Текст] / И.П. Добаев. – Ростов-н/Д: Изд-во СКНЦ ВШ, 2002. – С.54.; Красиков, В.И. Экстремизм: паттерны и формы [Текст] / В.И. Красиков. – М.: Водолей, 2009. – С.87; Коровиков, А.В. Исламский экстремизм в арабских странах [Текст] / А.В. Коровиков. – М.: Наука, 1990. – С.95.

ифротиву террористӣ маърузаҳо қироат кунанд. Мо шояд он будем, ки борҳову борҳо Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат – Президенти кишварамон Эмомалӣ Раҳмон ба Руссия сафар карда, бо муҳочирони меҳнати тоҷик вохӯриҳо доштанд ва ҷавонони тоҷикро ба худшиносию ваҳдати миллӣ ва фирефта нашудан ба иғвои душманони миллату хоинони дини ислом даъват карда буданд. Бояд ин кори Ҷаноби Олӣ, Президенти кишвар – муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро намоёндагони сафоратхонаву консулҳо ва ҷамъиятҳои мазкур дар кишварҳои хориҷа бо ҷиддияти тоҷида диҳанд.

3. Шабакҳои истихбороти интернетӣ ва ВАО-и баъзе кишварҳои хориҷӣ доимо дар паи иғвоангезӣ ва ситезаҷӯӣ буда, тавассути техникаву технологияҳои пешрафтаи муосир дохилу хориҷи кишварамон ба интишори китобу китобчаҳо, варақаҳо ва видеоролиқҳои бисёр хатарнок машғуланд. Ҳадафи онҳо (бо ҷалби муҳолифони давлату миллат дар дохилу хориҷи кишвар) низову нифоқандозӣ дар ҷомеа буда, ҷавонро ба амалҳои ғайриқонунӣ ва ғайриинсонӣ даъват мекунад ва ба нобасомониву парокандагии миллӣ боис мегарданд. Бино бар ин, дар муқобили ҳар як китобу китобчаҳо ва варақаҳои таблиғотӣ ва видеоролиқҳои ташфиқотии онҳо бояд маводди зарурӣ дар сатҳи ниҳоят баланди илмӣ-оммавӣ омода карда шавад, то ин ки ҳамаи амалу фаъолиятҳои тарғибу ташфиқотии душманони миллату давлат ва ислом хунсо карда шавад ва ҷавобгӯи талаботи рӯзафзуни ҷавонони муосири мо бошанд ва зарбаи қатъӣ ба онҳо гуфта тавонанд. Барои ба ин ҳадаф расидан, ниҳодҳои махсуси давлатӣ таъсис додан шарт ва зарур аст. Дар ин ниҳодҳо ҷавонони донишманду закии миллат бояд ба кор ҷалб шаванд, зеро онҳо андешаву ҳиссиёт ва талаботи рӯзмарраву рӯзафзуни ҳамсолони худро хуб дарк карда метавонанд.

Дар паси ҳар матлаби ғаразноки расонаҳои хориҷӣ қувваҳои алоҳида меистанд. Чунин гурӯҳҳо дар самти ҷалби ҷавонон аз усулҳои

таъсиррасонии мафкуравӣ истифода намуда, дар асоси ғояҳои динӣ онҳоро ба майдони қатлу куштор мекашанд. Ин фитнаест, ки аз ҷониби душманони қавми мусалмон андохта шуда, мақсадашон нобуд сохтани мусалмонон бо дасти худӣ онҳо мебошад.

Дар гирифтани маълумоти ғаразноки динӣ нақши зиёд доштани воситаҳои иттилоотӣ, бахусус интернет ташвишовар аст, зеро дар он на ҳамеша маълумоти динӣ ҳолисона ва аз манбаву сарчашмаҳои муътамад пешниҳод мешавад. Баробари густариши ҷомеаи иттилоотӣ таъсири расонаҳо ва технологияҳои иттилоотӣ дар раванди ташкили афкори омма пайваста густариш меёбад. Расона ва технологияҳои иттилоотӣ абзори қавии «шустани мағзҳо» мебошанд, ки ҷаҳонбинӣ ва дидгоҳҳои ҷомеаро тағйир медиҳанд ва танзим менамоянд. Таҳлили коршиносон нишон медиҳад, ки расонаҳо аз ҷониби гурӯҳҳои иҷтимоӣ барои таблиғи ақидаҳои тундрав истифода мешаванд. Масалан, дар шабакаҳои иҷтимоии Фейсбук ва «Одноклассники», ҳамчунин, мессенҷерҳои WhatsApp, Viber, Telegram ва ғайра гурӯҳ ва саҳифаҳои ҷонибдорон ва мубаллиғони «ДИИШ», «Ҳизбу-т-таҳрир», салафия ва ғайра фаъолона амал мекунанд. Зимни таҳлили қисми тоҷикии шабакаҳои иҷтимоӣ метавон истифодабарандагони онро аз нигоҳи меъёри тундрав будан ба гурӯҳҳои зерин тақсим кард:

1. Ба гурӯҳи аввал афроде шомил аст, ки таълими диниро дар кишварҳои хориҷӣ гирифтаанд ё дар кишварҳои хориҷӣ донишҷӯ мебошанд. Муҳтавои фаъолият ва маводи пешниҳоднамудаи онҳо ба масъалаҳои имонӣ ва фаризаҳои динӣ марбут буда, бештар суннат ва маросимҳои мардумӣ ва фаҳмиши суннати исломро, ки дар ҷомеаи мо вуҷуд доранд, зери танқид қарор медиҳанд ва онҳоро ба унвони «бидъат», «хурофот» ва «дур шудан аз исломи ноб» муаррифӣ менамоянд. Ба ақидаи онҳо, рӯҳониёни суннатӣ аз аслҳои исломӣ дур шуда, дар таҷрибаи худ ба сарчашмаҳои муътабари динӣ, яъне Қуръон

ва суннат така намекунанд. Намояндагони ин гурӯҳ гӯиё ба масъалаҳои сиёсӣ аҳамият намода, ба масъалаҳои динӣ машғуланд. Аммо ин дар зоҳир аст. Фаъолони гурӯҳ бо коҳиш додани эътибори рӯҳониёни исломи суннатӣ дар байни ҷомеаи кишвар, бахусус насли ҷавон, заминаҳоро барои пазируфтани ақидаҳои тундрав эҷод мекунанд ва мо бояд ба ин роҳ надидем.

Гурӯҳҳои ифротии миллатгароёна хусусиятҳои гуногун дошта, одатан дар тамоми минтақаҳои ҷаҳон амал мекунанд. Гурӯҳҳои ифротие, ки дар ҷаҳон амал мекунанд, ҳислатан ва табиатан самти миллатгароёнаю мазҳабӣ доранд. Онҳо кӯшиш ба ҳарч медиҳанд, ки масъалаи миллию мазҳабӣ ва умумияти этникашонро дар асоси риояи тамоми меъёрҳои адолат ҳаллу ҷасл намоянд, чунки онҳо манфиатҳои ҳамон гурӯҳи этниро ҳимоя менамоянд.¹

Ҷонибдорони ҳаракату ҷараёнҳои ифротгаро ва тундрав, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар сатҳи байналмилалӣ мамнӯъ эълон шудаанд, гурӯҳи дуҷумро ташкил мекунанд. Вижагии аслии фаъолияти ин гурӯҳ он аст, ки онҳо аз ақида ва эътибори ислом барои расидан ба ҳадафҳои сиёсӣ ва иқтисодии худ истифода мебаранд. Коршиносон медонанд, ки аксари ҷараёнҳои диние, ки аз номи ислом баромад мекунанд, дар асл барномаҳои бузурги қудратҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ мебошанд, ки ҳадафи онҳо аз байн бурдани амният дар кишвару минтақа барои расидан ба манфиатҳои сиёсии худ мебошад. Таҳлили шабакаҳои иҷтимоӣ, ба вижа «Фейсбук» ва «Одноклассники» нишон медиҳад, ки намояндагони ҷараёнҳои динии ғайриқонунӣ ақида ва дидгоҳҳои худро ба таври ошкор баён медоранд ва аз неруи имконияти шабакаҳои иҷтимоӣ барои таблиғи онҳо истифода мебаранд. Бо истифода аз сатҳи пасти саводи динии аъзои шабакаҳои иҷтимоӣ намояндагони гурӯҳ

¹ Маҳмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Нозим Давлатмурод Маҳмадизода. – Душанбе, 2020. – С.61.

тавонистанд ин шабакаҳоро ба майдони таблиғи ақидаҳои худ табдил диҳанд.

Таҳлили муҳтавои дидгоҳҳои гурӯҳ нишон медиҳад, ки намояндагони ин ҷараёнҳо ҳам исломи суннатӣ ва ҳам барномаҳои иҷтимоӣ ва сиёсиро, ки аз ҷониби давлат амалӣ мешаванд, наметазиранд. Зимнан, намояндагони ин гурӯҳҳо, ба вижа «ДИИШ» ва «Ҳизбу-т-таҳрир» ниҳод, рамз ва нишонаҳои давлатӣ, масалан, марзҳои давлатиро қабул надоранд ва даъвои хилофати ҷаҳонӣ мекунанд.

Мушкилии таҳлил ва баррасии равандҳои гуногуни шабакаҳои иҷтимоӣ дар он аст, ки онҳо хусусияти ҷаҳонӣ доранд. Масалан, намояндагони ҳаракатҳои мамнӯъ берун аз кишвар қарор доранд ва фаъолияти худро бо истифода аз номҳои мустаор пеш мебаранд.

Ба гурӯҳи сеюм «Исломгароёни сиёсӣ», ҳамчунин, баъзе аз тарафдорони моделҳои гуногуни исломи сиёсӣ шомил мебошанд. Метавон гуфт, ки дар даҳсолаи охир шабакаҳои иҷтимоӣ ба як неруи қавӣ барои ташаккули афкори омма ва зербинои муколамаи гурӯҳ ва қишрҳои гуногуни ҷомеа мубаддал гаштаанд. Шабакаҳои иҷтимоӣ, бешубҳа, дорои таъсири мусбат дар фазои иттилоотӣ ва иҷтимоӣ низ ҳастанд, аммо истифодаи онҳо аз ҷониби гурӯҳҳои ифротӣ тундрав метавонад таҳдиду хатарҳои нав барои амният ва манфиатҳои миллӣ, бавижа амнияти иттилоотӣ эҷод созад. Ҷанбаҳои иттилоотии таъмини амният ниёз ба истифода аз неруҳои зеҳнӣ ва технологияҳои навин барои тақвияти суботи давлат доранд. Дар ин самт натиҷагирӣ ва пешниҳодҳои зерин ба мақсад мувофиқ менамоянд:

Ҷанбаҳои иттилоотии таъмини амният воситаи муҳимми рушди устувори давлат ва ҷомеа мебошанд. Барои ин бояд аз неру ва имконияти мавҷуда дар ниҳодҳои давлатӣ ва иҷтимоӣ барои омӯзиши пайвастаи вазъи таблиғи андешаҳои тундраву ифротӣ истифода барем, то ба масъалаи таҳлили муҳтавои фазои иттилоотӣ дар шабакаҳои

ичтимоӣ бо истифода аз методология ва технологияҳои муосир аз ҷониби ниҳодҳои марбута таваҷҷуҳи зарурӣ дода шавад.

Омӯзиши муҳтавои расонаҳои ватанӣ нишон медиҳад, ки он бештар хусусияти тасвирӣ дошта, маводи арзишманди таҳлилӣ камтар ба назар мерасад. Барои пешгирии таъсири ифротгароии динӣ ва тундгароӣ бояд ҳамкориҳои расонаҳои миллӣ бо коршиносон ва марказҳои илмӣ-таҳлилӣ тақвият ёбад. Бояд гурӯҳҳои доимоамалкунанда аз ҳисоби коршиносони соҳаҳои гуногун бо мақсади пайгирӣ ва таҳлили вазъи ифротгароӣ тундгароӣ таъсис дода шаванд. Ин равиш барои омӯзиши амиқи масъала ва андешидани чораҳои муносиб барои коҳиши сатҳи таъсири ақидаҳои ифротгароӣ тундгароӣ дар афкори иҷтимоӣ имконият фароҳам меоварад. Истифодаи неру ва имкониятҳои рӯҳониёни суннатӣ барои ҳамоҳангсозии кӯшишҳо дар роҳи мубориза бо таъсири ҷараёнҳои бегонаи динӣ ба афкори ҷавонон низ аз аҳаммият ҳолӣ нест. Ташкили фазои мусоиди иттилоотӣ барои коҳиши сатҳи ифротгароӣ дар байни ҷавонон тақозо мекунад, ки торномаҳои интернетӣ ва расонаҳои алоҳида барои тарғиби арзиш ва фарҳанги суннатӣ дар байни қишрҳои гуногуни ҷомеа, бахусус ҷавонон, таъсис дода шаванд ва ин расонаҳо бояд маҳсулоти аудиовизуалии ҷолиб тавлид созанд. Зеро тибқи таҳлилҳои коршиносон таъсири ин гуна мавод дар байни ҷавонон пайваستا дар ҳоли афзоиш аст.

Муҳаққиқи тоҷик Маҳмадизода Н.Д. дуруст кайд мекунад, ки дар пушти гурӯҳҳои мухталифи ҷавонон, ки роҳу воситаҳои ифротии муборизаро пеша кардаанд, гурӯҳҳо ва ташкилотҳои сиёсӣ, ҳизбҳои хусусияти тундравӣ дошта, фирқаҳои таассубгаро, ҳаракатҳои динӣ-ифротгароӣ ва одамони алоҳидаи манфиатхоҳ меистанд. Мушоҳида мешавад, ки ҷавҳари тамоми ҳаракатҳои ифротгароӣ-сиёсӣ ва диниро ҷавонон ташкил медиҳанд. Гуфтан зарур аст, ки роҳбарони гурӯҳҳои ифротгароӣ-динӣ зиёдтар дар байни ҷавонон тарғибу ташвиқоти динӣ-

сиёсӣ ва идеологӣ бурда, сафашонро аз ҳисоби ин гурӯҳи фаъоли аҳоли пурра мегардонанд.¹

4. Паст будани савияи дониши баъзе ҷавонон аз нигоҳи мафкуравӣ, ҳуқуқӣ, фарҳангӣ ва динӣ, майлу хоҳиши ба даст овардани маблағи муфт, ки онро пайравони гурӯҳҳои тундрав ваъда мекунанд, боиси фирефта шудани онҳо аз тарафи намояндагони ҳизбу ҳаракатҳои ифротгаро ва шомил гардиданашон ба ин ҳизбу ҳаракатҳо гардидааст. Муҳимтарин воситаи пешгирии гароиши ҷавонони азизаи кишварамон ба аҳзобу ҷунбишҳо ва ташкилоту ҳаракатҳои ифротӣ роҳ надодан ба таҳсили ғайрирасмӣи динӣ ҷавонон мебошад ва дар ин замина масъулияти падару модаронро дар таълиму тарбияи фарзандон бояд баланд бардошт. Зеро ноогоҳӣ, бетаҷрибагӣ ва дар муҳити носолим тарбия ёфтани ҷавонон яке аз сабабҳои ворид гардидани ҷавонон ба гурӯҳҳои ташкилоти ҷиноятпеша мебошад. Аз ин рӯ, волидон ва ашхоси онҳоро ивазкунанда зарур аст, ки дар ҳамкорӣ бо устодони мактабҳои миёна, таълимгоҳҳо ва омӯзишгоҳҳои тахассусӣ, донишқадаву донишгоҳҳо таълиму тарбияи фарзандонро ҷиддӣ ба роҳ монанд ва шароитҳои зарурии моддию маънавӣ фароҳам оваранд.

Бино ба иттилои расмӣ, дар маҳбасҳои Тоҷикистон 1500 нафар бо ҷурми ифротгароӣ ва терроризм адои ҷазо мекунанд. Ба бовари сардори идораи зиндонҳои Тоҷикистон, маҳз гурӯҳҳои ифротиву террористӣ манбаи асосии тарғиби ақидаҳои таҳаммулнопазирӣ, тундравонаву ифротӣ дар маҳбасҳо ҳастанд. Аз ин рӯ, барои пешгирии шомилшавии ҷавонон ба гурӯҳҳои ифротгароиву тундрав волидон ва давлату ҳукуматро зарур аст, ки чораҳои зеринро дар ҷомеа амалӣ намоянд:

– ба тадриҷ коҳиш додани сатҳи болорави муҳоҷирони мавсимии корӣ ва ба низом даровардани раванди муҳоҷирати меҳнатӣ ва дар ҷумҳурӣ бо кор таъмин кардани шахрвандони кишвар;

¹ Маҳмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Нозим Давлатмурод Маҳмадизода. – Душанбе, 2020. – С.66.

- боло бурдани сатҳи зиндагӣ ва некуаҳволии халқ, ёрмандии қишрҳои гуногуни ҷомеа ва таъмини имтиёзҳои махсус ба эҳтиёҷмандон;
- баланд бардоштани сатҳи озодии вичдон ва эҳтироми арзишҳои динӣ.
- боло бурдани сатҳи фарҳанги сиёсӣ ҳуқуқии аҳолии кишвар, баҳусус ҷавонону наврасон;
- такомулу ташаккули шахсияти масъулиятшинос, таҳаммулпазир ва бомуваффақият дар ниҳодҳои таълимиву тарбиявӣ ва баланд бардоштани арзишҳои милли-фарҳангӣ, шахрвандӣ ва ватандӯстӣ дар ботини ҷавонону наврасон;
- баланд бардоштани сатҳу сифати таъсири шуури иҷтимоии донишмандони диниву дунявӣ, уламову зиёиёни боистеъдод ба ҷавонон дар мактабу донишқадаҳо, садоу симо (баҳусус тавассути асарҳои илмӣ, бадеӣ ва филмҳои мустанаду бадеӣ, ки мазмуну моҳияти табиати ифротгароӣ тундгароӣ ва террористиро ошкор месозад);
- инкишоф додану ба роҳ мондани корҳои тадқиқотӣ-равонковӣ дар ҷомеа, ки барои пешгирии афзоиши хушунат равона мегардад; рушду такомул бахшидани маҳорати ҳамгироии иҷтимоӣ ва малакаи таҳаммулпазирӣ шинохти ҷавонон барои пешгирии онҳо аз пайравии кур-курона ба созмону мазҳабҳо харобиоваре, ки аз хориҷи кишвар маблағгузорӣ мешаванд;
- маҳрум кардани гурӯҳҳои иҷтимоӣ, ки тамоюл ба равияҳои ифротгароӣ доранд аз манбаъҳои маблағгузорӣ ва дастгириҳои беруниро дохилӣ; баҳусус ба ҳадди сифр расонидани даромадҳои онҳо дар дохилу хориҷи кишвар, ки боиси ташкили фаъолиятҳои ифротӣ тундгароӣ ва террористи (тавассути хариди воситаҳои техникаӣ силоҳ)-и онҳо мегардад;

– татбиқи чораҳои пешгирикунанда бо усулҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ, идеологӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва маъмурӣ дар ҳамбастагии мураккаби онҳо ва танзими сиёсӣ-ҳуқуқӣ.

Донишмандон, аҳли зиё ва ҷомеаи Тоҷикистон дар кулл набояд ба он роҳ диҳем, ки мафкураи фарзандони миллати тоҷик бо иттилооти зарарноку хатарнок пур карда шавад, балки донишмандони илму дин, омӯзгорон, волидон, ниҳодҳои соҳоти маорифу фарҳанг бояд тадбирҳои мушаххас биандешем, чорабиниҳои илмӣ-фарҳангӣ доир намоем, барномаҳои муассири таълиму тарбиявӣ дар сатҳи гуногун (шурӯъ аз мактаби миёна, то макотиби миёнаи махсус ва олий, барои масҷидҳо ва корхонаҷоту ташкилотҳо) баргузор намоем. Ин тадбири чораҳо ва барномаҳои илмӣ-фарҳангӣ имконият медиҳанд, ки мафкураи фарзандони на бо ақидаву таълимоти музиру хатарнок барои ҳуди ҷомеаи мо, балки бо таълимоти созандаву бунёдкор ва солиму зиндагисоз пур карда шавад. Дар баробари татбиқи ин барномаву чорабиниҳо, зарур аст, ки ҷавонони миллат дар шаҳру ноҳияҳо ва деҳоти дурдаст ба касбомӯзӣ (ҳунарҳои мардумӣ, челонгарӣ, начҷорӣ ва ғ.), ба маҳфилҳои гуногуни илмӣ (аз фанҳои дақиқу гуманитарӣ, забномӯзӣ, компютеромӯзӣ ва ғ.) ҷалб гарданд, то ин ки фарзандони мо умри парқиммати худ ва ҷавонии худро дар кӯчаҳо беҳуда нагузаронанд. Зеро ҷавононе, ки то синни бистсолагӣ ба таълиму тарбияи хуби илмӣ, илмӣ-маърифатӣ, динӣ-мазҳабӣ (дар асоси таълимоти мазҳаби ҳанафӣ) ва касбомӯзӣ фаро гирифта мешаванд (яъне, мафкураи ҷавони онҳо бо андешаҳои солиму зиндагисоз пур мешаванд), ҳаргиз ҳеч ғояву таълимоти зарарнок ҷои онҳоро гирифта наметавонанд ва ҳуди ҷавонон имкон онро хоҳанд дошт, ки ба ҳар як андешаи зарарнок посухи даркорӣ бидиҳанд. Албатта, бояд ҳамкориҳои падару модарро низ бо макотиби миёна ва олий, омӯзишгоҳҳову маҳфилҳо зич ба роҳ монд ва ҳамеша аз масъулияти онҳо дар ВАО ёдовар шуд. Бахусус, маҳфили «Аниси кунчи

танҳой китоб аст»-ро, ки тавассути телевизион ҳамасола доир мешавад, вусъат бахшидан зарур аст. Ин маҳфил на фақат хондани китобҳои бадеиро тарғиб намояд, балки дар тамоми фанҳои дигар, баҳусус, риёзӣ, кимиё, табиатшиносӣ, варзиш ва ғ. бояд доир гардад ва ғолибони озмуни ин маҳфилҳо бо шохҷоизаҳо қадр карада шаванд. Яъне, ба ин васила ҳавасмандкунии кӯдакону наврасон ва баҳусус ҷавонон самари ниҳоят хуб хоҳад дод ва ояндаи неку равшани онҳоро таъмин хоҳад кард.¹

Боиси таассуф аст, ки дар ҷаҳони муосир сабабу омилҳои хатарноки фаромиллие ба миён омада, ки дар сурати пешгирӣ накардан ва муборизаи беамону муташаккилона набурдан алайҳи онҳо имкон дорад ҷавонон – ояндаи миллати моро аз шохроҳи бунёдкорӣ созандагиро бар канор созад ва онҳоро пайрави ҷунбишҳову ҳаракатҳо ва ташкилотҳои ифротии мазҳабӣ гардонад. Таъсири аҳзобу ҳаракатҳо ва ташкилотҳои ифротгарову тундрав баҳусус тавассути садову симои моҳвораӣ, интернет ва технологияҳои муосир на танҳо миёни мусулмонон, балки дар сафи насрониҳо ва пайравони динҳои дигари ҷаҳонӣ низ авҷ гирифтааст ва таълимоту кирдори онҳо ҳаргиз бо усулу андеша ва таълимоти ҳеч як мазҳабу дини суннатӣ мувофиқ намеояд. Таълимоти бунёдии ҳамаи онҳо баръакс ихтилофи ҷиддӣ бо якдигар дошта, фақат барои ноил гардидан ба ғаразҳои сиёсии абарқудратҳо хидмат мекунад. Бино бар ин, алҳол ифротгароии динӣ-мазҳабӣ хусусияти ҷаҳонӣ касб карда, ба падидаи хатарноки динию сиёсӣ табдил ёфтааст ва ба оромию осудагии тамоми кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ таҳдид ворид менамояд. Аз ин рӯ, ҳамкорию ҳамоҳангии фаъолонаи кишварҳои Осиёи Марказӣ ва ҷаҳонӣ баҳри решақан кардани ин падидаи даҳшатзову хатарнок аз пешина бештару беҳтар ниҳоят муҳим арзёбӣ мегардад..

¹ Современный ислам проблемы исламоведение [Текст]: сб. обзоров. – М., 1999. – Вып.2. – С.7-8.

Дар баробари муайян ва мушаххас кардани сабабу омилҳои ифротгароӣю тундгароии динӣ-мазҳабӣ ва вусъату густариш ёфтани он дар миёни баъзе қавонони кишварамон бояд ба назар гирифт, ки зуҳури ифротгароӣ барои фарҳанги миллию мазҳабии аҳолии давлатамон бисёр хатарзову даҳшатнок буда, бар зидди мазҳаби таҳаммулпарвари ҳанафӣ равона гардидааст ва барои мардуми мо тамоман раванди ноошнову бегона ба шумор меравад. Мазмун ва моҳияти ғояи ифротгароии мазҳабии таҳмилий дар минтақа чунин аст, ки он арзишҳои миллию мазҳабии миллати моро бахусус дар ниҳоди қавонони кишварамон бо ҳам саҳт муқобил хоҳад гузошт. Ва охируламр сабабу омили асосии ривочу густариши ифротгароӣю тундагароии мазҳабӣ ва терроризм ва дар миёни байни пайравони адёну мазоҳиби мухталиф мегардад ва мушкилоти зиёде дар роҳи таҳкими истиқлолияти давлатӣ ва ташаккули худшиносии миллӣ эҷод хоҳад кард.¹

Интишордиҳандагон ва мубаллиғони ифротгароӣю тундгароии мазҳабӣ-динӣ ашхоси муайян ва гурӯҳху ташкилотҳо ва созмонҳои сиёсӣ ҳастанд, ки бо ниқоби «исломи ноб» дар миёни қавонони камоғоху бетачриба худнамоӣ мекунанд ва барои ба амал расонидани ғайолиятҳои таҳрибкоронаи худ шуури қавононро мағзшӯӣ ва заҳролуд мекунанд. Онҳо таълимоти дини мубини исломро, ки воқеан гавҳару меҳвари инсонгароӣю одамият ба шумор меравад, аз нигоҳи ғаразнокӣ худ тафсир медиҳанд ва қавононро ба вартаи ифротгароӣю бадахлоқӣ, бераҳмию хурофотпарастӣ ва охируламр ба қинояткорӣ тела медиҳанд. Ифротгароӣю таунгароӣ ва терроризми мазҳабӣ ҳамчун вабои аср, чунон бемории сирояткунандаест, ки мағзи қавонони ноогоҳро хароб месозад ва ба бозичаи дасти кишварҳои хориҷӣ табдил медиҳад, ки оқибати онро тасаввур кардан ниҳоят мушкил аст. Бино бар ин, ҳамчун илоҷи воқеа аз вуқӯъ, садди роҳи ин падидаи хатарнокро гирифтани

¹ Полонская, Л.Р. Современные мусульманские идейные течения [Текст] / Л.Р. Полонская // Ислам – проблемы идеологии, права, политики и экономики. – М.: Наука, 1985. – С.8.

лозим аст ва ҷустани тадбирҳову чораҳои муассире зарур аст, ки боиси решакан кардани он мегардад.

Таблиғи ғояҳои таҳаммулпазири ахлоқию иҷтимоӣ ва мазҳаби суннатии мардуми кишварамон – ҳанафия аз ҷониби рӯҳониёну намоёндагони равшанфикр метавонад яке аз роҳҳои муфиди пешгирикунандаи ин падидаи хатарзои мазҳабӣ бошад. Мусаллам маълум аст, ки дар кишварамон ба ҷуз мусулмонон (пайравони мазҳаби ҳанафӣ ва таълимоти исмоилӣ), ҳамчунин дигар пайравони мазоҳибу равияҳои православӣ, католикӣ ва протестантии дини насронӣ бар ба бар қору зиндагии озошта доранд ва ҳеҷ гоҳ байни онҳо зиддиятҳои мазҳабӣ ба вуҷуд наомадааст. Ақалиятҳои мазҳабӣ, ки бахши аъзами онҳоро пайравони мазҳаби православӣ (бештар русҳо) ташкил медиҳанд, дар мақомоти дахлдори кишвар сабти ном шудаанд ва озодона амал менамоянд. Аммо мутаассифона имкон дорад, ки ин зиндагии озоштаи мардуми кишварамонро маҳз ифротгарони мазҳабӣ бо ихтилофу низоъангезии худ барҳам зананд, чуноне ки дар кишварҳои Афғонистон, Сурия ва Ироқ рух дода истодааст. «Бояд зикр кард, ки дар миёни пайравони мазҳабҳои суннатии исломӣ ва насронӣ аз даврони собиқ Шӯравӣ то ҳол таҳаммулпазирӣ ва робитаи ҳасана ва ҳамкориҳои зичу судманд вуҷуд дорад ва дастҷаъмона дар тарбияи ахлоқии ҷомеа саҳми ғайрикамол нагузоранд. Бино бар ин, маҳз рӯҳониён ва уламои маъруфи исломию насронӣ дар роҳи пешгирии хатари ифротгарии мазҳабӣ дар сафи пеш истода, нақши бисёр муҳимро иҷро карда метавонанд».¹

Пас аз истиқлолияти давлатӣ касб кардани мардуми кишварамон, ба ҷуз мазоҳиби маъзури исломию насронӣ, пайравони ҷанде дигар равию фирқаҳои ғайрисуннатии мазҳабӣ зуҳур карданд, назари Салафия, Ҳизбу-т-таҳрир, Шоҳидони Яҳво, Ваҳҳобия ва амсоли инҳо, ки ба зудӣ симои худро бо ғайриияту ҳаракатҳои ифротию тундравона ба

¹ Таҳдиди ҷараёнҳои ифротгаро ба субот ва амнияти ҷомеа дар Тоҷикистон [Манобеи электронӣ]. – Низомии дастрасӣ: <http://dsx.tj/view.php?catID=14&id=255>

намоиш гузоштанд. Бино бар ин, фаъолияти ин равияву аҳзоб ва ҳаракату ташкилотҳои ифротгарову тундрав дар ҷумҳури бо қарорҳои Суди Олии Тоҷикистон ғайриқонунӣ ва мамнӯъ эълон гардид. Зеро онҳо дар байни пайравони мазҳабҳои суннатии ҷомеаи Тоҷикистон зиддияту бадбинӣ ва таҳаммулнопазириро эҷод карда, мардуми кишварамонро ба гирдобии бӯҳронҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва ҷанги шаҳрвандӣ кашиданд; амнияти яқинчи ва ваҳдати миллии Тоҷикистони соҳибистиқлоро ба зерӣ хатари ҷиддӣ гузоштанд. Мутаассифон, аҳзобу иттиҳодияҳо ва ҳаракату ташкилотҳои ифротгарои мазҳабӣ пас аз мамнӯъ ва аз қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон берун ронда шуданашон, то ҳол аз мақсадҳои нопоки худ даст накашидаанд ва бо ҳар воситаи василаҳо ошкору пинҳон дар миёни ҷавонони мо ташвиқу тарғиби таълимоти ифротии худро ба воситаи расонаҳои ВАО, бахусус тавассути интернет, шабакаҳои моҳвораӣ давом дода истодаанд. Чуноне аз ин вазоит маълум аст, дар дохили бархе давлатҳои даргири ҷангу низоъҳои мазҳабӣ шаҳрвандии мусулмонӣ равияву ҷараёнҳои хатарноки мазҳабии ифротӣ озода фаъолият доранд. Онҳо бо ҳар василаи восита хоҳони онанд, ки таълимоту ғояҳои ифротии худро дар бархе дигар кишварҳои мусулмонӣ, бахусус дар Осиёи Марказӣ интишор диҳанд ва ҷавонони ноогоҳу камтаҷрибаи моро ба дом бикашанд ва ба ҷиҳоди дурӯғин ва фаъолиятҳои ифротӣ террористӣ ҷалб созанд. Ифротгарони мазҳабӣ бо дастнишондодӣ хоҷагони хориҷии худ таълиму тадриси баъзе аз улуми дақиқ, назари физика, химия, забону адабиёти миллий, бахусус осори назми бузургони миллатамонро инкор карда, бидъат номидаанд. Гӯё, ки ин улуму фанҳои мактабӣ донишгоҳӣ ҳилофи таълимоти Қуръону суннати исломӣ мебошад. Дар сурате, ки Пайғомбари гиромӣ Ҳазрати Муҳаммад (с) дар ҳадисҳои худ омӯзиш ва ба дастоварии илму донишхоро борҳо таъкид варзидааст. Аз ин рӯ, барои бартараф кардани хатари ифротгароӣ таҳкиму тақвият бахшидани низоми таълиму тарбия

дар макотиби миёнаву олий ҳаётан муҳим арзёбӣ мегардад. Бахусус дар шароити мураккаби ҷаҳони муосир зарур аст, ки ҳар як ҷавони ҷомеаи мо бояд соҳиби касбу дониш ва ҳунароҳои замонавӣ бошад. Ба ҳамаи устодону омӯзгорони макотиби оливу миёна, бахусус ба донишмандону муҳаққиқони соҳоти ҷомеашиносӣ, сиёсатшиносӣ, фалсафа, диншиносӣ ва ғайраҳои дақиқ бисёр муҳим аст, ки ҳамкориҳои босамарро дар роҳи таълиму тарбияи ҷавонону наврасон ба роҳ монанд ва дар шуури ҷавонон бартариҳои соҳиби касбу ҳунаро буданро талқин варзанд. Ин беҳтарин воситаи омӯзиши ифротзудӣ дар миёни ҷавонон мебошад. Зеро:

Ҷаҳонро ба дониш тавон ёфтан,
Ба дониш тавон риштану тофта

Дар баробари баланд бардоштани масъулияти падарону модарон ва нақши оила дар тарбияи фарзандон, ҳамчунин нақши боғчаи кӯдакон, мактабу донишгоҳҳо, донишқадаҳо ва омӯзишгоҳҳои кишвар, ВАО ва тамоми ниҳодҳои ҷамъиятию давлатӣ дар роҳи пешгирии ҷавонон аз шомил шудани онҳо ба гурӯҳҳои ифротгаро ниҳоят муҳим аст. Дар ин ҷода барои тарбияи дурусти ҷавонону наврасон дар рӯҳияи худшиносии ҳудуди миллии саҳми радио ва телевизион, матбуоти даврӣ, интернет, бахусус филмҳои мустанаду бадеӣ, ки савияи дониши ҷавононро баланд мебардорад, бисёр зарур аст. Ба барномасозии интернетӣ ватанӣ зарур аст, ки дар баробари ҳар як таълимоти рӯҳияи зиддимиллӣ доштаи шабакаҳои интернетӣ бо ҳамкориҳои донишмандони шинохтаи кишвар, барномаҳои махсуси шавқангези ҳувиятсоз эҷод намоянд ва ҷавонону наврасонро дар рӯҳияи инсондӯстӣ, ватандӯстӣ, арҷгузориҳои арзишҳои фарҳангии миллии тарбия кунанд. Зеро дар даврони муосир маҳз шабакаҳои интернетӣ, телевизиону радио дар шарҳи масоили мубрами ҷаҳонишавӣ, вазъияти сиёсӣ иқтисодии минтақаӣ ва ҷаҳонӣ нақши бисёр бузург дошта, ҷаҳонбинии ҷавононро ба сӯи мусбат васеъ карда метавонад ва дарки дурусти ҳаётро барои онҳо осон мегардонад.

Ба андеши Маҳмадизода Н. Д. – «Пешгирии ҳамроҳшавии ҷавонон ба ҳаргуна ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ террористӣ масъалаи муҳимтарини давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, қабл аз ҳама се ниҳоди асосӣ оила, мактаб (маориф) ва ҷомеаи шаҳрвандӣ бояд бояд дар ҳамкорӣ фаъолияти босамар ва натиҷабахшро роҳандозӣ кунанд. Наврасону ҷавонон бояд аз хурди дар рӯҳияи худшиносию ватандӯстӣ ва шинохти арзишҳои миллӣ тарбия карда шаванд. Тавассути интернет, телевизиону матбуоти даврӣ корҳои зишти гурӯҳҳои ифротгароро бо далелҳои асоснок намоиш додан мумкин аст. Имкон дорад ашхоси аз Сурияву Ироқ баргаштаре ба маҷлису намоишҳои телевизионӣ даъват карда шаванд, то ин ки онҳо аз таҷрибаи талхи худ ба ҷавонон нақл кунанд».¹

Ба қору фаъолияти бунёдкоронаву созанда ҷалб кардани ҷавонон, тарғиби варзиш, ташкили ҷойҳои холии қорӣ ва амсоли инҳо чораҳои муассире тавонанд буд, ки ҷавонону наврасон умри пурқиммату арзишманди худро беҳуда нагузаронанд ва ба доми пурхатари ифротгарони мазҳабӣ гирифтаре наоянд. Зеро як сабаби бисёр возеҳу равшани ба доми ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ дучор шудани ҷавонон, дар баробари ноогоҳию камиттилоотӣ аз ҳавадиси ҷаҳонӣ, бекорӣ ва беҳудагардию оворагии онҳо мебошад. Хеле фараҳбахш аст, ки солҳои охир бисёр ҷавонони тоҷик дар озмунҳои таҳассусӣ ва мусобиқаҳои байналмилалӣ варзишӣ ширкат меварзанд ва ҷойҳои намоёнро ишғол намуда, парчами миллиро дар сатҳи байналмилалӣ баланд мебардоранд, ки бешубҳа ифтихори ҳар як тоҷику тоҷикистонӣ мебошад.

Бояд ёдовар шуд, ки масъалаи пешгирӣ ва мубориза алайҳи ифротгароӣ, тундравӣ, баҳусус ифротгароии динӣ-сиёсӣ фақат вазифаи ниҳодҳои давлатӣ наметавонад буд, балки тамоми шаҳрвандони ҷумҳурӣ дар ин қор бояд саҳм дошта бошанд. Маҳз мубориза босамари

¹ Маҳмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Нозим Давлатмурод Маҳмадизода. – Душанбе, 2020. – С.275.

дастҷамъии тамоми ниҳодҳои иҷтимоӣ қодир ба он хоҳад буд, ки падидаи хатарноку номатлуби асри муосир – ифротгароӣ, тундгароӣ ва терроризми динӣ, динӣ-сиёсӣ аз ҷомеаи мо решакан карда шавад, ба барангезиши адовати миллию мазҳабӣ, низоъҳои иҷтимоию наҷодӣ хотима дода шавад. Бояд ҷавонон тавре раҳнамоӣ гарданд, ки ҳикмати ба манфиати Ватан – Тоҷикистон ва ояндаи дурахшони он хидмат карданро дарк намоянд ва дар тақвияти давлатдорӣ миллий, боз ҳам устувор шудани сулҳу ваҳдат, якпорчагии миллат, мустаҳкам кардани дастовардҳои истиқлолият сарбаландона ва боифтихор саҳмгузор бошанд ва баҳри пешрафту шукуфоии кишвар ва ҳифзи марзу буми давлатамон сина сипар созанд. Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ин андешаи ватандӯстона бисёр барҷаста ифода гардида аст: «Шаҳрвандони кишвар бояд ба қадри давлати соҳибистиқлол ва зиндагии орому осуда расанд ва ҳеҷ гоҳ зиракии сиёсиро аз даст надода, фирефтаи таблиғоти ақидаҳои бебунёди ифротӣ нашаванд».

Унсурҳои асосӣ ва хатарноки гурӯҳҳои ифротгароӣ на дар шахсият, балки дар усули ақида ва усули андешаву ҷаҳонбинии онҳо бештар зоҳир мегадад. Омилҳои дар тафаккур ва андешаи динӣ ва ҷаҳонбинии гурӯҳу равияҳои салафия, ваҳобия, ансоруллоҳ, ҳизбуттаҳрир, ДОИШ, толибон, «Ихвону-л-муслимин», «Ҳамос», «Ал-Қоида» ва амсоли инҳо нухуфтааст, ки новобаста аз иродаи шахсияшон, даст ба такфиру таҳқири дигар мусалмонон мезананд. Аз ҳамин лиҳоз иллат на дар шахсият, балки дар барномаи тавҳидӣ ва усули динии онҳо мебошад. Бад-ин хотир аҳли суннат ва ҷамоъат салафияро эътироф намеkunанд ва қабул надоранд ва онҳоро аз ҷумлаи аҳли суннат намешуморанд.

Унсурҳои миллий ва омилҳои мазҳаби ҳанафӣ чун гули печон дар канори ҳам инкишоф ва такомул ёфта, шуури миллий ва мазҳабии ҷамъиятиро ташкил мекунанд. Тафаккури салафигароӣ ва андешаи

бемазҳабӣ пеш аз ҳама барои маҳв намудани унсурҳои муштаракӣ миллӣ ва мазҳабӣ дар ҳар ҷомеа омили асосӣ ба шумор меравад.¹

Тафаккур ва андешаи динии аҳли суннат ва ҷамоат арабӣ ё язидӣ набуда, балки аҷзои андеша ва тафаккури динии аҳли суннат ва ҷамоат аз унсур ва омилҳои фарҳанги исломӣ, махсусан, Қуръон ва суннатуннабӣ таркиб ёфтаанд. Андешаи диниро ба андешаи арабӣ ва эронӣ мансуб доништан, яъне дар доираи андешаи минтақавӣ ва ҷавмию наҷодӣ маҳдуд сохтан аз заъифии тафаккури динии гурӯҳу равияҳои мазкур, бахусус салафия ва хаворич шаҳодат медиҳад. Заъфи тафаккури ақидавии арабӣ ё эронӣ, яҳудӣ, таҳрирӣ, салафия, мавдудия, аҳмадия ва баҳоияву рофизия, носирия ва носибияро набояд тафаккури исломӣ ва тавҳидӣ муаррифӣ намоем ва ба қалам бидиҳем. Ин гурӯҳҳо даъводоранд, ки андеша ва ақидаи аҳли суннат сирф андешаи арабӣ-язидӣ мебошад, албатта, ин навъ хулосабарории салафия ягон санад, ҳуҷҷат, далели шаръӣ ва илмию таърихӣ надоранд. Чунин эътиқод мардуд ва тухмати маҳз нисбати андеша ва ақидаи аҳли суннат ва ҷамоат мебошад.

Фаъолияти ифротгароӣ (ифрогароӣ) дар Тоҷикистон (ва дигар кишварҳои дар мадди назари ифротгароии байналмилалӣ қарордошта) асосан ба ин усулу ҳадафҳо равона шудааст:

- тағйири додани асосҳои сохти конститутсионӣ ва вайрон кардани ягонагӣ ва ваҳдати миллӣ;
- сафедкунии оммавии терроризм ва дигар фаъолиятҳои террористӣ;
- барангехтани кинаю адовати иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ ё динӣ;
- таблиғи ғавқулӯда ва бартарӣ доштани шахс ё паст задани фарде бар асоси мансубияти иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, мазҳабӣ, забонӣ ё муносибат ба дин;

¹ Саидов, Д.М. Таъсири ҷараёнҳои муосири динӣ-ифротӣ ба бехатарии маънавии ҷомеаи Тоҷикистон [Матн] / Д.М. Саидов. – Душанбе, 2021. – С.76.

- вайрон кардани ҳуқуқ, озодиҳо ва манфиатҳои қонунии шахс ва шаҳрванд, вобаста аз мансубияти иҷтимоӣ, нажодӣ, миллӣ, мазҳабӣ, забонӣ ё муносибати ӯ ба дин;
- монест шудан ба амалисозии шаҳрвандон аз ҳуқуқҳои интихобии худ ва ҳуқуқи иштирок дар раъйпурсӣ ё вайрон кардани сирри овоздиҳӣ бо зӯроварӣ ё таҳдиди истифодаи он;
- монест шудан ба ғайолияти қонунии мақомоти давлатӣ, мақомоти ҳудидоракунии маҳаллӣ, комиссияҳои интихоботӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва динӣ ё дигар ташкилотҳо бо зӯроварӣ ё таҳдиди истифодаи он;
- содир кардани ҷиноятҳо
- таблиғ ва намоиши оммавии аломатҳо ё атрибутҳои фашистӣ ва ё сифату нишонаҳои шабеҳ ба он;
- даъватҳои оммавӣ барои татбиқи ин санадҳо ё паҳнкунии оммавии маводди ифротгарой, инчунин истехсол ё нигоҳдории онҳо бо мақсади паҳнкунии онҳо дар миёни омма;
- бардурӯғ айбдоркунии шахси дорои мансаби давлатӣ дар содир кардани амалҳои ҷиноӣ ва ташкилу таҳияи санадҳои марбут ба ин ҷиноятҳо ва аланӣ кардани ин тўҳматномаҳо дар миёни оммаи мардум ва ба ин васила аз байн бардоштани шахсони маъруфу машҳур ва олирутба, ки садди роҳи ифротгарой шудаанд ва дар таҳкими ваҳдату пойдории миллату давлат саҳиманд.

Усулҳо ва самтҳои асосии мубориза ва муқовимат бо ғайолияти ифротгарой ва терроризм метавонанд аз ин усулҳо иборат бошанд:

- эътироф, риоя ва ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрвандон, манфиатҳои қонунии ташкилотҳои шахсӣ ва давлатӣ;
- ҳимояи қонун ва ошкорбаёнӣ дар ҷомеа;
- ба таъмини амнияти миллию давлатии Тоҷикистон афзалияти аввалиндараҷа додан;

- афзалияти чораҳо оид ба пешгирии фаъолияти ифротгарой;
- ҳамкории иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва динӣ, ташкилотҳо ва умуман тамои шаҳрвандони Тоҷикистон бо давлат дар мубориза алайҳи ифротгарой, баҳусус ифротгароии мазҳабӣ-сиёсӣ ва тундгароии динӣ;
- барои фаъолияти ифротгарой муқаррар намудани ҷазои ҳатмӣ;
- қабули чораҳои пешгирикунанда, ки ба пешгирии фаъолиятҳои ифротгарой равона шудаанд, аз ҷумла муайян ва бартараф кардани сабабҳои зуҳури ифротгарой;
- муайян ва пешгирии фаъолияти ифротгароии иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, динӣ, ташкилотҳо ва шахсони алоҳида;
- баланд бардоштани эҳтироми инсон дар ҷомеа тавассути арҷгузорӣ ба арзишҳои баланди ахлоқӣ, инсонӣ ва ҳамаҷониба ҳавасмандсозии татбиқи ин арзишҳо дар байни ҷавонон;
- ҳавасмандсозии шаҳрвандон, баҳусус ҷавонон ба эҳтироми қонун;
- баланд бардоштани обрӯю нуфузи мақомоти ҳифзи ҳуқуқи шаҳрвандон тавассути барномаҳои махсус ва ҳамкории ҷомеа ва баҳусус ҷавонон бо онҳо (масалан, нашри филмҳои баландмазмуни бадеӣ ва ҳуҷҷатӣ аз ҳаёти қаҳрамонони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ; ҳамаҷониба ҳавасмандсозии коркунони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ба ин васила пешгирии ривочи фасоду ришва дар байни коркунони ҳифзи ҳуқуқ (масалан, баланд бардоштани маоши онҳо, додани мукофотҳои давлатӣ, мукофотҳои пулию молӣ, таъмини қаҳрамонон бо хонаҳои хуби замонавӣ ва ғ.); шаъну шарафи баланд будан қору фаъолият дар ин мақомот барои ҷавонон);
- баланд бардоштани фарҳанги маънавӣ-ахлоқии ҷавонон;
- ҳамаҷониба ҳавасмандсозии ҷавонон барои касби

- коҳиш додани бекорӣ дар байни ҷавонон тавассути эҷоди корхонаҳо, ташкилотҳо, ширкатҳо, муассисаҳо ва ғ., бахусус бо ташаббуси худи ҷавонон;
- ҳавасмандсозии ҷавонон барои эҷодкориву ихтироъкорихо ва баланд бардоштани ташаббуси ҷавонон барои фаъолиятҳои созанда;
- коҳиш додани сатҳи ноогоҳӣ ва камиттилоотии ҷомеа ва ҷавонон аз фазои иттилоотии илмӣ, фарҳангӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва варзишии ҷаҳонӣ;
- баланд бардоштани сатҳи донишу биниши ҷомеа ва ҷавонон аз аркони шариат ва асосҳои мазҳаби ҳанафӣ ва ба ин васила фарқсозии онҳо аз ифроту тафрити мазҳабӣ;
- баланд бардоштани сатҳу сифати таҳсилоти макотиби миёна ва олӣ;
- аз байн бардоштани ва ҳадди ақал коҳиш додани нобаробариҳои иҷтимоӣ;
- пешгирии тамоюли ҷавонон ба содир кардани ҷиноятҳо;
- ҷалби ҷавонон ба арзишҳои дурусти инсонӣ ва дур нигоҳ доштани онҳо аз амёлҳои пасти ахлоқӣ ва тамоюлоти таҳрибкунандаи шахсият;
- тарғиби ҷавонон ба таҳаммулгароӣ ва барканорсозии онҳо аз ҷудоиситезӣ ва фашизми миллию мазҳабӣ;
- тарбияи дурусти рӯҳию равонии ҷавонон ва фаҳмонидан зарари пархошгарию ситезаҷӯӣ ба онҳо (ташкilotу созмонҳои ифротагроиву террористӣ усулҳои пархошгарию ситезаҷӯиро ба ҷавонон омӯзонида, онҳоро ба манфиати худ истифода мебаранд);
- пур кардани фазои интернетӣ бо маводди омӯзишӣ-тарбиявӣ (видеоию ҳуҷҷатӣ), тарбиявӣ-ахлоқӣ, динӣ-тарбиявӣ, бахусус видеороликҳои уламои динӣ дар мавзӯоти мухталифи динӣ, ки

меавонад дар баробари ҳар як маводди таҳрибкори ахлоқию таблиғотии ифротгароён ҷавоби муносибе дода тавонад;

- ба навор гирифтани филмҳои бадеӣ, телесериалҳо, филмҳои тасвирӣ аз дostonҳои «Шоҳнома», афсонаҳои халқи тоҷик, роману повестҳои нависандагони тоҷик, ки кӯдакону наврасон ва ҷавононро метавонанд ба омӯзиши фарҳанги бои миллӣ равона сохта, дар вучуди онҳо ҳисси ватандӯстӣ, поквичдонӣ, покниҳодӣ, фарҳангдӯстӣ, китобдӯстӣ, қаҳрамонӣ, ва амсоли инро тарғибу ташфиқ намоянд;
- пешгирӣ ва бартарафсозии ҳама гуна анвои муҳолифатҳои иҷтимоӣ, қавмию миллӣ, наҷодӣ ва мазҳабӣ тавассути фарҳангноккунии ҷомеа ва ҷавонон;

Хулоса, шароити сиёсӣ ва мазҳабии даврони ҷаҳонишавии муосир талаб дорад, ки ҳар як шаҳрванди Тоҷикистон зиракии сиёсиро аз даст надиҳад ва барои ҳифзи сулҳ, оромӣю озоиштагии кишвар корҳои мушаххасро амалӣ намояд, аз ҷумла, ба кори таълиму тарбияи дурусти фарзандон, пурсамар гузаштани вақти онҳо, ҷалби онҳо ба маҳфилҳои илмӣ, фанӣ ва ҳунаромӯзӣ талош варзад. Дар чунин шароит ҳар як падару модар хосатан фарди соҳибмаърифатро масъулияти азим бар дӯш аст. Чунки аҳаммияти ҷиддӣ додан ба таълиму тарбияи насли наврас ва ҷавонон яке аз чораҳои самарбахштарин ва омили мубориза алайҳи падидаи хатарноки ҷаҳони муосир – ифротгароӣ ва терроризм ба шумор меравад. Бепарвоя ба тақдири фарзандонамон – ояндаи Ватанамон оқибатҳои мудҳиш ба бар дорад. Аз ин рӯ, фарзанд азиз аст, аммо тарбияи дурусти он боз ҳам азизтар мебошад. Ҳар як фарди худогоҳу худшиноси ҷомеаро мебояд, ки Ватанамонро мисли фарзандонамон бо қалбамон дӯст дорем ва дар тарбияи дурусти насли наврас ҳамаи ниҳодҳои иҷтимоӣ дастҷамъона амал намоем.

ХУЛОСА

I. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Ғояҳои ифротгарой, ки дар даврони муосир бисёр густариш ёфта, ҷавонони дилсофу дилпоки Ватанро бо роҳу воситаҳои гуногун гумроҳ сохтаву ба коми худ кашида истодааст, имкон дорад, ки ба ин восита оромии кишварамонро барҳам занад ва ба ваҳдати миллию амнияти давлату миллати соҳибистиқлоламон таҳдидҳои ҷиддӣ ворид созад.

1. Равияҳои гуногуни ифротгарои динӣ бо дастгоҳҳои иттилоотии бисёр қавӣ ва барномаҳои бисёр хатарнок тарҳрезӣшудаи худ ба шуури мардум, ба хусус ба ҷаҳонбинии ҷавонони муосири тоҷик таъсиру нуфузи марғбор пайдо кардаанд ва арзишҳои фарҳангӣ ва ҳувиати миллии миллатро дар шуури онҳо зерӣ суол бурдаанд. Ифротгароеӣ динӣ ба тамоми ғӯшаи олам, ба ҳар як давлату миллати ҷаҳон ва ба ҳар як ҷавони ноозмудаву камтаҷриба дастрасӣ ва таъсир дошта, мағзҳои ҳанӯз токи онҳоро заҳролуд карда метавонанд. Ифротгароии динӣ дар Тоҷикистон ҳамчун омили бесуботсозии ҷомеа на танҳо барои имрӯзи кишварамон хатари ҷиддӣ ба амнияти миллии дорад, балки барои садсолаҳои оянда низ бисёр хатарнок буда, арҷгузориҳои арзишҳои фарҳангиву миллиро дар дилу шуури наслҳои имрӯзу оянда аз байн мебарад ва бо табиати ҳувиатзудои худ ҷавонони моро ба манқурти бидуни ҳувиати миллии ва ба душманони миллату давлат ва фарҳанги миллии худӣ мо – тоҷикон табдил медиҳад; ифротгароии динӣ дар кучое, ки сар назанад аҳли ҷомеаро аз бунёдкориву созандагӣ ва инкишофу тараққӣ дур медорад ва баръакс ба низоъу ҷангу ҷидолҳои бепоёни мазҳабиву сиёсӣ ва иҷтимоӣ гирифтадор месозад, ки оқибати марғбори онро тасаввур кардан ғайриимкон аст. Ифротгарону тундравон пинҳонӣ амал намуда, бархилофи равишу суннати обову аҷдои мусалмонони ҳанафимазҳабамон бархостаанд ва байни давлату миллат, падару писар ихтилофи ақида ва эътиқод эҷод намудаанд.

2. Бешубҳа, истилоҳоти «ифротгароии исломӣ», «тундгароии исломӣ» ва «терроризми исломӣ» сохтаву пардохтаи душманони ислом ва мардуми мусалмон буда, ҳеч рабте ба дини ислом надорад. Ба андешаи мо ифротгароӣ, тундгароӣ ва терроризми ноби исломӣ аслан вучуд надорад, балки ҳаракатҳо ва созмонҳои гуногуни сиёсии ифротгароие вучуд доранд, ки муассисашон душманони ислом буда, аз ҷониби кишварҳои абарқудрат, ки дар тамоми ҷаҳон, бахусус дар Осиёи Марказӣ манфиатҳои ҷуғрофӣ-сиёсии худро доранд, раҳбарӣ, тарбият, идора ва маблағгузорӣ мешаванд; онҳо аз таълимоти исломӣ суистифода бурдаанд ва то ҳол суистифода мекунанд. Суистифодаи таълимоти динӣ аз ҷониби душманони он ҳамеша идома хоҳад ёфт ва танҳо ваҳдати миллату давлатҳо, сулҳи кулли башарият ва ваҳдати афкори доншмандону оммаи мардум хатари онро аз байн хоҳанд бурд.

3. Барои он, ки ҷавонони мо ба ҳар гуна ҷараёну равияҳои тундраву ифротгаро ҷалб нашаванд ва дар шинохти чехраи бисёр пурасрору махуфи онҳо хато наkunанд, нахуст бояд вазъи сиёсӣ иқтисодии ҷаҳони имрӯз ва сиёсати кишварҳое, ки дар иқтисоду сиёсати дунёи муосир дасти аввал доранд, дуруст шиносанд ва таҳлили илмӣ карда тавонанд. Бахусус, барои онҳо ифшо ва ошкор кардани ҳадафҳо, ғоя ва таълимоти ҷараёнҳои гуногуни ифротгароии ҷинойтпеша, аз ҷумла гурӯҳҳо ва равияҳои ифротгароиву террористие аз қабилӣ салафия, ваҳҳобия, «Ал-Қоида», «Ансоруллоҳ», «Ал-Қиҳод», «Ал-Ҳарамайн», «Ат-Такфир вал-Ҳичра», «Ихвон-ал-Муслимин», «Ҳаракати Толибон», ДОИШ, «Ҷамоати исломӣ», «Ҷабҳат-ан-Нусра», «Ҷамоати муҷоҳидони Осиёи Марказӣ», «Гурӯҳи исломии қиҳод» ва амсоли инҳо, ки зердастон ва амалисозандагони ҳадафҳои давлатҳои пурқудрати ҷаҳон мебошанд, ниҳоят зарур аст. Ҳама фаъолиятҳои ин гурӯҳу равияҳои ифротиву террористӣ (алалхусус дар Афғонистон, Сурия, Ироқ ва ғ.) то имрӯз шоҳиди он аст, ки ба ҷуз куштани таркондан ва даҳшату ваҳшат

афкандан дар тамоми манотиқи олам, бахусус дар олами ислом ба кори дигаре гумошта нашудаанд. Инҳо тамоми арзишҳои ислом, тамаддуни исломӣ ва фарҳанги мардуми мусалмонро дар ҷаҳон беҷадру беразиш ва музир қаламдод карда истодаанд.

4. Душманони мардуми мусалмон ва тамоми мардум Шарқ ҳатто ҳокимияти миллию мардумиро дар ҳар давлате, ки бо хости онҳо амал накунад, бо дастони ходимони худ (дар ҷаҳони ислом тавассути ДОИШ-и Ҷаҳон толибону салафӣҳо ва амсоли инҳо ва дар дигар кишварҳои Шарқ бо роҳҳои ташкили дастаҳои оппозиционӣ) аз байн бурдан мехоҳанд, то ин ки ҳукумати ба сари қудрат овардаи онҳо ба манфиатҳои ҷуғрофӣ-сиёсии онҳо хидмат кунанд. Яъне, душманони мардуми Шарқ ва ислом бо нақшаҳои бисёр дақиқи сиёсӣ тактикаҳои ҳарбӣ, бар зидди ҳукуматҳои милли дар дохилу дар берун кишвар дастаҳову гурӯҳҳои оппозиционӣ ташкил ва онҳоро бо тамоми лавозимот таъмин ва омодаи ҷангу муборизаҳои шаҳрвандӣ мекунанд ва ба ин васила ба сари қудрати ин кишварҳо ҳокимияти лухтакмонанди худро меоранд. Масалан, онҳо борҳо кӯшиши дар Тоҷикистон ба сари ҳокимият овардани чунин ҳокимияти лухтакмонандро карданд, оппозисияро омода ва муҷаҳҳаз сохтанд, ҷанги шаҳрвандиро низ бо дастони худӣ мо ташкил намуданд, хуни садҳо ҳазор бегуноҳро резониданд, аммо ба мақсади касифашон нарасиданд.

5. Мусаллам аст, ки ҳар як миллат бо арзишҳои баланди миллии худ зинда аст ва ин арзишҳо ҳуввияти миллии онро ниғаҳ медорад. Дар айни замон гуногунии фарҳангҳои мардумони ҷаҳон зебӣ ва ғановати фарҳанги ҷаҳониро таъмин мекунад ва дар умум боиси пешрабии тамоми инсоният (аз нигоҳи ахлоқӣ, зебоишиносӣ, илмӣ, фарҳангӣ, сиёсӣ ва ғ.) мегардад. Мутаассифона, дар ҷаҳони имрӯз давлатҳои зухур кардаанд, ки тамоми арзишҳои умумибашарию ба номи худ набиштани ва мардуми гуногунфарҳанги оламо зерӣ султаи забон, фарҳанг ва

сиёсати худ дароварданианд. Миллатгарой (ва ҳатто фошизм)-и онҳо ба ҳаддест, ки дар баробари арзишҳои фарҳангии миллати худ арзишҳои миллату мардуми бегонаро эътироф кардан намехоҳанд ва ҷаҳонро ба «худиву бегона», «дӯсту душман» тақсим карда, барои нестии «бегонагону душманон» талоши ҷиддӣ доранд. Миллату давлатҳо ва дину мазоҳиби гуногунро ба муқобили ҳамдигар шӯронида, оташи садсолаҳо инҷониб хомӯшшударо аланга андохта, аз ҷангу низоъ ва хунрезии мардумони бегона ғоидаҳои ҳангуфти моливу пулӣ кор меkunанд ва бо зӯриву таҳдидҳо мехоҳанд тамоми оламо таҳти итоату тасарруфи худ нигоҳ доранд. Ин абарқудратҳо бо истифода аз афзалияти технологӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва шонси таърихӣ худ интишори тамаддун (забон, фарҳанг, сиёсат, иқтисод ва ғ.)-и худро дар тамоми ҷаҳон хосторанд ва баръакс аз интишори ислом ва тамаддуни исломиву шарқӣ, аз бартарияти забону фарҳанги Русу Чин, Ҳинду Араб дар ҷаҳон ваҳшат доранд ва ҳаргиз ба ваҳдати мардуми мусулмон, интишори ислом дар ҷаҳон ва арзишҳои исломиву миллии миллатҳои мусулмон ва тамаддуни Шарқ роҳ додан намехоҳанд. Аз ин рӯ, барои ғалабаи комили худ дар арсаи ҷаҳон бо истифодаи васоити гуногун бар зидди ислом ва суннату арзишҳои мардуми мусалмон муборизаи беамон бурда истодаанд. Ифротгароеи мазҳабии муосир, ки бешубҳа дастпарварди душманони ислом ва тамаддуни шарқӣ мебошанд, хостаҳо ва амри ин кишварҳоро иҷро меkunанд.

6. Интишори ифротгароии динӣ ва ҳатарҳои он дар сатҳи ҷаҳонӣ қарор дошта, роҳи пешгирии ин вабои асри муосир бидуни иттиҳоди давлатҳои қавӣ ва муборизаи дастҷамъӣ бо он хеле мушкил хоҳад буд. Ин гурӯҳҳои террористӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ зидди арзишҳои таърихӣ ва фарҳангӣ ва ҳувияти миллии мардумони гуногунзабону гуногунфарҳанги халқу миллатҳои мусулмон ҷанг эълон кардаанд. Онҳо бо зудудани хотираи таърихӣ миллатҳо, ҳувияти миллии ва арзишҳои

диниву миллӣ, ки ин хувияти миллии мардумони ҷаҳонро пойдор медорад, меҳоханд забону фарҳанг, хувият ва арзишҳои худро ҷойгузини онҳо кунанд. Масалан, ифротгароёни динӣ ё ғайри муқаллидину мазҳабзудоён «бо як таассуби бисёр ҳайратовар худро пайрави аршади аввалияи замони оғози зуҳури Ислом бардурӯғ муаррифӣ намуда», хондану донишони осори фарҳангии бузургонамон: Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Саъдӣ, Ҳофиз, Саной, Аттот, Ҷалолуддини Балхӣ, Иқбол ва ғ. ва арҷгузориҳои ҷашнҳои миллиамон (Наврӯз, Сада, Меҳргон)-ро кифру бидъат эълон кардаанд. Ифротгароёни мазҳабӣ садақоту хайрооти инфиродӣ ва дуъои дастҷамъонаву зиёрати қубури волидону ниёгонро наменпазиранд. Яъне, онҳо зидди фарҳанги миллӣ, ваҳдати мардум, зидди ҳар он чизе, ки боиси якпорчагии миллат мешавад, мубриза бурда истодаанд. Ваҳдати миллат ва якпорчагии кишвар ба онҳо имкон намедиҳад, ки ҳадафҳои ғаразнокӣ хатарнокӣ хоҷагони онҳоро – душманони фарҳангу тамаддуни моро дар ин минтақа амалӣ гардонанд. Ифротгароёни мазҳабӣ ва хоҷагони онҳо меҳоханд ҳар як миллати «саркаш»-у мазҳабӣ онро аз дарун фосид гардонанд ва фарзандони миллати моро мағзшӯй карда, бар зидди ҳуди мо равона созанд. Аз ин рӯ, барои боздории раванди манқуртсозии ҷавонони тоҷик аз ҷониби гурӯҳҳо, равию ҷараёнҳои ифротгароии диниву сиёсӣ ва террористӣ чораҳои муассир, ки дар боло ба онҳо ишора рафтааст, андешидан ва амалӣ кардан ҳаётан муҳим ва зарур аст.

II. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

1. Барои пешгирӣ аз таъсири равиҳои ифротгароии мазҳабӣ, махсусан ифротгароии мазҳабӣ-сиёсӣ бояд таҳқиқотҳои мушаххаси ҷомеашиносӣ дар ноҳияҳои ҷумҳурий сурат гиранд.

2. Дар тамоми шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурий барномаҳои мушаххаси тарғиботию тарбиявӣ алайҳи таълимоти равиҳо ва ташкилотҳои ифротгароӣ ба роҳ монанд шаванд ва дастурамалу маводҳои илмӣ таҳия гарданд.

3. Фанни «Диншиносӣ» барои ҷавонони донишҷӯ таълим дода шавад, то ин ки онҳо тавонанд шароити сиёсӣ, динӣ-сиёсии ҷаҳони муосирро ба хубӣ дарк кунанд.

4. Кумитаи ҷавонон бояд маҳфилҳои илмомӯзӣ ва фарҳангӣ ташкил доир намояд ва ҷавонони зиёде ба онҳо ҷалб карда шаванд. Дар ин маҳфилҳо бояд таълимоти низоъангезу даҳшатафкани ифротгароии динӣ, бахусус динӣ-сиёсӣ аз ҷониби донишмандону муҳаққиқон ғош карда шавад.

5. Бояд бо истифода аз имконоти илмӣ ҷумҳурии китобу буклетҳо ва маводҳои, ки дар ҷомеа нашр гарданд, ки дар онҳо ба таври бисёр дақиқу илмӣ таълимоти таҳрибкоронаи равияву ташкилотҳои ифротгаро собит карда шаванд. Ин роҳ ифшои ақидаҳои иртиҷоӣ ва зарари онҳоро ба ҷомеаи муосир нишон хоҳад дод.

6. Василову воситаи бисёр муассири интишори ғояҳои ифротӣ, бахусус ифротгароии мазҳабӣ, мазҳабӣ-сиёсӣ муҳочирони меҳнатӣ мебошад. Маҳз дар муҳочират бисёре аз муҳочирони меҳнатии мавсимӣ зерӣ ташфиқу тарғиботи ифротгароии динӣ қарор хоҳанд гирифт ва бешубҳа ин муҳочирон таълимоти таҳрибкоронаи душманони миллатро бо худ ба Ватан меоваранд. Аз ин рӯ, барномаи мушаххаси пешгирии нуфузи таълимоти ифротӣ дар байни муҳочирони меҳнатӣ бояд таҳия ва татбиқ гардад.

7. Бояд курсҳои таълимии диншиносии илмӣ дар донишгоҳу донишқадаҳо аз ҷониби муаллимони соҳаи илмҳои гуманитарӣ гузаронида шаванд, зеро ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ донишҷӯён вазифаи хеле муҳиму арзишманди устодон ба шумор меравад.

8. Баланд бардоштани эҳсоси миллатдӯстӣ ватандӯстӣ ба таассуботи ифротгарии динӣ-сиёсӣ метавонад хуб муқовимат кунад. Аз ин рӯ, маҷмӯи ҷорабиниҳо дар боби ватандӯстӣ ва ифтихороти миллий бояд таҳия гарданд ва аз тарафи мутахассисон ва созмонҳои дахлдор ҷиёда гарданд.

9. Ба таълимоту ташфиқоти динӣ-сиёсии ифротгароии ташкилотҳо ва ҳаракатҳо бояд осори гаронмояи фарҳангии таърихӣ оламшумули тоҷик

муқобил гузошта шавад. Бахусус, месазад, ки курсҳои «Шоҳномаҳои» (асари безаволи Фирдавси «Шоҳнома»), қироати «Гулистон»-и Саъдӣ ва ғ. дар мактабҳои миёна ва олии таълим қарор шаванд. Бо шукуҳи шаҳмати хоса гузаронидани ҷашнҳои миллӣ низ зарур аст, ки яке аз сабабҳои бузургии тақвияти худшиносии миллӣ метавонад бошад.

10. Сабаби асосие, ки таълимоти андешаҳои ифротгароӣ ва таассуботи динӣ вусъат меёбанд, паст будани сатҳи донишу иттилооти фарҳангии сиёсии мардум, хусусан ҷавонон мебошад. Аз ин рӯ, бояд барномаҳои таҳия ва қабул гарданд, ки сатҳи донишу маърифати мардум мунтазам баланд бардошта мешавад.

РҶҶХАТИ АДАБИЁТ

Санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бо коррупсия» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2005. – №7. – мод.402; 2007. – №7. – мод.660; 2008. – №10. – мод.800; 2011. – №12. – мод.837; 2014. – №3. – мод.148; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 феввали соли 2017, №1385; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 феввали соли 2017, №1386). Қонуни ҚТ аз 30.07.2007, №296, аз 6.10.2008, №419, аз 26.12.2011, №772, аз 14.03.2014, №1073, аз 24.02.2017, №1385, №1386, аз 30.05.2017, №1440.

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бо терроризм» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 1999. – №11. – мод.275; 2005. – №3. – мод.116; 2007. – №5. – мод.355; 2008. – №10. – мод.802; 2012. – №8. – мод.816; 2013. – №6. – мод.407; 2014. – №11. – мод.647-648. Қонуни ҚТ аз 25.12.2015, № 1266.

3. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 20.03.2015 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://sai.tj/index.php/tj/khabar/174>.

4. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 19.03.2016 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <http://mmk.tj/content/паёми-асосгузори-сулҳу-ваҳдати-миллӣ-пешвои-миллат-президенти-ҷумҳурии-тоҷикистон>.

5. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ, аз 26 декабри соли 2019 [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2019. – 27 с.

6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] // Ҷумҳурият. – 2017. – 22 декабр.

7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 декабри соли 2016 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <http://president.tj/node/13739>

8. Суҳанронӣҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба рӯзи ҷавонон [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://www.hgu.tj/news/post/suhanronii-asosguzori-sulu-vadati-milli-pesvoi-millat-prezidenti-umurii-tojikiston-mutaram-emomali-ramon-dar-ruzi-donis.html>.

9. Суҳанронӣҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи Ҳизби Халқӣ Демократии Тоҷикистон аз 14.02.2019 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://mit.tj/article/суханронии-асосгузори-сулҳу-ваҳдати-миллӣ-пешвои-миллат-президенти-ҷумҳурии-тоҷикистон>

Монографияҳо ва маҷмӯаҳои илмӣ

10. Абашин, С.Н., Бушков, В.И. Таджикистан: некоторые последствия трагических лет. Документ №120 [Текст] / С.Н. Абашин, В.И. Бушков. – М., 1998. – 24 с.

11. Абдулатипов, Р.Г. Судьба ислама в истории России [Текст] / Р.Г. Абдулатипов. – М., 2002. – 280 с.

12. Абдулатипов, Р.Г. Судьбы ислама в истории России [Текст]: история и перспективы / Р.Г. Абдулатипов. – М., 2002. – 317 с.

13. Абдулмалик Абдурахмони Саъудӣ. Бидъат ба маънии дақиқи исломии он [Матн] / Абдулмалик Абдурахмони Саъудӣ. – Техрон, 1354. – 211 с.

14. Абишева, М. Религиозно-политический экстремизм в странах Центральной Азии [Текст] / М. Абишева. – М., 2006. – 263 с.

15. Абулазиси Ҳирталӣ. Салафиҳо, Ваҳҳобиҳо ва Хаворичро беҳтар шиносед [Матн] / Абулазиси Ҳирталӣ. – Душанбе, 2008. – 231 с.

16. Авдеев, Ю.И. Терроризм как социально-политическое явление. Современный терроризм [Текст]: состояние и перспективы / Ю.И. Авдеев. – М., 2000. – 441 с.
17. Адиб Халид. Ислам после коммунизма: религия и политика в Центральной Азии. [Текст] / Адиб Халид; пер с англ. А.Б. Богданой. – М.: Новое литературное обозрение, 2010. – 304 с.
18. Азалшоҳи Баҳром. Калом ва мактаби эътиқодии Имом Абӯҳанифа [Матн] / Азалшоҳи Баҳром. – Душанбе, 2009. – 257 с.
19. Актуальные проблемы Европы. Проблемы терроризма: проблемно-темат [Текст]. – М., 1997. – 208 с.
20. Алиев, А.К. Религиозно-политический экстремизм и этноконфессиональная толерантность на северном Кавказе [Текст] / А.К. Алиев, З.С. Арухов, К.М. Ханбабаев. – М.: Наука, 2007. – 582 с.
21. Аллома Саидабдурахим. Таклиди шаръӣ ва ҷойгоҳи он дар ислом [Матн] / Аллома Саидабдурахим. – Техрон, 2006. – 341 с.
22. Аминова, Д. И., Молодежный экстремизм [Текст] / Д.И. Аминова. Р.Э. Оганян. – М.:Триада Лтд, 2005. – 196 с.
23. Аристотель. Сочинения [Текст]. – в 4-х т. / Аристотель; пер. вступ.ст. и прим. И.Д. Рожанский. – М.: Мысль, 1981.
24. Арухов, С.З. Ваххабизм и духовенство в политической структуре саудовского общества. Проблемы взаимоотношений власти и оппозиции [Текст] / С.З. Арухов. – Махачкала: Новый день, 2002. – 280 с.
25. Асаддулаев, И. Политический ислам в Таджикистане заметки и наблюдения [Текст] / И. Асдуллаев. – Душанбе, 2009. – 46 с.
26. Асадуллаев, И. Новые категории философии и философии политики [Текст] / И. Асадуллаев. – Душанбе, 2006. – 389 с.
27. Ахлоқи исломӣ ва рушди иҷтимоӣ-иқисодӣ [Матн]. – Душанбе, 2011. – 234 с.
28. Ахмедов, С. Философия калама в современном исламе [Текст] / С. Ахмедов. – Душанбе, 2005. – 224 с.

29. Аҳмадов, С. Сароб [Матн]: муборизаи идеологӣ дар исломи муосир / С. Аҳмадов. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 144 с.
30. Ашурзода, Ҷ.Х. Ифротгароии динию сиёсӣ ва хусусиятҳои муҳимми он дар раванди дигаргуншавии ҷомеа [Матн]: дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ашурзода Ҷамшеди Хуршед. – Бохтар, 2020. – 147 с.
31. Бааль, Н.Б. Политический экстремизм молодежи в постсоветский период [Текст] / Н.Б. Бааль. – Тверь: Твер. Гос.ун-т, 2006. – 100 с.
32. Балъамӣ Муҳаммад. Таърихи Табарӣ [Матн] / Балъамӣ Муҳаммад. – Техрон, 2001. – 343 с.
33. Баргузидаи «Саеҳи Бухорӣ» [Матн]. – Техрон, 1377. – Ҷ.2. – 378 с.
34. Бачинин, В.А. Социология [Текст] / В.А. Бачинин. – СПб.: Р.Асланова «Юрид. центр пресс», 2004. – 871 с.
35. Бедил Мирзо Абдулқодир. Девон [Матн] / Бедил Мирзо Абдулқодир. – Техрон, 1324. – 328 с.
36. Белокреницкий, В.Я. Исламизм и экстремизм на Ближнем Востоке [Текст] / В.Я. Белокреницкий. – М., 2001. – 260 с.
37. Блум Джонатан. ИСЛАМ. Тысяча лет веры и могущества [Текст] / Джонатан Блум; пер с англ. Блер Шейла. – СПб.: ДИЛЯ, 2010. – 288 с.
38. Бурковская, В.А. Криминальный религиозный экстремизм в современной России [Текст] / В.А. Бурковская. – М.: Ин-т прав. и сравнит. исследований, 2005. – 216 с.
39. Бушков, В.И. Таджикская революция и гражданская война (1989-1994 гг.) [Текст] / В.И. Бушков, Д.В. Микулский. – М., 1995. – 310 с.
40. Бэкон, Ф. Сочинения [Текст]. – в 2 т. / Ф. Бэкон. сост., общ. ред. и вступ. ст. А.Л. Субботина. – 2-е изд., исп. и доп. – М.: Мысль 1978. – Т.2. – 575 с.
41. Васильева, О. Средняя Азия: год после путча [Текст] / О. Васильева. – М., 1993. – 77 с.
42. Витюк, В.В., Эфиров, С.А. «Левый» терроризм на Западе: история и современность [Текст] / В.В. Витюк, С.А. Эфиров. – М., 1987. – 189 с.

43. Вэйг, Т. Телемечтатели: Фракций Красной Армий: 1963-1993 [Текст] / Т. Вэйг; пер. с англ. О. Сивко. – Гродно: ГОУПП. «Гродн. Тип», 2004. – 442 с.
44. Гаджиев, Р.Г. Ваххабизм особенности его проявление на северном Кавказе [Текст] / Р.Г. Гаджиев. – Махачкала: Гуп, Дагест, 2002. – 256 с.
45. Гаджинович, Р. Терроризм и пропаганда [Текст] / Р. Гаджинович. – Белград, 1994. – 216 с.
46. Гальперин, Б.И. Религиозный экстремизм: кто есть кто [Текст] / Б.И. Гальперин. – Киев: политиздат Украины, 1989. – 133 с.
47. Генри, Э. Профессиональный антикоммунизм: К истории возникновения [Текст] / Э. Генри. – М., 1981. – 367 с.
48. Герасименко, Е.В. Экстремизм: понятие, социально-экономические, политические и исторические причины явления, тенденции его развития: Лекция [Текст] / Е.В. Герасименко. – Домодедово: ВИПК МВД России, 2008. – 44 с.
49. Государства Центральной Азии: поиск места в мировой политике [Текст]. – М., 1995. – 64 с.
50. Грачев, А.С. Политический терроризм: Корни проблемы [Текст] / А.С. Грачев. – М., 1982. – 178 с.
51. Грачев, А.С. Политический экстремизм [Текст] / А.С. Грачев. – М.: Мысль, 1986. – 269 с.
52. Гусков, А.Я. Совершенствование борьбы с организованной преступностью, коррупцией и экстремизмом [Текст] / А.Я. Гусков; под ред. А.И. Долгвой. – М., 2008. – 320 с.
53. Диалог цивилизации: базовые концепты, идей, технологии [Текст]: монография / Под общ. ред. О.А. Колобова. – Бейрут-Нижний Новгород: НИМ «Махинур», 2006. – 472 с.
54. Диа-логос: религия и общество [Текст]. – М.: Истина и жизнь, 1997. – 442 с.
55. Добаев, И. Радикальные политические институты исламского мира: этапы эскалации насилия [Текст] / И. Добаев. – М., 2001. – 223 с.

56. Добаев, И.П. Исламский радикализм: социально – философский анализ [Текст] / И.П. Добаев. – Ростов-н/Д: Изд-во СКНЦ ВШ, 2002. – 120 с.
57. Дроздов, В.А. Исламский мистицизм и его влияние на население СНГ учебное пособие [Текст] / В.А. Дроздов. – СПб., 1995. – 76 с.
58. Жданов, Н.В. Ислам на пороге XXI века [Текст] / Н.В. Жданов, А.А. Игнатенко. – М.: Политиздат, 1989. – 352 с.
59. Журавский, А.С. Диалогос религия и общество [Текст] / А.С. Журавский. – М., 1997. – 291 с.
60. Зайфрет, А.К. Дар бораи мувофиқати исломи сиёсӣ ва амният дар кадамрави САҲА [Матн] / А.К. Зайфрет, А. Крайкемайер. – Душанбе: Деваштич, 2004. – 304 с.
61. Звягельская, И.Д. Становление государства Центральной Азии: Политические процессы [Текст] / И.Д. Звягельская. – М.: Аспект Пресс, 2009. – 208 с.
62. Игнатенко, А.А. Ислам и политика [Текст] / А.А. Игнатенко. – М., 2004. – 254 с.
63. Игнатенко, А.А. Халифы без Халифата: исламские неправительственные религиозно-политические организации на Ближнем Востоке: история, идеология, деятельность [Текст] / А.А. Игнатенко. – М., Наука, 1988. – 231 с.
64. Идентичность и конфликт в постсоветских государствах. – М., 1997. – 490 с.
65. Имом Зайнууддин. Мухтасари саҳеҳи Бухорӣ [Матн] / Имом Зайнууддин. – Душанбе, 2008. – 615 с.
66. Имом Шотибӣ. Ал-Эътисом [Матн] / Имом Шотибӣ. – Техрон, 1375. – Ҷ.1. – 236 с.
67. Инновации в системе исламского религиозного образования в России: Материалы Всерос. науч.-практ. конфр. (г. Казань, 14 нояб. 2006 г.) [Текст] / отв. ред. и сост. И.К. Загидуллин. – Казань: Институт истории АН РТ, 2007. – 56 с.

68. Ислам - проблемы идеологии, права, политики и экономики [Текст]. – М., 1985. – 194 с.
69. Ислам и исламоведение в СНГ в 90-е годы. Ислам в СНГ [Текст]. – М.: Ин-т востоковедения РАН, 1998. – 180 с.
70. Ислам и политика: (взаимодействия ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и Центральной Азии) [Текст]. – М.: Ин-т востоковедения РАН, «Крафт+», 2001. – 420 с.
71. Камю, А. Миф о Сизифе. Бунтующий человек [Текст] / А. Камю. – Минск, 2000. – 544 с.
72. Консепсияи сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи дин [Матн]. – Душанбе, 2018. – 151 с.
73. Коровиков, А.В. Исламский экстремизм в арабских странах [Текст] / А.В. Коровиков. – М.: Наука, 1990. – 170 с.
74. Косов, Г.В. «Исламский мир» как субъект внутренней и мировой политики [Текст] / Г.В. Косов, Г.В. Станкевич. – Ставрополь: Ставроп. изд-во «Параграф», 2010. – 160 с.
75. Косов, Г.В. Политическая концепция ислама: проблемы цивилизационного и политического анализа [Текст] / Г.В. Косов. – Ставрополь: Возрождение, 2008. – 220 с.
76. Кочои, С.М. Терроризм и экстремизм: уголовно-правовая характеристика [Текст] / С.М. Кочои. – М., 2005. – 176 с.
77. Красиков, В.И. Экстремизм: паттерны и формы [Текст] / В.И. Красиков. – М.: Водолей, 2009. – 496 с.
78. Краснов, Ю.К. Феномен ДАИШ: генезис, социальная база и цели Исламского государства [Текст] / Ю.К. Краснов. – М., 2016. – 190 с.
79. Кудрявцев, А.В. Исламский мир и палестинская проблема [Текст] / А.В. Кудрявцев. – М., 1990. – 230 с.
80. Левин, З.И. Реформа в исламе. Быть или не быть?: опыт систем и социокультур: исслед. [Текст] / З.И. Левин. – М.: Ин-т востоковедения РАН: Крафт+, 2005. – 240 с.

81. Мавлоно Чалолиддини Балхӣ. Маснавии маънавӣ [Матн] / Мавлоно Чалолиддини Балхӣ. – Душанбе, 2015. – 452 с.
82. Маевская, Л.Б. Осторожно, экстремизм! [Текст] / Л.Б. Маевская. – Киев, Украина 2002. – 120 с.
83. Малащенко, А.В. В поисках альтернативы (арабские концепции путей развития) [Текст] / А.В. Малащенко. – М.: Наука, 1991. – 208 с.
84. Малащенко, А.В. Исламские ориентиры Северного Кавказа [Текст] / А.В. Малащенко. – М.: Гедальф, 2001. – 180 с.
85. Маркс, К., Энгельс, Ф. Сочинения [Текст] / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – М., 1957. – Т.6. – 671 с.
86. Махмадиев, Н.Д. Социальные корни религиозного экстремизма в Таджикистане [Текст]: монография / Н.Д. Махмадиев. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 172 с.
87. Маҳмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Нозим Давлатмурод Маҳмадизода. – Душанбе, 2020. – 153 с.
88. Маҳмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон [Матн]: монография. – Душанбе, 2019. – 240 с.
89. Медведко, Л.И. Именем Аллаха... Политизация ислама и исламизация политики [Текст] / Л.И. Медведко, А.В. Германович. – М.: Политиздат, 1988. – 255 с.
90. Международный терроризм: борьба за геополитическое господство [Текст] / под ред. А.В. Возженикова. – М.: Эксмо, 2007. – 528 с.
91. Местное самоуправление многоэтническими сообществами в странах СНГ [Текст] / под ред. В. Тишкова, Е. Филипповой. – М.: ОАО “Авиаиздат”, 2001. – 400 с.
92. Микульский, Д.В. Общественно – политические аспекты освещения исламской проблематики в Египетской газете “Аль-Ахрам” (1982-1987 гг.) [Текст]: аналит обзор / Д.В. Микульский. – М., 1989. – 40 с.
93. Мирский, Г.И. Исламизм, транснациональный терроризм и

ближневосточные конфликты [Текст] / Г.И. Мирский. – М.: Дом ГУ ВШЭ, 2008. – 163 с.

94. Миссиология [Текст]. – М., 2001. – 292 с.

95. Морозов, И.Л. Политический экстремизм в современной России – новые тенденции [Текст] / И.Л. Морозов. – М., 2012. – 251 с.

96. Морозов, И.Л. Политический экстремизм: особенности эволюции при переходе от индустриального общества к информационному [Текст]: монография / И.Л. Морозов. – Волгоград: ВГПУ «перемена», 2007. – 458 с.

97. Мужда Ваҳид. Панҷ соли ҳукумати толибон [Матн] / Мужда Ваҳид. – Техрон, 2018. – 243 с.

98. Мусульманские лидеры: социальная роль и авторитет» материалы круглого стола научно-исследовательский центр шарк «Шарк» [Текст]. – Душанбе, 2003. – 124 с.

99. Мутаххари, М. Правовой статус женщины в исламе [Текст] / М. Мутаххари; пер. с перс., прим. М. Махшулова. – СПб.: Петербург востоковедение, 2010. – 288 с.

100. Муҳаққиқ Абдулло. Салафия: нигоҳи муосири илмӣ-сиёсӣ ё радди афкор ва аҳдофи ғаразнокӣ Албонӣ [Матн] / Муҳаққиқ Абдулло. – Душанбе, 2011. – 448 с.

101. Муҳаммад Иқбол. Куллийёт [Матн] / Муҳаммад Иқбол. – Душанбе, 2008. – 345 с.

102. Мучаддиди аср [Матн]: баҳшида ба 60-умин солгарди зодрӯзи устод Сайид Абдуллоҳи Нури (р). – Душанбе: Деваштич, 2007. – 362 с.

103. Назиров, Д.Н. Религиозно-политический экстремизм и терроризм в Центральной Азии [Текст] / Д.Н. Назиров. – Душанбе, 2004. – 160 с.

104. Наумкин, В.В. Исламский радикализм в зеркале новых концепций и подходов [Текст] / В.В. Наумкин. – М.: Ком Книга, 2005. – 64 с.

105. Наумкин, В.В. Центральная Азия в мировой политике: конспект лекций [Текст] / В.В. Наумкин. – М.: МАКС Пресс, 2005. – 136 с.

106. Некрасова, Е.В. Информационный аспект экстремизма и терроризма и деструктивные тенденции в СМИ [Текст] / Е.В. Некрасова. – М., 2014. – 254 с.
107. Ожегов, С.И. Тальковый словарь русского языка: 8000 слов и фразеологических выражений [Текст] / С.И.Ожегов, Н.Ю. Шведова. – 4-е изд. доп. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.
108. Олимова, С., Олимов, М. Таджикистан на пороге перемен [Текст] / С. Олимова, М. Олимов. – М., 1999. – 174 с.
109. Олимова, С., Олимов, М. Трудовая миграция в Афганистане. Исследования по прикладной и неотложной этнологии. Документ №182 [Текст] / С. Олимова, М. Олимов. – М., 2005. – 36 с.
110. Ольшанский, Д. Психология террора [Текст] / Д. Ольшанский. – М.: Академический проект, ОППЛ, 2002. – 318 с.
111. Петрищев, В.Е. Заметки о терроризме [Текст] / В.Е. Петрищев. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 288 с.
112. Петров, Ю.П. Основание экстремизма. Актуальные проблемы противодействия национальному и политическому экстремизма: материалы всерос науч.-прак. конф. [Текст]: в 2-х т. / Ю.П. Петров. – М.: Лотос, 2008. – Т.1. – 419 с.
113. Пластун, В.Н. Эволюция идеология и тактика экстремистских движений в странах Востока [Текст] / В.Н. Пластун. – Новосибирск; Сиб. Хронограф, 2002. – 712 с.
114. Платон. Сочинения [Текст]: в 3-х т. / Платон; пер. с древ. под общ. ред. А.Ф. Лосева, В.Ф. Асмуса. – М.: Мысль, 1971. – Т.3. – 687 с.
115. Политическая активность: современные тенденции и новые формы [Текст] / под ред. В.Е. Хвощева. – Челябинск: центр ЮУрГУ, 2009. – 743 с.
116. Политическая энциклопедия [Текст]: в 2 т. – М.: Мысль, 1999. – Т.1 – 750 с.
117. Политическая энциклопедия [Текст]: в 2 т. – М.: Мысль, 2000. – Т.2. – 702 с.

118. «Политический экстремизм» в современном мире: сущность и понятие [Текст]. – М., 2015. – 324 с.
119. Политология: Словарь-справочник [Текст] / М.А. Василик, М.С. Вершинин и др. – М.: Гардарики, 2001. – 328 с.
120. Поляков, К.И. Исламский экстремизм в Центральной Азии [Текст] / К.И. Поляков. – М., 2014. – 287 с.
121. Построение доверия между исламистами и секуляристами: тадж. эксперимент [Текст]. – Душанбе: Деваштич, 2004. – 304 с.
122. Постсоветская Центральная Азия. Потери и обретения [Текст]. – М.: Изд. Фирма «Вост. лит.» РАН, 1998. – 349 с.
123. Проблемы безопасности и противодействия терроризму. Материалы науч. конф. в МГУ, 29-30 окт. 2009 [Текст]. – М., 2009. – 378 с.
124. Противодействие этническому и религиозному экстремизму, правовому нигилизму [Текст]: сб. материалов науч.-практ. конфр / отв. ред. П.М. Клейменов. – Омск: ОмГУ, 2006. – 196 с.
125. Радди Ваххобия [Матн]. – Истамбул, 2006. – 207 с.
126. Радикальный ислам: взгляд из Индии и России [Текст]. – М.: МОФ-ЭТЦ, 2010. – 484 с.
127. Рахматулина, Н.Г. Религиозный экстремизм: проблемы, пути противодействия [Текст] / Н.Г. Рахматулина; науч. ред. Г.И. Чечель. – Ставрополь: Сервисшкола, 2010. – 160 с.
128. Рахматуллаев, Э. Миротворчество ООН в Таджикистане и перспективы превентивной дипломатии в Центральной Азии [Текст] / Э. Рахматуллаев. – М., 2001. – 230 с.
129. Рахматуллаев, Э. Превентивная дипломатия: панацея или мираж? [Текст] / Э. Рахматуллаев. – М.: КДУ, 2007. – 407 с.
130. Раҳнамо, А. Ислом ва амниятӣ миллӣ дар Тоҷикистон [Матн] / А. Раҳнамо. – Душанбе: Ирфон, 2001. – 298 с.
131. Раҳнамо, А. Ҳизби динӣ ва давлати дунявӣ [Матн] / А. Раҳнамо. – Душанбе, 2008. – 226 с.

132. Рашид, А. Талибан, Ислам нефть и новая Большая игра в Центральной Азии [Текст] / А. Рашид; пер. с англ. М. Поваляева. – М.: Библион-русская книга, 2003. – 368 с.

133. Регулирование социально-этнических процессов в условиях региональных рисков экстремизма: сб. тез. докл. межрегион. науч. практ. конф. [Текст]. – Ростов н/Д: СКАГС, 2010. – 431 с.

134. Религия и глобализации на просторах Евразии [Текст] / под ред. А. Малашенко, С. Филатова. – М.: Неострим., 2005. – 343 с.

135. Россия – Центральная Азия радикальный ислам [Текст]. – М.: Восток-Запад, дипломатическая академия МИД России, 2009. – 184 с.

136. Ростокинский, А.В. Современный экстремизм: криминологические и уголовно-правовые проблемы классификации и противодействия [Текст] / А.В. Ростокинский. – М.: Наука, 2007. – 147 с.

137. Саидбаев, Т.С. Государства Центральной Азии: поиск места в мировой политике [Текст] / Т.С. Саидбаев. – М., 1995. – 178 с.

138. Саидбаев, Т.С. Ислам и общество. Опыт историко-социологического исследования [Текст] / Т.С. Саидбаев. – 2-е изд. доп. – М.: Наука, 1984. – 304 с.

139. Саидов, Д.М. Таъсири чараёнҳои муносири динӣ-ифротӣ ба беҳатарии маънавии ҷомеаи Тоҷикистон [Матн] / Д.М. Саидов. – Душанбе, 2021. – 168 с.

140. Сатторзода, С.Н. “Низоъҳои динӣ - мазҳабӣ ҳамаҷун зухуроти муносибатҳои ҷиддиятноки иҷтимоӣ дар ҷомеаи тоҷикистон [Матн]: таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ” / С.Н. Сатторзода. – Душанбе, 2022. – 161 с.

141. Саъдиев, Ш.С. Тоҷикистон: роҳи сулҳ ва ризоияти милли [Матн] / Ш.С. Саъдиев. – Душанбе, 2002. – 230 с.

142. Седов, П.Л. Экономический экстремизм и развивающиеся страны / П.Л. Седов. – М.: Мысль, 1989. – 182 с.

143. Симои воқеии салафия [Матн]. – Душанбе, 2005. – 243 с.

144. Современный ислам проблемы исламоведение [Текст]: сб. обзоров. – М., 1999. – Вып.2. – 105 с.
145. Современный ислам проблемы исламоведения [Текст]. – М., 1999. – Вып.2. – 105 с.
146. Современный политический экстремизм: понятие, истоки, идеология, проблемы, организации, практика и противодействия [Текст] / под ред. Сафаралиева. – Махачкала: Логос, 2009. – 640 с.
147. Сокол, В.Ю. Современный экстремизм: сущность, проблемы противодействия [Текст] / В.Ю. Сокол. – Краснодар: Академия МВД России, 2005. – 208 с.
148. Сорокин, А.И. Факторы, влияющие на возникновение экстремизма в молодежной среде и их профилактика [Текст] / А.И. Сорокин. – М., 2018. – 163 с.
149. Суздалев, Е.А. Актуальные проблемы борьбы с терроризмом и экстремизмом на современном этапе [Текст]: сб. науч. тр. / Е.А. Суздалев. – Екатеринбург: Урал. юрид. Ин-т МВД России, 2007. – 89 с.
150. Табарӣ Муҳаммад ибни Ҷарир. Таъриху-р-русули ва-л-мулук [Матн] / Табарӣ Муҳаммад ибни Ҷарир. – Душанбе, 2014. – Ҷ.1-8. – 176 с.
151. Таджикистан: путь к миру и согласию [Текст]. – Душанбе, 2002. – 231 с.
152. Тишков, В.А. Этнология и политика [Текст] / В.А. Тишков. – М.: Наука, 2001. – 115 с.
153. Тодуа, З. Экспансия исламистов на Кавказе и Центральной Азии [Текст] / З.Тодуа. – М., 2005. – 272 с.
154. Томалинцев, В.Н. Человек в XXI веке: поиск на грани творчества и экстремизма [Текст] / В.Н. Томалинцев. – СПб., 2001. – 72 с.
155. Томалинцев, В.Н. Человек XXI века: поиск на грани творчества и экстремизма [Текст] / В.Н. Томалинцев. – СПб: Спбгу., 2001. – 72 с.
156. Трансграничный терроризм: угрозы безопасности и императивы международного сотрудничества [Текст]: латиноамериканский вектор / отв.

ред. Б.Ф. Мартынов. – М.: Наука, 2006. – 237 с.

157. Тыссовский, Ю.К. Крестоносцы против ислама. Избранное [Текст]: в 2 х т. / Ю.К. Тыссовский. – М.: Грифон, 2011. – Т.1. – 384 с.

158. Умнов, А.Ю. Вызов с юга. Ислам и национализм на границах России и СНГ [Текст] / А.Ю. Умнов. – М.: ИМЭМО РАН, 2005. – 61 с.

159. Усмон, Д. Исламский фактор в политических процессах России и стран Центральной Азии [Текст] / Д. Усмон. – М.: Издатель Воробьев А.В., 2009. – 180 с.

160. Усмон, И. Миростроительство в Таджикистане [Текст] / И. Усмон. – Душанбе, 2006. – 142 с.

161. Усмон, И. Сулхнома [Текст] / И. Усмон. – Душанбе, 2001. – 225 с.

162. Фридман, Л.А. Очерки экономического и социального развития стран Центральной Азии после распада СССР [Текст] / Л.А. Фридман. – М.: Гуманитарий, 2001. – 212 с.

163. Фромм, Э. Бегство от свободы [Текст] / Э. Фромм. – Минск, 2000. – 354 с.

164. Халид, А. Ислам после коммунизма: религия и политика в Центральной Азии [Текст] / А. Халид. – М., 2010. – 304 с.

165. Хантингтон, С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности [Текст] / С. Хантингтон. – М.: АСТ; Транзиткнига, 2004. – 635 с.

166. Хантингтон, С. Столкновение цивилизации [Текст] / С. Хантингтон. – М., 2006. – 571 с.

167. Чернов, Л.С. Живот Культуры: Статьи по философии культуры. Критика. Тексты каталогов [Текст] / Л.С. Чернов. – Екатеринбург: Уральская академия гос. службы, 2009. – 204 с.

168. Чудинов, С.И. Феномен террористов смертников в контексте радикального ислама [Текст]: социально-философские и этические аспекты / С.И. Чудинов. – Новосибирск, 2010. – 160 с.

169. Чупров, В.И. Молодежный экстремизм: сущность, формы

проявления, тенденции [Текст] / В.И. Чупров, Ю.А. Зубок. – М.: Academia, 2009. – 320 с.

170. Шоисматулов, Ш. Таджикистан в зеркале преемственности и смены поколений [Текст] / Ш. Шоисматулов. – Душанбе: Ирфон, 2008. – 320 с.

171. Штомпка, П. Социология. Анализ современного общества [Текст] / П. Штомпка; пер. с польск. С.М. Червонной. – М.: Логос, 2008. – 664 с.

172. Экстремизм и его причины [Текст] / под ред. Ю.М. Антоняна. – М.: Логос, 2010. – 288 с.

173. Экстремизм как социальный феномен: Материалы междунар. Науч. практ. конф. (Курган, 1-2 дек. 2005 г). [Текст]. – Курган: Курганского гос. ун-та, 2005. – 290 с.

174. Элиаде, М. Словарь религий, обрядов и верований [Текст] / М. Элиаде. – СПб.: Университетская книга. – 1997. – 414 с.

175. Эмануилов, Р.Я. Терроризм и экстремизм под флагом веры: религия и политическое насилие: проблемы соотношения [Текст] / Р.Я. Эмануилов, А.Э. Яшлавский. – М.: Наука, 2010. – 300 с.

176. Эмомалӣ Раҳмон. Имоми Аъзам: рӯзгор, осор ва афкор [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе: ЭР-граф, 2009. – 416 с.

177. Эмомалӣ Раҳмон. Муҳити зиндагӣ ва олами андешаҳои Имоми Аъзам [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе, 2009. – 368 с.

178. Энциклопедия спецслужб [Текст] / Автор-сост. К. Дегтярев. – М.: Яуза; Эксмо, 2008. – 704 с.

179. Якупов, М.Т. Мифологические аспекты мусульманского вероучения: исламизм, исламский экстремизм, фатализм [Текст]: социально-философский анализ / М.Т. Якупов, Д.А. Нуриев. – Уфа: РИО РУМНЦ МО РБ, 2008. – 120 с.

Автореферат ва диссертатсияҳо

180. Абдель Карим Хадиджа. Религиозное и идеологические течение в

исламе в средние века [Текст]: дисс... д-ра истор. наук / Хадиджа Абдель Карим. – СПб., 2005. – 429 с.

181. Абдусамадов, А.А. Социальные конфликты в условиях трансформации общественной жизни Таджикистана [Текст]: дисс... канд. филос. наук / Абдусамадов Абдусабур Абдувоситович. – Душанбе, 2007. – 144 с.

182. Алимов, Б.Х. Социально-экономические и политические процессы в Республике Таджикистан: 1991-1997 г. [Текст]: дисс... канд. истор. наук / Алимов Ботуржон Хамидович. – Худжанд, 2008. – 160 с.

183. Аль-хатиб Ибрагим Ясин. Салафитский радикализм и трансформация идейных доктрин в суннитском исламе [Текст]: дисс... канд. филос. наук / Аль-Хатиб Ибрагим Ясин. – Махачкала, 2003. – 151 с.

184. Анвар Аль-Биляль. Стереотипный образ ислама в англо-американской политологии и западных средствах массовой информации [Текст]: дисс... канд. полит. наук / Анвар Аль-Биляль. – М., 2006. – 32 с.

185. Ахромеева, Ю.В. Социокультурные основы религиозного экстремизма [Текст]: дисс... канд. филос. наук / Ахромеева Юлия Васильевна. – Воронеж, 2009. – 178 с.

186. Ашвак Аббас. Насилие в дискурсе фундаменталистских движение в современном арабском мире [Текст]: автореф. дисс... канд. полит. наук / Ашвак Аббас. – М., 2010. – 26 с.

187. Вагабов, Н.М. Ислам и глобализация в современном мире [Текст]: дисс... д-ра. филос. наук / Вагабов Нариман Михайлович. – Махачкала, 2005. – 433 с.

188. Заброда, Т.Н. Ислам в контексте религиозно-политического экстремизма: философско-религиоведческий анализ [Текст]: дисс... канд. филос. наук / Заброда Татьяна Николаевна. – Ростов-н/Д, 2007. – 178 с.

189. Измайлов, Р.Г. Основные элементы социальной доктрины ислама [Текст]: дисс... канд. филос. наук / Измайлов Рустам Ганиевич. – М., 2006. – 167 с.

190. Искандаров, А.И. Интеграционные процессы в государствах Центральной Азии: на примере республики Таджикистан и Туркменистан [Текст]: дисс... канд. полит. наук / Искандаров Акбаршо Искандерович. – М., 2002. – 172 с.

191. Маликов, К.К. Субэтнический конфликт в современном Таджикистане [Текст]: дисс... канд. полит. наук / Маликов Кобилшо Куканович. – М., 2001. – 251 с.

192. Мирзоев, Г.Д. Ислам в контексте общественного сознания таджиков (история и современность) [Текст]: дисс... канд. филос. наук / Г.Д. Мирзоев. – Душанбе, 2009. – 140 с.

193. Мирзоев, Г.Д. Реформаторские концепции и обновленческие движения в исламе (философско-критический анализ) [Текст]: дисс... д-ра. филос. наук / Мирзоев Гаффор Джабборович. – Душанбе, 2020. – 126 с.

194. Мирзоев, Г.Р. Преодоление конфликтной ситуации в Республике Таджикистан [Текст]: автореф. дисс... канд. истор. наук / Мирзоев Гафтор Рахмонович. – М.: 2004. – 37 с.

195. Муминов, А. Религиозный экстремизм как угроза современному обществу: социально-философский анализ [Текст]: дисс... канд. филос. наук / Муминов Ахмад Исматович. – М., 2007. – 195 с.

196. Муродова, Н.С. Политические процессы переходного периода в Республики Таджикистан [Текст]: дисс... канд. полит. наук / Муродова Нигина Сулаймоновна. – Душанбе, 2003. – 171 с.

197. Муххабатов, С. Социально - политические факторы образования религиозно политической организации Хизб-ут-тахрир и её реакционная сущность [Текст]: автореф. дисс... канд. полит. наук / Мухаббатов С. – Душанбе, 2004. – 175 с.

198. Нанаева, А.К. Движение исламских фундаменталистов в южном регионе Центральной Азии (Тадж, Узб) [Текст]: автореф. дисс... канд. полит. наук. – М., 2009. – 183 с.

199. Нечитайло, Д.А. Исламское политическое движение на Северном

Кавказе [Текст] / дисс... канд. полит. наук / Нечитайло Дмитрий Анатольевич. – М., 2003. – 157 с.

200. Подзигун, И.М. Глобализация и глобальные проблемы: философско-методологический анализ [Текст]: дисс... д-ра. филос. наук / Подзигун Игорь Михайлович. – М., 2003. – 384 с.

201. Резникова, А.В. Структурные и динамические характеристики современного религиозного экстремизма (роль исламского фактора в северокавказском регионе) [Текст]: дисс...канд. соц. наук / Резникова Анна Викторовна. – Ростов-н/Д, 2005. – 146 с.

202. Силантьев, Р.А. Этносоциальные, политические и религиозные аспекты раскола исламского сообщества России [Текст]: дисс... канд. филос. наук / Силантьев Роман Анатольевич. – М., 2003. – 202 с.

203. Тукумов, Е.В. Религиозно-политический экстремизм как угроза региональной и национальной безопасности стран Центральной Азии [Текст]: дисс... канд. полит. наук. – Алматы, 2004. – 218 с.

204. Ушаков, В.Н. Политический ислам в Центральной Азии: основные факторы и перспективы [Текст]: дисс... канд. полит. наук / В.Н. Ушаков. – М.: Бишкек, 2005. – 207 с.

205. Хайдаров, Р.Дж. Влияние процесса глобализации на трансформацию таджикского общества [Текст]: автореф. дисс... д-ра филос. наук / Хайдаров Рустам Джурабоевич. – Душанбе, 2007. – 44 с.

206. Хоровинников, А.А. Экстремизм как социальное явление: философский анализ [Текст]: дисс... канд. филос. наук / Харовинников Александр Александрович. – 2007. – 201 с.

207. Эсенаманова, Н.С. Ислам в Центральной Азии в условиях глобализации [Текст]: дисс... канд. полит. наук / Эсенаманова Нургуль Сатындиевна. – Бишкек, 2004. – 176 с.

Мақолаҳо аз рӯзномаву маҷаллаҳо ва вебсайтҳо

208. Польное выступления Э. Рахмона на встрече с духовенством [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news.tj/ru/news/polnyi-tekst-vystupleniya-e-rakhmona-na-vstreche-s-dukhovenstvom>

209. А. Рахнамо [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.islamsng.com/tjk/interviews> (дата обращения 25.12 2012)

210. Абдуллоев, Ш. Назари мо ба шинохти дин, мазхаб ва суннат бояд воқеъбинона бошад [Матн] / Ш. Абдуллоев // Минбари халқ. – 2009. – №1. – 8 январ.

211. Ахмедов, С. Конфликты в Таджикистане: причины и последствия [Электронный ресурс] / Ахмедов С. – Режим доступа: <http://poli.vub.ac.be/publi/etni-1/akhmedov.htm> (санаи воридшавӣ ба сомона 20.09.2020).

212. В Таджикистан возвращены 1 тыс. 950 таджикистанцев, изучавшие каноны ислама за рубежом [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news.tj/ru/news/v-tadzhikistan-vozvrashcheny-1-tys-950-tadzhikistantsev-izuchavshie-kanony-islama-za-rubezhom> (дата обращение 12.03.14)

213. Витюк, В.В. Левый экстремизм и идеал социальной справедливости [Текст] / В.В. Витюк, С.А. Эфиров // Социальная справедливость и пути ее реализации в социальной политике: сб.тр. – М., 1982. – Кн.2. – С.189.

214. Воронкова, О.В. Социокультурные и психологические особенности приверженцев нетрадиционных религиозных верований [Текст] / О.В. Воронкова // Философии права. – 2009. – №5. – С.103-104.

215. Давлатов, М. деидеологизация светского и религиозного начал в политических противоречиях Таджикистана [Текст] / М. Давлатов // Построение доверия между исламистами и секуляристами-таджикский эксперимент. – Душанбе, 2004. – С.139-161.

216. Денисов, В.В. Проблема социального насилия в современной буржуазной философии [Текст] / В.В. Денисов // Вопр. Философии. – 1973. – №11. – С.156.

217. Забияко, А.П. Экстремизм религиозный [Текст] / А.П. Забияко //

Религиоведение: Энциклопедический словарь. – С.1221.

218. Зиммель, Г. Социальное дифференциация. Социологические и психологические исследования [Текст] / Г. Зиммель // Созерцание жизни. – М.: Юрист, 1996. – С.328-330.

219. Зокиров, Г. Терроризм: мохият ва хусусиятҳои зухурот [Матн] / Г. Зокиров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе: Сино, 2004. – С.19-26.

220. Игнатенко, А. Радикализм в исламе [Текст] / А. Игнатенко // Россия и мусульманский мир. – 2000. – №11(101). – С.126.

221. Исламский мир проблема становления [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.abdulatipov.ru (обращение к сайту 25.05.2010)

222. Исламский энциклопедический словарь» А. Али-заде, Ансар, 2007 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru> (обращение к сайту 12.10.2010)

223. Копылова, О.С. Адаптационные процессы в современных поликонфессиональных обществах [Текст] / О.С. Копылова // Взаимоотношения религиозных конфессий в многонациональном регионе: сб. науч. тр. – Севастополь, 2001. – С.162.

224. Косиченко, А. Религиозный фактор в современном терроризме [Текст] / А. Косиченко // Казахстан-Спектр. – 2002. – № 4(22). – С.6.

225. Курбанов, М.Г. Политический экстремизм и массовое сознание [Текст] / М.Г. Курбанов // Актуальные проблемы противодействия национальному и политическому экстремизму: материалы всерос. научно. практ. конф. – в 2 т. / под ред. А.-Н.З. Дибирова. – Махачкала: Лотос, 2008. – Т.1. – С.305-307.

226. Мамытова, Э. Исламский фундаментализм и экстремизм в странах Центральной Азии [Текст] / Э. Мамытова // Центральная Азия и Кавказ. – 2000. – №5. – С. 56.

227. Милославский, Г.В. Ваххабизм в идеологии и политике мусульманских стран [Текст] / Г.В. Милославский // Ислам и политика. – М., 2001. – С.70-85.

228. Н. Давлат. Амрико жандарми “рохи нави абрешим” мешавад [Матн] // Фараж. – 2011. – №50. – 23 ноябр. – С.4.

229. Ниязи, А.Ш. Афганистану навязывают пережитки глобализма [Электронный ресурс] / А.Ш. Ниязи. – Режим доступа <http://afganistan.ru/doc/15268.html> (обращение к сайту 20.02.2011.)

230. Нуруллаев, А.А. Ислам и национализм в современной России [Текст] / А.А. Нуруллаев // Религия и национализм. – М., 2000. – С. 28

231. Нуруллаев, А.А., Нуруллаев, А.А. Религиозно-политический экстремизм [Текст] / А.А. Нуруллаев, А.А. Нуруллаев // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Политология. – 2003. – №4. – С.83-92.

232. Олимов, К. Диалектика светского и религиозного мировоззрения в условиях построения национального государства [Текст] / К. Олимов // Построение доверия между исламистами и секуляристами: тадж. эксперимент. – Душанбе, 2004. – С.65-78.

233. Олимова, С. Социальный контекст. Отчуждения [Текст] / С. Олимова // Религиозный экстремизм в Центральной Азии. – Душанбе, 2002. – С.115.

234. Полонская, Л.Р. Современные мусульманские идейные течения [Текст] / Л.Р. Полонская // Ислам – проблемы идеологии, права, политики и экономики. – М.: Наука, 1985. – С.8.

235. Примаков, Е.М. Ислам и общественное развитие в странах зарубежного Востока [Текст] / Е.М. Примаков // Вопросы философии. – М., 1980. – №8. – С.61-62.

236. Рамазон, А. Радикальному исламу должен противостоять просвещенный 1998-2010 [Электронный ресурс] / А. Рамазон. – Режим доступа: www.abdulatipov.ru (обращение к сайту 5.09.2010)

237. Русанова, О.А. Экстремизм - социологические интерпретации

[Электронный ресурс] / О.А. Русанова. – Режим доступа: <http://lib.socio.msu.ru> (обращение к сайту 13.12.2010)

238. Сазонов, И.А. Политический экстремизм и проблема его категориального осмысления [Текст] / И.А. Сазонов // Вестн. Моск. унта. Сер. 12, Полит. науки. – 2000. – №2. – С.107-116.

239. Салафия чй меҳоҳад [Матн] // Сипар. – 2007. – №19. – 15 май.

240. Таҳдид ба миллат [Матн] // Тоҷикистон. – 2008. – №20. – 15 май.

241. Таҳдиди ҷараёнҳои ифротгаро ба субот ва амнияти ҷомеа дар Тоҷикистон [Манобеи электронӣ]. – Низомӣ дастрасӣ: <http://dsx.tj/view.php?catID=14&id=255>

242. Тегин, Ю.Л., Филоник, А.О. Исламский экстремизм в Египте (70-е годы) [Текст] / Ю.Л. Тегин, А.О. Филоник // Ислам – проблемы идеологии, права, политики и экономики. – М.: Наука, 1985. – С.194.

243. Усмонов, И. Применения принципа отделения религии от государства в условиях таджикского государства [Текст] / И. Усмонов // Построение доверия между исламистами и секуляристами-таджикский эксперимент. – Душанбе, 2004. – С.54-64.

244. Фоҷиаи миллат [Матн] // Тоҷикистон. – 2008. – №21. – 22 май.

245. Ҷумҳурият. – 2001. – №56. – 21 апрел. – С.4.

246. Шарипов, С. Регулирование отношений политической системой и исламом в таджикском национальном государстве [Текст] / С. Шарипов // Построение доверия между исламистами и секуляристами-таджикский эксперимент. – Душанбе, 2004. – С.122-139.

247. Шоисматуллоев, Ш. Баъзе натиҷаҳои таҳлили вазъи динӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Ш. Шоисматуллоев // Ахбори АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон. Силсилаи фалсафа ва ҳуқуқ. – 2011. – №2. – С.51-52.

248. Экстремизм как угроза суверенной демократии [Текст] // Российская газета – федеральный выпуск. – 2006. – №4249. – 15 декабрь; Известия. – 1996. – 6 марта.

249. Эфи́ров, С.А. Покушение на будущее. Логика и футурология

“левого” экстремизма [Текст] / С.А.Эфиров. – М., 1984. – С.41 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://terror.chol.ru/digest0007.php>

250. Эфиров, С.А. Социальные импликаций экстремистского сознания [Текст] / С.А. Эфиров // Вопросы истории и критики буржуазной социологии. – М., 1983. – 180 с.

251. Яхья Харун. Приглашение к истине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.harunyahya.ru (обращение к сайту 02.02.2011)

Адабиёт бо забони хориҷӣ

252. Alexander, Y., Alexander, D. The Islamic State: Combating The Caliphate Without Borders [Text] / Y. Alexander, D. Alexander. – Lexington Books, 2015. – 464 p.

253. Bakes, U. Politischer Extremismus in Der Bundesrepublik Deutschland [Text] / U. Bakes, E. Jesse. Bonn // Bundeszentrale für politische Bildung?. – 1996. – P.608-609.

254. Burke, J. Qaeda Today and the Real Roots of Terrorism [Text] / J. Burke // Terrorism monitor. – 2004. – 12 februar. – P.2.

255. Duden. Das grobe Worterbuch der deutschen Sprache.B.2. Mannheim-Wien-Zurich [Text] / Dudenverlag // Bibliographisches Institut. – 1977. – P.779.

256. Esposito, J.L. The Islamic Threat [Text] / J.L. Esposito. – New York: Oxford University Press, 1992. – P.7-8.

257. Fremdworterbuch. Leipzig [Text] // Verlag Enzyklopedie. – 1959. – P.184.

258. Grotty, W. Democratic development and political terrorism [Текст] / W. Grotty // The global perspective. – Boston, 2003. – P.17.

259. Guidere, M. Histoire immediate du «printemps arabe» [Text] / M. Guidere // Debat. P. – 2012. – №168. – P.129-145.

260. Hobsbawm, E.J. Ethnicity and Nationalism in Europe Today [Text] / E.J. Hobsbawm // Anthropology Today. – 1992. – Vol.8. – №1.

261. Weber, M. Gesamtausgabe, Abt. J: Schriften und Reden, Bd. 22-4:

Wirtschaft. Die Wirtschaft und die gesellschaftlichen Ordnungen und Mächte. Nachlab, Teilband 4: Herrschaft. Hg. von Edith Hanke in Zusammenarbeit mit Thomas Kroll. – Tübingen: Mohr (Siebeck), 2005. – 633 p.